

Kakovostna starost

REVIJA ZA GERONTOLOGIJO IN MEDGENERACIJSKO SOŽITJE
LETNIK 25 (2022), ŠTEVILKA 1

INŠTITUT ANTONA TRSTENJAKA

KAKOVOSTNA STAROST

letnik 25, številka 1, 2022

UVODNIK

ZNANSTVENI IN STROKOVNI ČLANKI

- 3 Jacob Grimm: Govor o starosti
- 12 Ana Perušek in Vesna Zupančič: Pomoč in podpora patronažnih medicinskih sester starejšim ...
- 21 Nataša Zupan Cvetežar: Izzivi pandemije z vidika oseb s posebnimi potrebami, njihovih bližnjih in strokovnjakov

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

- 28 O sobivanju starejših v času pandemije (Alenka Ogrin)

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

- 32 Oskrbovanec (Jože Ramovš)

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

- 35 Delo Inštituta Antona Trstenjaka v času covida-19 (Ksenija Ramovš, Marta Grčar, Ana Ramovš)

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

- 48 Jože Ramovš: Domoljubje – zakoreninjenost, sodelovanje in ustvarjalna svoboda – pri bratih Grimm

GOOD QUALITY OF OLD AGE

- 79 Good Quality of old age: Journal for Gerontology and Intergenerational Relations, Vol. 25, Num. 1, 2022

S to številko stopa slovenska znanstvena in strokovna revija za področje gerontologije in medgeneracijskega sožitja, *Kakovostna starost*, v 25. leto svojega izhajanja. Njen srebrni jubilej sovpada s 30-letnico delovanja Inštituta Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, ki jo izdaja.

Najpogostejša vsebina njenih raziskovalnih člankov, poročil o normativnih dokumentih in dobrih praksah iz Slovenije in sveta je bila dolgotrajna oskrba. Naše prizadevanje za sodobne informacije o tem je bilo ob izidu zadnje lanske številke decembra 2021 nagrajeno s sprejemom slovenskega Zakona o dolgotrajni oskrbi. Druga najpogostejša vsebina v reviji so bile interdisciplinarne vsebine s področje zdravega in vsestransko kakovostnega staranja, ki je neločljivo povezano s solidarnim sožitjem med generacijami. Občasno je revija posegala tudi v preteklost – temu je namenjena predvsem rubrika *Klasiki o staranju in sožitju*. V pričujoči številki je ta vsebina prevladujoča. V njej je slovenski prevod *Govora o starosti* Jacoba Grimma, ki ga nekateri dajejo ob bok Ciceronovim *Pogovorom o starosti*. Velik del revije zavzema članek o bratih Grimm ter njunem prispevku za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje. Brata Grimm sta svetovno najbolj znana zbiralca in raziskovalca pravljic. V Grimmovih pravljicah je neizčrpen vir podatkov o izkušnjah prednikov s staranjem, starostjo in medčloveškim sožitjem. Isto velja za njune zbirke starih pesmi in pravnih običajev. Brata Grimm sta raziskovalca razvoja jezika in začetnika velikega nemškega slovarja – sodita med najpomembnejše soustvarjalce sodobne germanistike. Jezik je glavno orodje za prenos kulturnega izročila iz rod v rod ter za sožitje in sodelovanje med ljudmi; Anton Trstenjak je rad poudarjal: *Človek je človeku človek po besedi*.

Življenje in delo bratov Grimm je navdihujoča pobuda za sedanjo številno starajočo se baby boom generacijo. Svoja življenjska spoznanja in izkušnje bo lahko prenesla na naslednje generacije, če bo uravnoteženo gojila zdravo zakoreninjenost v kulturno izročilo, ustvarjalno svobodo za razvoj in se učila boljšega sodelovanja. Zakoreninjenost, razvojna svoboda in dobro sodelovanje so tri ključne besede, ki opredeljujejo domoljubje. To je eden od aktualnih programov, ki ga ustvarjalno predelujejo številne skupine za kakovostno staranje. Izkušnja kaže, da ob njem svojo življenjsko izkušnjo z delovno ustvarjalnostjo uspešno dopolnjujejo z zdravim zakoreninjanjem v kulturno izročilo in z zavestnim učenjem boljšega sodelovanja. Zavest o zakoreninjenosti v kulturno izročilo svoje družine, soseske, naroda in vsega človeštva je ena noga za razvoj posameznika in skupnosti, druga je svoboda za ustvarjalni razvoj; usklajeno hojo po obeh nogah pa omogoča medčloveško sodelovanje.

Čas ko je odrašala baby boom generacija, je njo in njene potomce izkoreninil iz vrednot kulturnega izročila. V človeku pa se s starostjo krepi potreba po predajanju svojih spoznanj in izkušenj drugim; če starejši človek nima te potrebe zadovoljene, se počuti brez vrednosti in pada v bivanjsko praznoto, ko se mu lastno življenje zdi čedalje manj vredno in smiselno. Kaj lahko preda naša starajoča se generacija zanamcem? Znanje se tako hitro množi, da prej starejši potrebujemo pomoč mladih z njihovim poznavanjem informacijske tehnologije in drugim znanjem, kakor oni naše. To je danes novost, saj so bili vso zgodovino mladi življenjsko odvisni od znanja in življenjskih izkušenj starejših. Kar mladi potrebujejo od nas starejših in čemur radi prisluhnejo, so naše izkušnje o tem, na čem smo gradili svoje življenje in kako smo kljubovali v težavah; skratka, kako smo se razvijali. Razvoj je ustvarjanje novega, ki je potrebno, da odgovarjamo na današnje razmere; dogaja se iz korenin dosedanjega kulturnega izročila, nove rešitve pa se s starimi ustvarjalno spajajo v prostoru dobrega medčloveškega sodelovanja. Ko torej starejši ozaveščamo svojo zakoreninjenost v kulturnem izročilu, dosegamo dvoje: najdemo pot za svoje smiselno staranje, naše izkušnje pa postanejo zanimive za mlajše.

KAKOVOSTNA STAROST *GOOD QUALITY OF OLD AGE*

Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje

Izdajatelj in založnik / Publisher

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje
Resljeva 11, p. p. 4443, 1001 Ljubljana

ISSN 1408 – 869X

UDK: 364.65-053.9

Uredniški odbor / Editors

dr. Jože Ramovš (urednik)

Ajda Svetelšek

Alenka Ogrin

Uredniški svet / Editorial Advisory Board

prof. dr. Herman Berčič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport*)

prof. dr. Vlado Dimovski (*Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta*)

dr. Simona Hvalič Touzery (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede*)

prof. dr. Zinka Kolarič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede*)

prof. dr. Ana Krajnc (*Univerza za tretje življenjsko obdobje*)

prof. dr. Jana Mali (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo*)

mag. Ksenija Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)

prof. dr. Jože Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)

dr. Božidar Voljč (*zdravnik in bivši minister za zdravje*)

Mednarodni uredniški svet / International Advisory Board

prof. dr. Mladen Davidović (*Center for geriatrics, KBC Zvezdara, Beograd, Srbija*)

prof. dr. David Guttman (*Faculty of Welfare and Health Studies, School of Social Work,
University of Haifa, Izrael*)

dr. Andreas Hoff (*Oxford Institute of Ageing, VB*)

dr. Iva Holmerová (*Centre of Gerontology, Češka*)

prof. dr. Ellen L. Idler (*Institute for Health, Health Care Policy and Aging Research, Rutgers University, ZDA*)

dr. Giovanni Lamura (*National Research Centre on Ageing – INRCA, Italija*)

Povzetki člankov so vključeni v naslednjih podatkovnih bazah:

Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Cobiss, EBSCO, ProQuest.

Oblikovanje in priprava za tisk: Salve d.o.o. Ljubljana, Rakovniška 6

Tisk: Itagraf d.o.o. Ljubljana

Cena: letnik 44 €, posamezna številka 14 €, prostovoljci 24 €

Spletna stran: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk-kakovostna-starost-arhiv.asp>

E-pošta: info@inst-antonatrstenjaka.si

Revija Kakovostna starost v letu 2021 in 2022 sofinancira ARRS na temelju javnega razpisa za sofinanciranje in izdajanje domačih znanstvenih periodičnih publikacij v letih 2021 in 2022 (pogodba št. 1000-21-1028); sofinanciranje v letu 2021 znaša 277,50 €.

Jacob Grimm

Govor o starosti¹

KRALJEVA AKADEMIJA ZNANOSTI V BERLINU, 26. JANUARJA 1860

[...] V izbi mojih staršev je na steni visela slika brez kake umetniške vrednosti, ki pa se mi je neizbrisno vtisnila spomin: na prvi stopnici je bila zibelka, iz nje je kukala samo otročičkova glava. Na drugi stopnici sta se vzpenjala deček in deklica, držala sta se za roke in se drug drugemu smehljala. Na tretji sta bila naslikana fant in dekle, ki sta se sicer držala pod roko, vendar sta gledala vsak predse. Zgoraj, na sredi četrte stopnice sta bila mladenič in mladenka, ženin in nevesta, in stala sta vsak zase: on s klobukom v roki pred njo, ona v priklonu. Na peti stopnici sta sestopala mož in žena, prosto vodeč drug drugega; na šesti že priletna mož in žena, še z roko v roki, a že nekoliko sključena. Na sedmi, spet spodaj, starec in starka, vsak s palico in berglo, pomagaje si naprej, pred njima pa se je razpiral grob. Potreba po palici na zadnji stopnici nas opominja na znani izrek, da otrok hodi po štirih, odrasel človek po dveh, starec pa po treh. Prav nič ne dvomim: ko bi si takšno sliko v vseh podrobnostih zamislil in jo z vso vnemo udejanjil kak velik slikar, bi lahko nastala ena največičastnejših umetnin. Namesto teh sedmih se včasih pojavlja tudi deset stopenj oziroma starosti s takšnim besednim pojasnilom: 10 let – otrok, 20 let – mladenič, 30 let – moški, 40 let – ustaljen mož, 50 let – začetek starosti, 60 let – dobrotnik, 70 let – starec, 80 let – snežna belina, 90 let – posmeh otrok, 100 let – usmili se te Bog. [...]

[...]

Nimam namena, da bi v tej ustanovi razpredal o splošnih vplivih starosti na nas, raje bom poskusil podrobneje pojasniti, kaj je mogoče povedati o njenih prednostih ali slabostih.

Največje breme je neizogibna krivda, ki ji jo pripisujemo, da namreč človeka telesno in duhovno slabi, siromaši in hira. Hugo v *Rennerju* ne ovinkari:

Starost vsem stvarjem jemlje moč.

Pa tudi o Jazonu, ki naj bi ga Medeja pomladila, Konrad takole zapiše:

*Starost mu je vzela
cvetočo mladost srca,
omajala, zdesetkala
mu je moči, vrline.*

Predstave rasti in minevanja, ki se nanašajo na rastlinski svet, radi prenašamo na raven človeškega – kakor listje rumeni, cvetje vene in se drevje suši, tudi našemu telesu pešata svežina in zelenje. Moč, ki je rasla od malih nog, se krepila v

¹ Objavljamo prevod besedila, kakor je objavljeno v knjigi *Gutes Leben im Alter. Die philosophischen Grundlagen*, ur. Thomas Rentsch in Morris Vollmann, Reclam, Stuttgart 2012, 96–113.

mladosti, dosegla vrh v obdobju moškosti, začenja poslej pešati, sprva neopazno in počasi, sčasoma pa čedalje bolj očitno. Telo propada in usiha, hrbtenica se sključi in upogne pod težo let, okončine izgubijo svoj sijaj, okretnost in moč. Vsak jezik premore celo vrsto naravnih, ustaljenih izrazov in podob, ki opisujejo te telesne pojave, posebno ljudska govornica pa zna dobrohotno šaljivo popisati čedalje bolj zredčene in osivele lase, poléžene in razpuščene kodre, zgubano kožo, razbrazdano čelo, izstopajoče zobne vrzeli. V zgodovini jezika in poezije so znali te besede s pridom uporabiti; manjši izbor tega besedišča, ki ga tule ne bi bilo primerno omenjati, je predstavljen v dodatku. Usihanje telesne lepote in polnosti je bolj ali manj očitno in ga izurjenemu pogledu skorajda ni mogoče prikriti; pravijo, da imajo zlasti ženske dar, da opazijo vse znake in pojave telesnega slabljenja, in da znajo po človekovi zunanosti malone nezmotljivo ugotoviti njegovo starost.

Še občutnejša pa se zdi s starostjo preteča nevarnost in z njo povezana škoda, ki s pešanjem zunanjih prizadene notranje čute. Oko izgublja lesk, se omrači in orosi, včasih celo obe očesi, katerih vid ni več prav skladen, pod kakim kotom ne vidita več prav ali pa vidita dvojno. Uho izgublja ostrino, občuti pa piskanje ali švistenje; glas slabi, postaja hripav in raskav, iz prsi nič več ni mogoče iztisniti jasnega in glasnega. Pešanje vida in sluha se lahko stopnjuje vse do popolne slepote in gluhosti, tako kot togost okončin in čutov lahko preide v nemočno tresavico, zaradi česar za visoko starost rečemo, da je tresoča, podrhtavajoča.

Resnično in neizpodbitno je, da starost spremlja opazno pešanje telesnih zmogljivosti in da človeka pogosteje kakor v drugih življenjskih obdobjih doletijo – ne težke, pač pa kopica lažjih bolezni. Torej je treba kljubovati in se z marsičem sprijazniti. Vsaka prikrajšanost še ni poraz, včasih zgolj novo vznikanje in razplamtevanje življenjske moči. Večina nespodbitnih starostnih tegob in težav se potem izkaže za posamični napad, ki ga je s posrečeno obrambo mogoče povsem ali vsaj delno odbiti. Narava pa seveda nikogar tako ne pusti na cedilu, da bi mu hkrati odtegnila vsa obrambna sredstva in mu za utrpljene izgube ne bi vselej marsičesa ponudila v zameno. Vzemimo na primer pešanje čutov. Pravijo, da se slepemu neredko tako izboljša tip, da s konicami prstov tako rekoč gleda; pri gluhih ljudeh se menda bolje kot sicer izoblikujeta voh in okus; pri pohabljenih in že celo pri šepavih naj bi bil pritisk, ki ga ima oviranost na njihov ustroj, povezan s spodbujeno in okrepljeno duhovno močjo, ki jo pri njih pogosto zasledimo. Vsako zlo in trpljenje lahko s seboj na tihem prinaša dobrodejno nadomestilo.

Ne da bi zašli v protislovje, lahko zatrdimo tudi, da v starosti, čeprav pogosto načne in omaje zdravje, živahneje kakor poprej v življenju doživljamo občutje ugodja. Četudi nezavedno je občutenje prisotne čilosti in moči zlata vredno, pa vendar ne odtehta vtisa spočitosti po utrujenosti, neizmerne ugodja, ko se človek spet postavi na noge in okreva po tem, ko se mu je zdravje poslabšalo in izneverilo. Spočitost pogojuje predhodna izčrpanost, okrevanje bolezni, hkrati pa izzvenevajoč občutek utrujenosti in bolezni še dodatno krepi spočitost in

okrevanje. Otrokom oponašamo, da so v zdravju razposajeni, mladeniči ga često postavljajo na kocko, možje pa sploh nimajo časa misliti nanj.

*Kakor mož, ki zdrav je do obisti,
na zdravje ne misli,
se hodec krepak
ne méni za svoj korak.²*

Staremu hodcu pa prija, da se lahko spominja prehojenih korakov, pri starih ljudeh tudi opazno naraste čuječa skrb za telo. Učijo se varovati vsega, kar jih ogroža, vsi dobrodejni vplivi pa jim godijo.

Pobliže bi rad spregovoril o tem, ko človek oslepi in oglušī, kar se mu sicer lahko primeri v katerem koli obdobju življenja, a vendar najpogosteje proti njegovemu koncu. Svetloba je močnejša, žlahtnejša, hitrejša kakor zvok, ki se prebija za njo in ji sledi. Oko je gospodar, uho hlapec; prvo se razgleduje, kamor se mu zahoče, drugo prestreza, kar ga doseže. Zato je narava oko tudi razkošneje opremila in vidu omogočila dosti večji doseg kakor sluhu: očividec še vidi, česar kdo, ki le posluša, ne sliši več. Ušesu je na voljo le skromna umetna pomoč, očesu pa kar najizdatnejša. Z daljnogledom lahko na oddaljeni potki uzreš popotnika, ki prihaja po njej, razločiš lahko njegove obrazne poteze in njegove kretnje, lahko mu prešteješ gumbe na suknjiču, kar pa govori ali vpije, ti ostaja nerazumljivo. Vid premore tolikšno moč, kakor je sluh ne. Sluh potrebujemo za marsikaj, vid za skoraj vse. Le kdo bi zanikal, da oslepelost oko povzroča hujše trpljenje kakor oglušelo uho, da oslepelost človeka udari huje od oglušelosti? Komur odpove sluh, seveda ne more več slišati ljubega mu glasu in zaupne izpovedi, začne se izogibati svojim znancem; toda z očesom kakor poprej odprto gleda v svet, najnovejše dogajanje mu danes še sveže in brez zamude prinesejo natisnjeno, in vse, kar mu je nujno treba oznaniti, mu brez težav lahko sporočijo črno na bellem. Njegovo znanje, njegovo dosedanje delo ničesar ne izgublja, temveč se le še bolj nemoteno nadgrajuje, saj ga nič več ne prekinjata nepotrebno govorjenje in prazno govoričenje. Povsem drugače in dosti huje pa v nasprotju s tem človeka prizadene običajni učinek oslepelosti. Naenkrat je kakor odrezan od vsega, kar je prej gojil in počel, ne more se več zanašati na svoje, ampak se mora zanašati na tuje oči, ki naj bi mu služile, na glas drugega, ki mu bere, kar bi raje sam gledal v knjigi, da bi se ob čem zadržal ali prebral dvakrat, kjer bi se mu zahotelo. Razblini se vsa dotedanja lahkotnost in gotovost njegovega življenja; domačnost njegovih odnosov z bližnjimi utegne ostati neprizadeta, njegova svobodna samostojnost pa je z izgubo vida vsaj ovirana, če že ne močno omejena in okrnjena. Slepi z drugimi ne more več izmenjevati pogledov, le še besede, medtem ko gluhi ohranja dar govora, le odgovorov je deležen zgolj v kretnjah in znakih.

---

² Johann Heinrich Voss, *Idyllen*, 1802.

Nikjer se ni razlika med antiko in sedanostjo izrazila tako močno, kakor v raznolikosti smeri, ki jih najpreprostejšim življenjskim okoliščinam zagotavljajo nove institucije, neustavljive v daljnosežnosti svojih učinkov. Vse od izuma tiska kmalu že splošno uveljavljena razširjenost pismenosti, ki trajno hrani duha, je k temu najbolj pripomogla. Zdi se mi, da je bila v antiki usoda slepih milostnejša od usode gluhih. Oslepel, ki so se mu poprej v življenju vtisnile številne podobe, jih je zvesto ohranjal v spominu; čemu bi moral videti še kaj novega? Živel je od nekdanjih dobrin, ki so se mu ob pripovedovanju drugih nenehno le še množile. Ker se je moč spomina z notranjo zbranostjo, ki je vid ni več motil, neverjetno povečala, so bili bistri slepci najprimernejši za petje in pripovedovanje ljudskih pesmi, zato tudi ni naključje, da slepci niso le našim prednikom prepevali o Siegfriedu, odetem v roževino, temveč se je tudi pri Srbih najžlahtnejši cvet ljudske pripovedi vse do danes ohranil prav v ustnem izročilu in spominu slepih starcev. Žarke, ki sijejo iz ljudskega pesništva, pravzaprav samo slepec lahko neguje in strne v spokojnosti svoje duše, kajti videče oko bi jih s svojim vpletanjem kaj lahko spet uničilo. Ali ne pripisujemo največje epske pesnitve vseh časov prav slepemu možu z Iosa in čudovite tkanine dragocenih spevov s škotskega višavja slepemu Ossianu? Mar neminljiva slava, ki je pripadla tema starcema brez luči vida, poleg visoke vrednosti same starosti ne razodeva tudi kar najbogatejšega poplačila izgube zunanje luči? Slepega rapsoda je obdajal živahen krog, ki mu je prisluhnil, on pa ga je razvnel, saj mu življenjska moč ni jenjala, ampak se mu je stopnjevala, zato mu je bilo šele v visoki starosti dano ustvariti večno mlado pesnitev. Če pa človeka, ki je izgubil sluh, prestavim nazaj v tiste davne čase, se mi zdi, da je bil malone izgubljen, in so se njegovi šteti mu neveseli dnevi koprneče pomikali proti koncu življenja. V današnjem času se je to obrnilo in lahko rečemo, da se je razmerje med slepoto in gluhoto znova prilicilo naravnemu.

Omenili smo pešanje oziroma odpoved žlahtnih čutov, ki jima je podvržena predvsem starost; čeprav sta neposredno vezana na telesne ude, pa močno prizadeneta tudi duha. Preostane nam torej še razmislek o dejanski duhovni prikrajšanosti, ki jo prinaša starost, ter o topoglednih prednostih, ki jih ji tudi ne gre zanikati.

Če naj tudi tu začnemo z očitki, vsi jeziki kar prekipevajo od neugodno zvenečih izrazov. Ciceron starce opiše kot *morosi, anxii, difficiles, iracundi, avari*:³ *amariorem me senectus facit, stomachor omnia*.⁴ Tudi pri domačih pisateljih bi lahko našli dolgo vrsto tem ustreznih pridevnikov; siten, zlovoljen, trmast, starokopiten, brezvoljen, hvalisav, piker, skopušen, stiskaški, drobnjakarski, lakomen, črnogled, turbobno škrtuhast. Vse to se najprej nanaša na naglušnega zapečkarja, saj se podobno staremu vinu tudi starci navzamejo pikrosti; ni pa vsako postarano vino rezko. Starokopitnost, oklepanje šeg in navad svojega poprejšnjega

³ Sitne, zaskrbljene, naporne, razdražljive, skope.

⁴ Starost me je zagrenila, zaradi vsega se jezim (Ciceron, *Pisma Atiku*, 14, 21).

življenja, je nekaj razumljivega in tudi ni brez dobrega, pravega smisla – le komu se mladostni spomini ne zde dragocenejši in svetlejši? Le katera obleka se mu zdi primernejša od one, ki jo je nosil v dneh svoje mladosti? Redkeje in manj prijetno je poslušati o pregrehah, o umazaniji skoposti. Ciceronov Katon je sploh ne razume: *avaritas senilis, quid sibi velit, non intelligo*⁵ – le kaj bi lahko bilo nespametnejšega od tega, da bi si za vse manjši preostanek poti skušal pri-skrbeti čim večjo popotnico? Le čemu bi si kdo, ki ve, da se bo moral že kmalu umakniti s sveta, strahoma kopičil denar in zaklade, ki bodo po njegovi smrti pripadli srečnim dedičem? Vendar se zdi ta lastnost in sla tako trdno zasidrana, da ji splošno ugovarjanje ne pride do živega. Praviloma so v veseloigrah skopuhi vedno starci, zapravljaljivci pa mladeniči, ki kar ne morejo dočakati, da jim bodo pripadle nagrabiljene dobrine. Vse druge strasti s starostjo izpuhtijo in zbledijo, pohlep pa z leti raste in se krepi; usmerjen je k predmetu, ki se ležeč povečuje, tj. ob nenehni čuječnosti se lahko podvoji ali podeseteri, iz česar se poraja sicer plah, a prijeten občutek varnosti v vseh še pričakovanih življenjskih okoliščinah. Skopušnež leži na svojem zlatu in ga straži kakor zmaj, tako kakor naj bi po izročilu severnjaške sage Atila, zaprt na nibelunškem zakladu, umrl od lakote. Pripovedujejo, da si nekateri umirajoči na smrtno posteljo dajo prinesiti skrinjo s prstani in nakitom, da si na njem še enkrat napasejo ugašajoč pogled in vanj potopijo otrple prste; a za ta neizpodbiten starostni pohlep lahko obstajajo prene-kateri težko razpoznavni in kar najraznovrstnejši razlogi, o katerih velja razmisliti. Pri ljudeh se lahko čisto na tihem ohranjajo in oglašajo vraževerni vzgibi. Tako je bilo razumljivo, ko so pogani v gomile pokopavali tudi hlapce, konje, orožje, prstane, da so jih takoj ob prihodu v drugo življenje spet imeli ob sebi. Čemu si torej človek najboljšega dela svojega imetja ne bi prihranil zato, da bi ga vzel s seboj v naslednje življenje? Atenej poroča o nekem skopuhu, ki si je denar všil v hiton⁶ in izrecno ni želel, da bi ga [po smrti] slekli ali ga sežgali, zato da ne bi kdo našel njegovega zaklada ali da ga ne bi použili plameni. Vse do današnjih dni se občasno pojavljajo pripovedi o ljudeh, ki so želeli na prstih obdržati dragocene prstane in so dali zlato, celo papirnati denar, pokopati in zakleniti obse v krsto, bodisi, da bi premoženje vzeli s seboj, bodisi da bi ga vsaj odtegnili osovraženim dedičem. Gledano z boljše, nedvomno tudi bolj upravičene plati, starostno lju-bezen do denarja najlaže pojasnimo s tem, da moški, ki so bili vajeni ohranjati strog red v svojem gospodinjstvu, postopoma dopustijo, da hvalevredna vestnost preide v zavrženo skopušnost; starec, ker sam potrebuje manj, si predstavlja, da bi morali z enakim shajati tudi mlajši.

Od vseh teh telesnih ali moralnih slabosti in napak, katerih opazovanje, tudi če se kažejo v milejši podobi, nas vedno navda s precejšnjo grenkobo, pa se obrnimo k vrlinam in prednostim, ki so v starosti še vedno prav takšne kakor v drugih

⁵ Ne razumem, kaj ima za bregom skopost starih ljudi.

⁶ Oblačilo v antični Grčiji.

življenjskih obdobjih. Predstava o utrujeni, nemočni, težavni, nesrečni starosti se bo spremenila v podobo mile, blage, prijetne, pogumne starosti, polne veselja do dela, tiste *lenis, perenis, placida, fortis senectus*.⁷

In kakor celo upadle obrazne poteze postanejo še plemenitejše in se šele na starost pokažejo prej neopazne podobnosti s predniki, zaradi česar pravijo, da stari ljudje včasih postanejo lepši, kakor so bili prej, prav tako je res tudi, da jih lahko dolgi tek življenja, ki so ga preživeli, razvedri, napravi tankočutnejše ter jih v duši spodbudi k prijaznosti in naklonjenosti, ne pa k mrakobnosti; za naše sosede na drugi strani Rena velja, da so kot mladi ljudje srboriti, oholi in pogosto nepriljudni, pa vendar ni prijaznejše in prijetnejše družbe od priletnega Francoza, ki poslej tako večje združuje obzirnost brez primere s kar najdobronamernejšo pozornostjo in povsod razširja veselo razpoloženje.

Omenili smo že, da se v starosti s pešanjem življenjskih moči krepki občutek zdravja, kar ni protislovje, saj je v vsem, za kar vemo, da bomo kmalu izgubili, prisotna skrivna in srečna sla, da bi to obvarovali in ohranili do zadnjega možnega trenutka. Poleg tega lahko rečemo, da se v starostnikih okrepi občutek za naravo in postane celovitejši, kakor je bil prej v življenju, in da jih vse spodbuja ali napotuje k varnemu stiku s to tiho in očarljivo silo. Kako pobožno se postarani človek ozira gor k svetlikajočim se zvezdam, ki so že nepredstavljivo dolgo postavljene tja, kjer so, in ki se bodo že kmalu svetlikale nad njegovim grobom. Kako nadvse umevno je, da starejši radi prevzamejo krepčilno skrb za vrt in čelbarjenje; vendar cepičev ne pripravljajo več zase, pač pa za prihodnje rodove, saj se bodo šele ti lahko veselili sence mladik. Kako ganljiv je prizor, ko Odisej ob vrnitvi domov po njem koprnečega očeta Laerta preseneti med delom na vrtu. Ni treba izpostavljati, da je ob Katonu, ki nam je sam zapustil čudovito knjigo o poljedelstvu, Ciceron vrtnarjenje priporočal vsem starejšim.

Vse do danes in dokler bo obstajal svet, pa je nekaj prav narejeno in kot ustvarjeno za starost: samotni sprehod. Že deček jo rad ubere čez polje, stikajoč za ptičjimi gnezdi in metulji, mladenič sanjaje pohaja po gozdovih in travnikih, misleč na svojo ljubo, mož le redko najde prost trenutek za sprehod na svežem zraku, saj ga na stotine načrtov in opravkov zadržuje v mestu. Za starega človeka pa vsak sprehod postane lagodno pohajkovanje, kar je morda slišati nenavadno, vendar zadene žeblico na glavico. Lagodni pohajkovelec si na vsakem koraku, ki ga stori, z vsakim vdihom svežega zraka nabira življenjskih moči in se krepča. V mlajših letih celo mislimo, da s sprehajanjem zapravljamo čas – a ne le, da ga ne zapravljamo, ampak ga z njim še pridobimo. Kajti med hojo se misli, ki jih človek nosi s seboj, nemoteno in neovirano nadaljujejo, kar sem dodobra izkusil tudi sam: ko so me odročne stezice vodile čez polja in livade, sem bil kljub hitri hoji izdatno deležen dobrih prebliskov; kjer me je doma še obhajal kak dvom, se je ob peripatetičnem premišljevanju razblinil; spotoma pa sem srečal še ljubega

⁷ Blage, prijetne, močne starosti.

mi znanca! Kako iskreno sem se razveselil, ko sem pri živalskem vrtu naletel na brata, ki mi je nenadoma prišel naproti z druge strani: pokimala sva si in šla molče drug mimo drugega, kar se zdaj ne more več zgoditi.

In če je starost tako zelo naklonjena lagodnemu uživanju v naravi, čemu bi ne bila več kos napornemu delu, čemu bi ga ne bila zmožna? Njene orožarne so vendar polne, iz leta v leto se je v njih nabralo čedalje več izkušenj, čemu bi zdaj ves njen zaklad prešel v tuje roke? Ne želi pa se hraniti le iz zalog, ampak nenehno še povečuje in pogloblja svoj izplen. Hugo von Trimberg, eden naših najiskrenejših starih pesnikov, ki je tudi sam dočakal visoko starost [...], primerja starost tolažilni večerni zarji in čebeli, ki se v dežju utrujena vrača domov: v svoji delavnosti ne odjenja, četudi ji delo zdaj povzroča večji napor. Mladi zarod hitro odleti in prileti, slabo vreme ga zlepa ne preseneti, stara čebela pa sicer pride pozneje, vendar pride. Nekateri nadarjeni, izjemni možje izredno dolgo ohranijo malone neokrnjeno moč in vzdržljivost: s kakšnim obiljem neprekinjene dejavnosti in duhovne moči vse do najvišje starosti je Humboldt zbuval osupljivo občudovanje, pa tudi vladarski dar velikega kralja,⁸ katerega slavni spomin obhajamo danes – mar ga ni neskajjenega in nezmanjšanega ohranil vse do konca življenja? Pri drugih bolj kakor moč izstopa pogum. Za nekatera opravila in podjetja, ki terjajo z marljivostjo pridobljene izkušnje in tiho, mirno sklepanje, se zdi, da je najprimernejša prav starost: jezikoslovec se je naposled smel lotiti slovarja, katerega daljni, odmikajoči se končni cilj zanj v kratkem teku preostalega mu življenja, ko se dežne kaplje že gostijo, najverjetneje ni več dosegljiv. Te opazke, ki izhajajo iz skromnega občutka človeške nezadostnosti, si seveda ne gre napačno razlagati.⁹

Ob tej neokrnjeni zmožnosti za delo in neskajjeni želji po raziskovanju pa obstaja še ena in pomembnejša prednost svobodnega duha, ki s starostjo raste in se krepi. V človeku, v katerega je bilo že od rane mladosti položeno seme svobode (in le v koga naj bi ne bilo) in se je v njegovem dolgem življenju ta žlahtna rastlina še razcvetala, ne more biti drugače, kakor da se v njegovem postaranem srcu pokaže globoko ukoreninjena in ga do zadnjega ne zapusti. Bolj ko se približujemo robu groba, bolj se moramo oddaljevati od plahosti in pomislekov, ki smo jih nekoč imeli pred tem, da bi ob dani priložnosti spoznano resnico tudi pogumno izpriali. Z njenim zamolčevanjem se ohranjajo in razširjajo škodljive in velike zmote. V mnogih razmerjih se nam ponuja priložnost za izkazovanje svobodnega načina razmišljanja, vendar se mora ta izraziti predvsem v dveh okoliščinah, ki najbolj notranje vznemirjata in prežemata človeško življenje: v kakovosti naše vere in v ureditvi našega javnega življenja. Za svobodomiselnega starca bo kot prava obveljala le tista religija, ki z odstranjevanjem vseh preprek omogoča čedalje večje približevanje neskončnim skrivnostim Boga in narave, brez utvare, da bi bilo to blaženo približevanje lahko kadar koli dokončano, saj

⁸ Friderik II. Veliki, razsvetlenski pruski kralj (1712–1786).

⁹ Namig na prvi zvezek nemškega slovarja, ki sta ga pripravljala Jacob in Wilhelm Grimm.

bi tedaj prenehali biti ljudje. Najbolj zaželena državna ureditev pa bi se mu zdela tista, ki bi kar najbolje zaščitila vse, ter tako omogočila in ustvarila nemóten in nedotakljiv življenjski prostor slehernemu posamezniku. Seveda je resničnost, ki smo ji zdaj zavezani, neizmerno oddaljena od vseh teh želja, vendar bi morali ti ideali lebdeti nad nami kakor zvezde vodnice; sploh pa, le kdo bi želel starost oropati utvare, da jih že vidi, kako se svetlikajo na robu obzorja?

Pri večini ljudstev je bila starost spoštovana in njen ugled utemeljen že v času pastirjev, katerih poglavarji so bili očaki in starci. Po starodavnem običaju so pustili, da je zakon spregovoril skozi njena usta in se nanjo obračali po nasvet; na sodišču in na vseh zborovanjih ji je pripadlo prvo mesto; iz starostovih ust so se stekale sladke besede, in le kdo drug naj bi v davnih časih sestavljal zakone in učil modrosti kakor ljudje, opremljeni z modrostjo in bogastvom misli? Toda ob napredovanju človeške izobrazbe je neizogibno, da se prevlada in vpliv postopoma preneseta zgolj s položaja na tiste, katerih duhovni darovi in moč delovanja izstopajo že v moški dobi. Znamenje vzvišenosti atenskih razmer je, da so starosti izkazovali manjšo čast, kakor so ji jo pripisovali v Šparti. Natančnejši in podrobnejši prikaz razlik, ki pri vseh narodih obstajajo z ozirom na večje ali manjše spoštovanje, ki ga je bila deležna starost, bi nedvomno prinesel privlačne in zanimive izsledke; pomenljivo je na primer, da se sicer splošno uveljavljeno razvrščanje po starosti danes umika lažjemu, a brezosebnejšemu abecednemu zaporedju, seveda ne v naši akademiji, kjer je izmenjavanje predavanj urejeno glede na starost članov ob vstopu vanjo.

Približujem se zaključku svojih razmišljanj in verjamem, da sem navedel kar nekaj argumentov v podporo stališču, da starost ne pomeni zgolj upada moškosti,¹⁰ temveč pomeni svojevrstno moč, ki se razodeva skladno s svojimi posebnimi zakonitostmi in pogoji; je čas počitka in zadovoljstva, ki ga v poprejšnjem življenju ni bilo, se pa v njem seveda pojavljajo tudi njemu lastni učinki.

»Česar si želimo v mladosti, imamo obilo v starosti,«¹¹ nam kliče veliki pesnik, ki je tudi sam doživel kar najbogatejšo in najbolj blagoslovljeno starost. Želje spadajo k mladosti, stárosti pa v marsičem pripade izpolnitev. Če se v starosti oglašata tožba in hrepenenje po smrti, potem, kakor smo videli zgoraj, razlog za to ni toliko v sami starosti, pač pa v drugih razmerjih. Laert si je želel umreti, ker ni bilo nazaj ljubega mu sina, in ne zaradi svoje telesne oslabiljenosti. Zdrava starost je tudi radoživa. Samomor je gnusoben, je proti človeški naravi in nasproten najmočnejšemu, v najneznatnejši živali prebujajočemu se življenjskemu nagonu, saj nobena žival sama sebi ne škoduje. Enak odpor nam vzbuja še ne povsem izkoreninjeno, v preteklosti pa nadvse razširjeno sežiganje vdov, izpostavljanje otrok in pobijanje starcev, kar srečujemo tudi v prazgodovini plemenitih

¹⁰ Moške moči.

¹¹ Johann Wolfgang von Goethe, *Poezija in resnično. Iz mojega življenja*, prev. Štefan Vevar, Študentska založba, Ljubljana 2007, moto II. dela, 133.

narodov in kar nam divja plemena še danes oponašajo kot očitek. Drži, da so se stari ljudje vedro metali s pečin, da so se vdove radovoljno in veselo vzpenjale na grmado; a to je bila zabloda okrutnega običaja, ki je v temeljnem nasprotju s pojmovanjem človeškosti.

Kako človeška je proti temu Ezopova basen o starcu, ki je šel v gozd sekati drva, a je bilo breme zanj pretežko, zato ga je, klicaje smrt, vrgel na tla. Ko se je smrt naglo približala, si je starec zaželel samo, naj mu znova pomaga oprtati breme na rame. Pravijo, da ga ni starega človeka, ki ne bi želel živeti še eno leto. Hkrati pa marsikje lahko zasledimo, da ljudje odločno odklanjajo, da bi svoje življenje živeli še enkrat – stari človek si ne želi znova postati otrok in jokati v zibelki (*repuerascere et in cunis vagire*). [...]

Prispeli smo semkaj, ko je treba priznati, česar nihče ne more zanikati. Starost je zares na robu življenja, in če lahko smrt nastopi ali izostane v vseh življenjskih obdobjih, v starosti mora nastopiti in ne more več izostati. Vemo, da smrt v prvih letih življenja pokosi mnogo nedolžnih otrok, vendar tudi mnogim prizanese; staremu človeku pa nazadnje ne prizanese več. Vse, kar se je začelo, se mora tudi končati; palica, ki jo zgoraj držiš, se spodaj dotika zemlje. Zdi se, da narava, prijazna in kruta hkrati, z enim očesom veselo gleda na novorojenčka, z drugim pa neusmiljeno na truplo starca. Vsak odmik od njene ustaljene poti bi jo zmotil; za smrt ni zdravila. Kaj je torej bolj žalostno, smrt mladega ali starega človeka? Po Ciceronovi čudoviti prisposobi je prva, kakor bi z drevesa utrgal nezrelo jabolko, druga pa, kakor bi zrelo jabolko samo odpadlo z veje. Mladeničeva smrt je, kakor bi plamen polil z vodo in ga na silo pogasil, smrt starca kakor ogenj, ki jenjaje sam dogori. To dogorevanje se ujema z večerno zarjo na nebu, ki smo jo že nekajkrat vzporejali s starostjo; tej sledi temnejši somrak, nato pa se znoči. »*Senectus crepusculum est, quod longum esse non potest,*«¹² je dejal že Fronto. Čas za delo je, dokler nam sveti sonce – dokler se naši dnevi ne iztečejo in ne odpadejo kakor posamezne kaplje s strehe. Stopimo na zemljo in hodimo po njej, dokler se ne pogreznemo nazaj v materino naročje. Naši poganski predniki so umirajočemu v usta položili besede: »*Nocoj bom Wodanov gost,*« in še danes ljudje uporabljajo robate, a zelo nazorne izreke: »*spečen mu je zadnji kruh*«, »*ukrojena zadnja obleka*«. Goethe pa vedro, a domišljeno blagoglasno takole poveže srečo in življenje:

*Človeku, naj bo kdor koli že, sta dana
poslednja sreča in poslednji dan.*

Prevedla Tadeja Petrovčič Jerina

¹² »Starost je somrak, ki ne more dolgo trajati« (Marcus Cornelius Fronto, rimski gramatik, 100–170).

Ana Perušek in Vesna Zupančič

Pomoč in podpora patronažnih medicinskih sester starejšim in njihovim družinskim oskrbovalcem v domačem okolju

POVZETEK

Patronažna zdravstvena nega je specifična oblika zdravstvene nege, ki se izvaja na domu osebe v lokalni skupnosti oziroma v okolju, kjer živi. V Sloveniji *še ni celovito definirana in raziskana* vloga patronažnih medicinskih sester v povezavi s podporo družinskim oskrbovalcem in oskrbovanim starejšim. Z našo samoevalvacijsko raziskavo med patronažnimi medicinskimi sestrami v Sloveniji smo želeli ugotoviti, ali obstaja razkorak med njihovo pomočjo in dejanskimi potrebami družinskih oskrbovalcev in starejših oskrbovancev po pomoči patronažnih medicinskih sester. Zaznan je bil razkorak med oblikami podpore, ki so po mnenju patronažnih medicinskih sester zelo pomembne za družinske oskrbovalce ter oblikami podpore, ki jih same zagotavljajo. V nadaljevanju bi bilo potrebno tudi raziskati, kaj o vlogi patronažnih medicinskih sester menijo družinski oskrbovalci in ugotovitve medsebojno primerjati.

Ključne besede: starejši, patronažna medicinska sestra, družinski oskrbovalec.

AVTORICI

Ana Perušek, patronažna medicinska sestra, je magistrica zdravstvene nege. Dela opravlja v patronažnem varstvu kot koncesionarka v javni mreži primarnega zdravstvenega varstva.

Doc. dr. Vesna Zupančič je diplomirana medicinska sestra in univerzitetna socialna pedagoginja, doktorat ima s področja študij vsakdanjega življenja. Zaposlena je kot sekretarka na Ministrstvu za zdravje in visokošolska učiteljica raziskovalka na Fakulteti za zdravstvene vede Novo mesto.

ABSTRACT

Help and support of community nurses for older people and their family carers in the home environment

Community health care is a specific form of nursing care that is provided at a person's home in the local community or in the environment where the person lives. In Slovenia, the role of community nurses in relation to support for family carers and older people has not yet been fully defined and researched. The aim of this self-evaluation study among community nurses in Slovenia was to determine whether there is a gap between the assistance they provide and the actual needs of family carers for the help of community nurses. There was a gap among the

forms of support that, according to community nurses, are very important for family carers and the forms of support that they provide themselves. It would be necessary to investigate what the carers themselves think about the role of community nurses and to compare the findings.

Key words: older people, community nurse, family

AUTHORS

Ana Perušek, community nurse, has a master's degree in healthcare studies. She works in community health care as a concessionaire in the public network of primary health care.

Doc. dr. Vesna Zupančič has a bachelor's degree in nursing and is a university social pedagogue. She has a doctorate in the field of everyday life studies. She is employed as a secretary at the Ministry of Health and a research teacher at the Faculty of Health Sciences in Novo mesto.

1 UVOD

Patronažna medicinska sestra in ostali zdravstveni sodelavci v patronažnem varstvu sodelujejo v skrbi za zdravje prebivalcev na svojem območju v različnih življenjskih obdobjih in situacijah, tako v obdobju popolnega zdravja in blagostanja kakor v času bolezni, poškodb, nezmožnosti samooskrbe in socialno-ekonomske stiske (Dobnikar in sod., 2018, str. 10). Patronažna zdravstvena nega je specifična oblika zdravstvene nege, ki se izvaja na domu osebe v lokalni skupnosti oziroma v okolju, kjer oseba živi. Subjekt obravnave v patronažnem varstvu ni samo posamezna oseba, ampak je glede na potrebe v obravnavo vključena tudi njena družina; v primeru dolgotrajne oskrbe tudi njeni družinski oskrbovalci (NIJZ, 2020). Osrednja vloga v patronažni zdravstveni negi sicer že tradicionalno pripada osebi in njeni družini ter njihovim potrebam (Filej, 2010, str. 11-15). Posledično medicinske sestre niso več zgolj podaljšana roka zdravnikov, ampak lahko opravljajo samostojna dela in imajo ključno vlogo pri okrevanju pacientov (Filej, 2001, str. 71-74).

Pomen patronažne zdravstvene nege narašča s pospešenim razvojem primarne zdravstvenega varstva, preprečevanja bolezni in približevanja zdravstvene oskrbe integrirani zdravstveno-socialni in dolgotrajni podpori starejšim in njihovim družinam v lokalni skupnosti (Zupančič in sod., 2018, str. 264-281). Patronažna zdravstvena nega je zelo tesno povezana z dolgotrajno oskrbo in tvori pomemben del pri njenem razvoju (Perušek, Zurc in Skela Savič, 2013, str. 253-259). V času, ko se število starejših naglo povečuje, se države članice Evropske unije pri dolgotrajni oskrbi vse bolj zanašajo na prispevek družinskih oskrbovalcev; neformalna oskrba namreč sodi med glavne opore za zagotavljanje zdravstvene in dolgotrajne oskrbe kot stroškovno učinkovit način preprečevanja

institucionalizacije in omogočanja osebam, da ostanejo doma. Ocene kažejo, da kar 80 % vse dolgotrajne oskrbe v Evropi zagotavljajo neformalni negovalci (Hoffmann in Rodrigues, 2010). Vsak dan več kot 44 milijonov družinskih članov, prijateljev in znancev po vsej Evropi skrbi za svoje onemogle, bolne ali invalidne svojce, prijatelje in znance (Eurocarers, 2021). V Veliki Britaniji se zaradi udejstvovanja neformalnih oskrbovalcev letno prihrani več kot 100 milijard EUR, kar presega zdravstveni proračun Anglije (Barber, 2018; Trust, 2018). V Združenih državah Amerike so družinski oskrbovalci v letu 2017 skupno opravili 34 milijard ur oskrbe, kar znaša približno 470 milijard dolarjev (Ng, 2021).

Ramovš (2018, str. 3) je poudaril, »da ko govorimo o oskrbovalcih, oskrbovancih ter oskrbi ali oskrbovalnih programih in sistemih za dolgotrajno oskrbo, je nujna solidna utemeljitev človeške odvisnosti od drugih, medsebojne soodvisnosti ljudi in cost-benefit ravnotežja pri tem, sicer ostaja govor o oskrbovanju bodisi zgolj na ravni ekonomskih stroškov in oskrbovalnih storitev ali pa moraliziranja, češ da je visoka in človeško čuteča raven oskrbe samoumevna pravica vsakogar, oziroma poklicna dolžnost oskrbovalcev«. Oskrbovanje na domu lahko traja več let, pri tem pa se lahko poslabša telesno in duševno zdravje družinskega oskrbovalca (Cuevas Fernandez-Galego in sod., 2012, str. 462-468). Ženske so kot intenzivne oskrbovalke najpogosteje prizadete prav zaradi oskrbovanja (Bauer in Susa-Poza, 2015). Raziskave (Cuevas Fernandez-Galego in sod., 2012; Hoffman in Rodrigues, 2010; Yedidia in Tiedemann, 2008; Del-Pino Casado in sod., 2012; Chen, Chen in Chu, 2015) kažejo, da se za razliko od tistih, ki ne oskrbujejo, družinski oskrbovalci zaradi premajhne javne pomoči veliko pogosteje soočajo s stresom, preobremenjenostjo, psihičnimi in telesnimi težavami. Nedavno poročilo Eurocarers ter raziskovalne skupine IRCCS-INRCA o vplivu pandemije covid-19 jasno kaže, da se je položaj oskrbovalcev vidno poslabšal. Več kot 60 % vprašanih družinskih oskrbovalcev je poročalo, da se zaradi pandemije počuti preobremenjenih in le 17,5 % jih je imelo občutek, da je bilo njihovo delo med epidemijo cenjeno (Eurocarers, 2021).

Kako patronažne medicinske sestre in drugi zdravstveni delavci sodelujejo z družinskimi oskrbovalci, ima lahko tako pozitiven kakor negativen vpliv na njihovo situacijo (Sunde in sod., 2017, str. 280-289). Na Norveškem so s presečno študijo v 23 občinah v enem okrožju s kvantitativno raziskavo pri 152 patronažnih medicinskih sestrah in drugih zdravstvenih delavcih na terenu ugotovili pomanjkanje potrebnega znanja. To pomanjkanje je bilo premoščeno s ciljnimi izobraževalnimi programi za patronažne medicinske sestre o potrebah neformalnih oskrbovalcev.

V Sloveniji osebno nego ali praktično pomoč izven lastnega gospodinjstva redno nudi okrog 48.000 oseb, redno pomoč pri osebni negi v istem

gospodinjstvu pa približno 37.000 oseb (Lipar in Mravljak Andoljšek, 2018, str. 5). V Sloveniji vloga patronažnih medicinskih sester v povezavi s podporo družinskim oskrbovalcem in oskrbovanim starejšim še ni celovito raziskana (Zupančič in sod., 2018, str. 264-281), zato smo v naši raziskavi preverjali, če obstaja razkorak med oblikami podpore, ki so po mnenju patronažnih medicinskih sester pomembne za družinske oskrbovalce, ter oblikami podpore, ki jih zagotavljajo. Cilj raziskave je bil ugotoviti, ali obstaja razkorak v oceni pomembnosti nujenja pomoči in oceni pomembnosti posameznih oblik podpore patronažnih medicinskih sester glede na dejansko izpolnjevanje potreb in nudenje posameznih oblik podpore družinskim oskrbovalcem in starejšim oskrbovancem; podpore, ki bi jo morali zagotavljati v okviru patronažne zdravstvene nege ter obliko podpore.

2 METODE

Raziskava je temeljila na empiričnem kvantitativnem raziskovanju s pomočjo strukturiranega vprašalnika za patronažne medicinske sestre. Gre za samoevalvacijsko raziskavo patronažnih sester. Anketni vprašalnik je bil sestavljen na osnovi anketnih vprašalnikov uporabljenih v dosedanjih raziskavah (Pickard in Glendining, 2002; Eurofamcare, 2004; Quattrini, in sod., 2006; Hvalič Touzery, 2007; Gerrish, 2008).

Anketiranje je bilo izvedeno med 877 slovenskimi patronažnimi medicinskimi sestrami. Posebno etično soglasje ni bilo potrebno, sodelovanje v raziskavi je bilo prostovoljno. Prvi poziv k reševanju ankete s povezavo do e-ankete preko spletnega vmesnika 1Ka smo poslali preko elektronske pošte v septembru 2020, raziskava se je zaključila v novembru istega leta. Anketni vprašalnik je v celoti izpolnilo 227 patronažnih medicinskih sester. Stopnja odzivnosti je bila torej 25,9 %, kar pomeni, da vzorec omogoča posplošitev na celotno populacijo patronažnih medicinskih sester. Analiza zbranih podatkov je bila opravljena s programom SPSS.20.

3 REZULTATI

V Tabeli 1 so prikazani rezultati samoevalvacije patronažnih medicinskih sester o pomembnosti nujenja njihove podpore starejšim pacientom in njihovim družinskim oskrbovalcem po petstopenjski lestvici (1-zelo nepomembno, 2-nepomembno, 3-ni nepomembno ali pomembno, 4-precej pomembno, 5-zelo pomembno, nujno) in njihovi oceni izpolnjenosti potreb z vidika nujenja podpore družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem.

Tabela 1: Ocena pomembnosti nudenja podpore patronažnih medicinskih sester in dejanske izpolnjenosti potreb nudenja podpore družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem

Nudenje podpore družinskim oskrbovalcem in starejših pacientom	Samoocena pomembnosti nudenja podpore		Ocena izpolnjenosti potreb v odstotnem deležu (%)
	Povprečna vrednost	Standardni odklon	
Pomoč je na voljo, ko jo starejši pacienti najbolj potrebujejo, ne glede na uro dneva, praznike ipd.	4,68	0,52	89,8
Pomoč patronažnih medicinskih sester se usklajuje z oskrbo, ki jo izvaja družinski oskrbovalec.	4,58	0,59	94,7
Pomoč, ki jo zagotovi patronažna medicinska sestra, vedno pride takrat, ko je objavljena.	4,88	0,33	98,2
Patronažne medicinske sestre imajo spretnosti in znanja, ki jih potrebujejo družinski oskrbovalci za ustrezno nego oskrbovanca.	4,78	0,48	100,0
Patronažne medicinske sestre obravnavajo oskrbovanega starejšega pacienta dostojanstveno in s spoštovanjem.	4,91	0,29	99,1
Patronažne medicinske sestre obravnavajo družinske oskrbovalce dostojanstveno in s spoštovanjem.	4,92	0,28	100,0
Patronažna medicinska sestra pri načrtovanju oskrbe upošteva pacientov pogled in mnenje.	4,63	0,56	99,1
Nudena pomoč patronažne medicinske sestre izboljša kakovost življenja oskrbovanca.	4,81	0,41	100,0
Nudena pomoč patronažne medicinske sestre izboljša kakovost življenja družinskega oskrbovalca.	4,75	0,5	98,2
Nudena pomoč patronažne medicinske sestre ne predstavlja previsokega stroška za družinskega oskrbovalca oziroma oskrbovanca.	4,65	0,64	78,8
Pomoč je usmerjena tako na potrebe družinskih oskrbovalcev kot na potrebe oskrbovanca.	4,76	0,56	96,6

Pri vseh trditvah so bile samoocene pomembnosti podpore patronažnih medicinskih sester družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem glede na povprečno vrednost po petstopenjski lestvici nad 4,5. Najvišje je bil glede na pomembnost s strani patronažne medicinske sestre ocenjeni kriterij »Patronažne medicinske sestre obravnavajo družinske oskrbovalce dostojanstveno in s spoštovanjem« (4,92), najnižje pa kriterij »Pomoč patronažnih medicinskih sester se usklajuje z oskrbo, ki jo izvaja družinski oskrbovalec« (4,58). Ocene izpolnjenosti potreb v odstotnem deležu (%) so od 78,8 % do 100 %. Najnižje ocenjeni delež je kriterij »Nudena pomoč patronažne medicinske sestre ne predstavlja previsokega stroška za družinskega oskrbovalca oziroma oskrbovanca« (78,8 %). Nekoliko nižje ocenjeni delež izpolnjenosti potreb je bil tudi glede na kriterij »Pomoč je na voljo, ko jo starejši pacienti najbolj potrebujejo, ne glede na uro dneva, praznike, ipd.« (89,8 %). Pri kar štirih kriterijih je bilo ocenjeno sto odstotno doseganje izpolnjenosti potreb glede nudenja podpore družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem.

V tabeli 2 je prikazana samoocena pomembnosti posameznih oblik podpore patronažnih medicinskih sester starejšim pacientom in njihovim družinskim

oskrbovalcem po isti petstopenjski lestvici (1-zelo nepomembno, 2-nepomembno, 3-ni nepomembno ali pomembno, 4-precej pomembno, 5-zelo pomembno, nujno) in prisotnosti razkoraka v oblikah podpore, ki jih same zagotavljajo.

Tabela 2: Samoocena pomembnosti posameznih oblik podpore patronažnih medicinskih sester in prisotnosti razkoraka v oblikah podpore, ki jih same zagotavljajo

Oblike podpore	Samoocena pomembnosti oblike podpore		Delež, ki jih zaznava razkorak (%)
	Povprečna vrednost	Standardni odklon	
Kriterij			
Informacije in nasvet družinskim oskrbovalcem o vrsti pomoči in podpore, ki jim je na voljo in načinu pridobitve te pomoči.	4,67	0,52	5,3
Informacije družinskim oskrbovalcem o bolezni, ki jo ima oskrbovana oseba.	4,35	0,89	0
Usposabljanje družinskih oskrbovalcev za pridobivanje veščin, ki jih potrebujejo pri izvajanju nege oskrbovancev.	4,72	0,55	15
Možnosti, da imajo družinski oskrbovalci dovolj prostega časa (da si lahko vzamejo dopust ali oddih od oskrbovanja, čas za družino ipd.).	4,59	0,55	59,5
Možnosti za oskrbovance – starostnike, da se udeležijo dejavnosti, ki jih imajo radi (obisk gledališča, kino predstave, prireditve, izlet ipd.).	4,33	0,69	47,6
Pomoč družinskim oskrbovalcem pri načrtovanju nege oskrbovanca v prihodnje.	4,67	0,53	4
Možnost uskladitve dejavnosti oskrbovanja s plačano zaposlitvijo.	4,50	0,63	41
Možnost pogovora družinskih oskrbovalcev z ustrezno osebo o problemih, s katerimi se soočajo.	4,59	0,53	22,9
Možnost za sodelovanje v skupini za samopomoč oskrbovalcev.	4,32	0,70	45,4
Več finančnih sredstev na voljo za stvari, ki jih družinski oskrbovalci potrebujejo za nudenje kvalitetne oskrbe.	4,59	0,59	42,7
Pomoč pri pripravi bolj ustreznega bivalnega okolja za oskrbovanje oskrbovanca.	4,62	0,58	15,9

Pri oceni pomembnosti posamezne oblike podpore so bile povprečne ocene od 4,32 do 4,72. Pri vseh ocenjenih storitvah obstaja razkorak med oblikami podpore, ki so po mnenju patronažnih medicinskih sester pomembne za družinske oskrbovalce ter oblikami podpore, ki jih same zagotavljajo.

Največji razkorak je prisoten pri »možnosti da imajo družinski oskrbovalci dovolj prostega časa«, kjer je kar 59,5 % anketiranih odgovorilo, da te storitve ne morejo zagotavljati, se jim pa hkrati zdi nujna. Skoraj polovica, oz. natančneje 47,6 % anketiranih enako ocenjuje za »Možnosti za oskrbovance – starostnike, da se udeležijo dejavnosti, ki jih imajo radi«. Več kot 40 % anketiranih je ocenilo, da obstaja razkorak med nujnimi storitvami, ki jih hkrati ne morejo zagotavljati, še pri »Možnosti za sodelovanje v skupini za samopomoč oskrbovalcev« (45,4 %), prav tako pri »Več finančnih sredstev na voljo za stvari, ki jih družinski oskrbovalci potrebujejo za nudenje kakovostne oskrbe« (42,7 %) in pri »Možnost uskladitve dejavnosti oskrbovanja s plačano zaposlitvijo« (41,0 %).

4 RAZPRAVA

Pregled rezultatov nam razkrije visoke samoocene pomembnosti podpore patronažnih medicinskih sester in pomembnosti posameznih oblik njihove podpore družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem. Pri samooceni deleža izpolnjenosti potreb so ti visoki, nekoliko odstopa zgolj ocena kriterija »nude na pomoč patronažne medicinske sestre ne predstavlja previsokega stroška za družinskega oskrbovalca oziroma oskrbovanca«, kar je povezano tudi s tem, da je v raziskavi sodelovalo tudi 19 % samozaposlenih v patronažni dejavnosti, ki posamezne dodatne storitve pacientom tudi zaračunavajo. Nekoliko nižje je bil ocenjeni delež izpolnjenosti potreb glede na to, ali »pomoč je na voljo, ko jo starejši pacienti najbolj potrebujejo, ne glede na uro dneva, praznike, ipd.«, kar je potrebno dejansko preveriti tudi iz vidika oskrbovancev in oskrbovalcev.

To, da pri vseh ocenjevanih storitvah obstaja razkorak med oblikami podpore, ki so po mnenju patronažnih medicinskih sester pomembne za družinske oskrbovalce, ter oblikami podpore, ki jih same zagotavljajo, je pričakovano. Največji razkorak je prisoten pri »možnosti, da imajo družinski oskrbovalci dovolj prostega časa«, kjer je kar 59,5 % anketiranih odgovorilo, da te storitve ne morejo zagotavljati, se jim pa hkrati zdi nujna. Skoraj polovica jih enako ocenjuje glede možnosti za oskrbovance oz. starejše ljudi, da se udeležijo dejavnosti, ki jih imajo radi, da obstaja razkorak med nujnimi storitvami, ki jih hkrati ne morejo zagotavljati, pri možnosti za sodelovanje v skupini za samopomoč oskrbovalcev ter pri možnosti uskladitve dejavnosti oskrbovanja s plačano zaposlitvijo. Rezultati kažejo na to, da so ocenjevana področja podpore družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem dobro pokrita ter da niti eno od ocenjevanih področij ne izstopa kot kritično oz. nujno potrebno izboljšav. Je pa kljub temu dokazan obstoj razkoraka med oblikami podpore, ki so po mnenju patronažnih medicinskih sester pomembne za družinske oskrbovalce, ter oblikami podpore, ki jih zagotavljajo. S krepitvijo primarnega zdravstvenega varstva in storitev dolgotrajne oskrbe skupnosti bo morala patronažna služba s svojim kakovostnim delom okrepiti svojo vlogo v skupnosti in na domu (Zupančič, 2021, str. 99-106). Zagotovo je ena izmed pomembnih vlog podpora starejšim in njihovim družinskim oskrbovalcem v domačem okolju.

OMEJITVE IN PREDNOSTI RAZISKAVE

Omejitve raziskave izhajajo iz samega raziskovalnega načrta, saj gre zgolj za samooceno patronažnih medicinskih sester. V nadaljnjem raziskovalnem delu bi bilo smiselno proučiti, kakšno bi bilo glede na navedene trditve mnenje družinskih oskrbovalcev in oskrbovancev. Posamezne trditve »nude na pomoč patronažne medicinske sestre ne predstavlja previsokega stroška za oskrbovalca oz. oskrbovanca«, bi bilo smiselno nekoliko preoblikovati, da ne bo nejasnosti,

saj za storitev patronažne medicinske sestre, če je ta na nalog zdravnika, ni potrebno dodatno plačilo.

Prednost izvedene raziskave je v reprezentativnosti vzorca, kar daje možnost posplošitve ugotovitev na celotno populacijo.

5 ZAKLJUČEK

Ugotovitve te samoevalvacijske raziskave v Sloveniji kažejo na to, da so po mnenju patronažnih medicinskih sester vrzeli med tem, kar patronažne medicinske sestre nudijo družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem in kar ti potrebujejo. Nujno bi bilo raziskati, kaj o vlogi patronažnih medicinskih sester menijo družinski oskrbovalci sami in ugotovitve medsebojno primerjati.

Ugotavljamo, da patronažna služba vse pogosteje prevzema tudi edukacijsko in svetovalno vlogo, vendar pa ta vloga v podpori družinskim oskrbovalcem in oskrbovancem še ni v celoti izpeljana. Za na dokazih temelječi razvoj kakovostne podpore starejšim in njihovim družinskim oskrbovalcem v domačem okolju pa so nujne nadaljnje raziskave in tudi sprejem potrebne normativne podlage.

Literatura

- Barber C. (2018). Working with informal caregivers: advice for nurses. V: *British Journal of Nursing*, letnik 27, št. 19, str. 1104-1105.
- Bauer J. M. in Susa-Poza A. (2015). Impacts of Informal Caregiving on Caregiver Employment, Health, and Family. V: *Journal of Population Ageing*, letnik 8, št. 3, str. 113-145.
- Chen M. C., Chen K. M. in Chu T. P. (2015). Care giver burden, health status and learned resourcefulness of older caregivers. V: *Western journal of Nursing*, letnik 37, št. 6, stran 767-780.
- Cuevas Fernández-Gallego M., Morales Asencio J. M., Martín Santos F. J., Cruz Arándiga R., Contreras Fernández E., in sod. (2012). Effect of the act on promotion of personal autonomy and care for dependent persons on their family caregivers. V: *BMC Health services Research*, letnik 12, št. 1, str. 462-468.
- Del-Pino Casado R., Frias-Osuna A., Palomino-Moral P.A. in Ramon Marinez-Riera J. (2012). Gender Differences Regarding Informal Caregivers of Older People. V: *Journal of Nursing Scholars*, letnik 44, št. 4, str. 349-357.
- Dobnikar B., Fras D., Kunstič N., Molan S., Šuštaršič O., Trobec K., Džananović D. Z. idr. (2018). *Spremljanje patronažne zdravstvene nege – pilot. Definicije in metodološka navodila za sprejem podatkov o patronažni dejavnosti*, 1.5. Ljubljana: NIJZ.
- Eurocarers (2021). About carers. V: <https://eurocarers.org/about-carers/>.
- Filej B. (2001). Profesionalna načela v zdravstveni negi. V: *Obzornik zdravstvene nege*, letnik 35, št. 3-4, str. 71-74.
- Filej B. (2010). *Zdravstvena nega*. V: B. Skela Savič, B. M. Kaučič, B. Filej, K. Skinder Savič, M. Mežik Veber, K. Romih in sod. *Teoretične in praktične osnove zdravstvene nege – izbrana poglavja: visokošolski učbenik za zdravstveno nego*. Jesenice: Visoka šola za zdravstveno nego, str. 11-15.
- Hoffmann F. in Rodrigues R. (2010). *Informal Carers: Who Takes Care of Them?* Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Hvalič Touzery S. (2007). *Družinska oskrba starih družinskih članov: doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Lipar T. in Mravljak Andoljšek V. (2018). Potrebe in podpora neformalnim oskrbovalcem. V: *Kakovostna starost*, letnik 21, št. 3, str. 3-19.

- Ng R. in Indran N. (2021). *Societal perceptions of caregivers linked to culture across 20 countries: Evidence from a 10-billion-word database*. London: University of West London. V: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0251161>.
- NIJZ. (2020). *Patronažno varstvo*. V: <https://www.nijz.si/sl/patronazno-varstvo>.
- Perušek A, Zorc J, Skela Savič B. (2013). Komunikacija in kakovost odnosov med medicinsko sestro in starejšimi ljudmi v patronažnem varstvu. V: *Obzornik zdravstvene nege*, letnik 47, št. 3, str. 253-259.
- Ramovš J. (2018). Uvodnik. V: *Kakovostna starost*, letnik 21, številka 3, stran 3-19.
- Sunde S. O., Oyen R. K., Ytrehus S. (2017). Do nurses and other health professionals' in elderly care have education in family nursing? *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 2018(32), 280-289.
- Yedidia M. J. in Tiedemann A. (2008). How do family caregivers describe their needs for professional help? V: *American Journal of Nursing*, letnik 108, št. 9, str. 35-37.
- Zupančič V. (2021). Obravnava starostnika in obisk patronažne medicinske sestre na domu. V D. Rotar Pavlič (ur.), *Kakovostna obravnava bolnika v družinski medicini*, str. 99-106. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine pri Slovenskem zdravniškem društvu.
- Zupančič V., Ljubič A., Milavec Kapun M., Štemberger Kolnik T. (2018). Raziskovanje na področju patronažne zdravstvene nege v Sloveniji v obdobju od 2007 do 2016: pregled literature. V: *Obzornik zdravstvene nege*, letnik 52, št. 4, str. 264-281.

Naslov avtorice:

Anica Perušek: anica.perusek@gmail.com

Nataša Zupan Cvetežar

Izzivi pandemije z vidika oseb s posebnimi potrebami, njihovih bližnjih in strokovnjakov

---

POVZETEK

Osebe s posebnimi potrebami so z vidika odvisnosti od pomoči drugih tudi v osnovnošolski starosti do neke mere podobne starajočim se ljudem v dolgotrajni oskrbi. Članek prikazuje izkušnjo pri soočanju s pandemijo covid-19 v podružnici s prilagojenim programom Osnovne šole Litija. Nujnost, da se pouk vrši na daljavo, se je za te otroke, njihove učitelje in starše zdel skoraj nerešljiv izziv. Z dobrim sodelovanjem in življenjsko iznajdljivostjo so ga reševali in pri tem prišli do pomembnih spoznanj, ki bodo dragocena tudi po končani epidemiji.

Ključne besede: osebe s posebnimi potrebami, pandemija covid-19, šola s prilagojenim programom, pouk na daljavo

AVTORICA

Nataša Zupan Cvetežar, univ. dipl. soc. del., je svetovalna delavka v Osnovi šoli Litija, Podružnici s prilagojenim programom; pridobila je naziv svetica. Že vrsto let je voditeljica skupin za samopomoč in drugih skupin v šol – vodi skupine za učence, starše in učitelje. Je aktivna članica Društva Sožitje Litija in Šmartno, vrsto let sodeluje tudi z Inštitutom Antona Trstenjaka.

ABSTRACT

Challenges of the pandemic from the perspective of people with disabilities, their relatives and professionals

People with special needs at grade-school level are to some point similar to older people in long-term care, from the view of the need of help from others. The article talks about the experience of dealing with the Covid-19 pandemic at the department for pupils with special needs at Primary School Litija. The necessity of distance learning seemed like an unsolvable challenge for all involved - the pupils, teachers and parents. They solved it with good collaboration and resourcefulness; important discoveries about this process might be useful even after epidemic.

Key words: people with special needs, Covid-19 pandemic, distance learning

AUTHOR

Nataša Zupan Cvetežar, graduate social worker, works as an educational advisor at the Litija Primary School, a branch with a customized program. For many years she has been the leader of self-help and other groups for students, parents and

teachers. She is an active member of the Sožitje Association in Litija and Šmartno and has been cooperating with the Anton Trstenjak Institute for many years.

1 SKUPINE ZA SAMOPOMOČ V OSNOVNI ŠOLI S PRILAGOJENIM PROGRAMOM LITIJA

Osnovna šola Litija se nahaja v centru Litije. Od leta 2014 deluje v novem, modernem objektu. Ima tri podružnične šole: Sava, Darinke Ribič Polšnik in Podružnico s prilagojenim programom ter vrtec Polhek na Polšniku.

Podružnica s prilagojenim programom izvaja dva programa in sicer prilagojeni program vzgoje in izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom in posebni program vzgoje in izobraževanja. Velika prednost za učence in učitelje je to, da sta podružnica in matična šola v isti stavbi. Učenci s posebnimi potrebami so integrirani v dejavnosti šole in širšega okolja, z drugimi učenci se vsakodnevno srečujejo, povezujejo in sodelujejo. Imajo skupno jedilnico, knjižnico, računalnico. Povezujejo se v različnih projektih, proslavah, na valeti, smučarski šoli v naravi, v šolskem parlamentu, v skupinah za samopomoč in drugih skupinah. Povezujejo se tudi zaposleni, sodelujejo v projektih, na skupnih izobraževanjih in si strokovno pomagajo.

Program »skupine za samopomoč« in druge skupine v Osnovni šoli Litija izvajamo že dvajseto leto. S sodelavci smo ugotavljali, da bi potrebovali še drugačne oblike dela; razmišljali smo, da bi bilo potrebno ponuditi nekaj več, nekaj drugačnega. Zato smo se odločili, da bomo začeli s skupinami za samopomoč staršev. Priprave na ustanovitev prve skupine so potekale dve leti. Delavci šole smo se usposabljali za vodenje skupin na različne načine. Najprej smo poslušali predavanje dr. Jožeta Ramovša na občnem zboru društva Sožitje. Štirje pedagoški delavci smo se usposabljali za vodenje skupin na Inštitutu Antona Trstenjaka. V času tega izobraževanja smo sodelovali v intervizijski skupini VDC-ja (varstveno delovnega centra) Tončke Hočevar v Ljubljani.

Vse skupine, ki delujejo v naši šoli, so bile ustanovljene s ciljem izboljšati kakovost vzgoje in izobraževanja. V skupine vključujemo učence, starše in pedagoške delavce. V skupinah poteka izkustveno učenje, ki odpira vedno nove možnosti, pri čemer udeleženci strokovno in osebno rastejo. Preko lastnih izkušenj prihaja do osebnih in strokovnih spoznanj, preprečujemo stres in izgorevanje.

Od ustanovitve do danes je bilo v Osnovni šoli Litija – tako v večinski osnovni šoli kakor v prilagojenem programu – ustanovljenih dvanajst skupin za samopomoč in drugih skupin. Skupna lastnost vseh je, da nudijo varno okolje za uporabnike, da ob pomoči strokovnega vodstva načenjajo življenjske vsebine, razbijajo mite in tabuje, seznanjajo udeležence z informacijami, do katerih bi

sami sicer težko prišli, ter da v njih vsi komunicirajo kot enakovredni udeleženci (Mlakar-Agrež in sod., 2013).

Čeprav je šola vzgojno izobraževalna ustanova, nam večkrat zmanjka časa za vzgojni del. Danes se učitelji, učenci in starši pogosto srečujejo s stresom, ki je posledica hitenja, prehitrega tempa življenja, stremljenja k uspehom in rezultatom. Pri tem pogosto ostanejo v ozadju pomembne življenjske vrednote, kot so pozornost na sočloveka, čas za pogovor, poslušanje drugega in podobno.

V vseh letih delovanja so skupine nastajale, delovale in se spreminjale. Sodelovalo je veliko članov, obravnavali smo veliko različnih tem, si povedali veliko osebnih zgodb in izkušenj, vsak član je prispeval svoj delček v mozaik, vsak je nekaj pridobil, nekaj dal. Tudi v času epidemije so skupine delovale, nekaj časa na daljavo preko videokonferenčne povezave, nekatere v bolj okrnjeni obliki, vsi člani pa so si želeli, da bi se čimprej lahko zopet srečali v živo. Pogrešali so osebni stik in druženje.

2 PANDEMIJA IN OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

Pandemija covid-19 je močno vplivala na vse skupine v družbi. Ljudje s posebnimi potrebami so bili še posebej izpostavljeni fizičnim, duševnim in socialnim posledicam pandemije. Ostati doma, v krogu družine, brez strokovne pomoči in družbe, je pomenilo za ranljivejše skupine, med katere spadajo tudi osebe s posebnimi potrebami, še večji primanjkljaj kot za ostale. Pogosto imajo osebe s posebnimi potrebami svoj krog prijateljev omejen na šolo ali drugo ustanovo, v katero so vključeni. Njihova socialna mreža je omejena. Prav tako vsakodnevno potrebujejo strokovno pomoč.

V času pandemije so se tudi učenci s posebnimi potrebami šolali na daljavo. Izkazalo se je, da je edini možen način komunikacije in izvedbe pouka preko sodobne informacijsko komunikacijske tehnologije (IKT). Tudi v osnovnih šolah s prilagojenim programom poteka pouk računalništva kot izbirni predmet. Otroke in mladostnike sodobna tehnologija in ekrani zelo privlačijo. Kot piše Šmitek (2017), ki navaja Prenska (2001), ima lahko uporaba izobraževalnih računalniških iger pri učenju težje ali monotone snovi veliko motivacijsko prednost. Učenje snovi lahko s pomočjo izobraževalnih računalniških iger postane zabaven in zanimiv proces. Zavedati se moramo, da je znanje uporabe IKT osebe s posebnimi potrebami pomembno in da pri uporabi potrebujejo pomoč.

Pogosto se pojavi vprašanje o smiselnosti učenja branja in pisanja učencev, ki obiskujejo posebni program vzgoje in izobraževanja. In v nadaljevanju, kako in koliko časa ohranjati akademska znanja in jih spodbujati k učenju, ponavljanju znanja. Že nekaj let se nekateri strokovnjaki ukvarjajo s tako imenovanim lahkim branjem. Na ta način tudi zahtevnejša besedila približajo »slabšim bralcem«.

Pisanje in branje je način komunikacije s svetom, z drugimi v okolici. Na ta način je človek aktiven, izrazi svoje mnenje, misli in čustva.

Vse to se je še posebej pokazalo v času korona–krize, ko smo bili omejeni v družabnih stikih in so bila elektronska sporočila, uporaba spletne učilnice in telefona edini možni načini komunikacije.

Cilji v posebnem programu vzgoje in izobraževanja, kamor so vključeni učenci z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju, so drugačni, usmerjeni so predvsem k spodbujanju otrokovega razvoja na zaznavnem, gibalnem, čustvenem, miselnem, govornem in socialnem področju. Vendar ne samo to. Uresničevanje ciljev, ki so zapisani v predmetniku, ki so med drugimi tudi razvijati osnove matematike, branja in pisanja ter spoznavanje okolja, navajanje na komunikacijo z okoljem in razvijati besedno ali nadomestne oblike komunikacije, so se izkazali za posebej pomembne. Osvojiti osnove branja in pisanja, pa četudi to pomeni vsaj znati se podpisati pomeni veliko v življenju človeka s posebnimi potrebami. Pomeni večjo samostojnost, aktivnost v odnosu in avtonomijo osebe. To je v današnjem času, ko je uporaba informacijsko komunikacijske tehnologije v porastu, zelo pomembno. Uporaba sodobne tehnologije pomeni komunikacijo s svetom, pomeni, da je človek enakovreden člen v družbi, da sodeluje v socialnih omrežjih. Seveda pa ne smemo pozabiti na ustrezno in varno uporabo spleta, saj na uporabnike preži tudi veliko nevarnosti. Izobraževanje o varni uporabi interneta, ozaveščanje otrok in staršev, pomoč in podpora sta ključnega pomena.

Zmožnost sporočati svoje želje, misli in čustva drugim in izvedeti, kaj drugi želijo, mislijo in čutijo, je bistvo komunikacije, pravi Jurišić (2012). Isti avtor pravi, da ljudje komuniciramo zato, da bi vplivali na druge v svoji okolici; da bi imeli posredni nadzor nad dogajanjem, da bi sodelovali v medsebojni izmenjavi (izrazili občutke, se družili z drugo osebo), da bi si izmenjali informacije ali zamisli.

Kadar zaradi določenih ovir nekdo ne more razumljivo govoriti, potrebuje drugačno sredstvo sporočanja, nadomestno komunikacijo. Nerazumevanje drugih, nezmožnost komunikacije, biti nerazumljen pogosto privede do neprimerne vedenja in težav. Zato je pomembno, da imajo vsi člani družbe možnost komuniciranja, sporazumevanja med seboj. Pomembno je, da omogočamo možnosti izobraževanja na tem področju in nudenja opore in podpore. Zaradi zmanjšanih kognitivnih sposobnosti je pri osebah s posebnimi potrebami lahko omejeno njihovo razumevanje situacije. Oteženo je bilo razumevanje informacij o virusu, kako se zaščititi, do informacij glede omejitev sicer običajnih vsakdanjih dejavnosti. Nerazumevanje informacij in situacije pa lahko pripelje do strahov in stiske posameznikov.

V 21. stoletju je vseživljenjsko učenje vrednota. Poudarjamo, da smo učeča se družba. Obnavljanje, dopolnjevanje znanj in veščin poveča kvaliteto človekovega življenja. V času krize se je še posebej pokazalo, kako pomembno je, da tudi osebe s posebnimi potrebami znajo komunicirati, znajo pisati in brati ter

uporabljati računalnik in telefon. Elektronska sporočila, objave na socialnih omrežjih, elektronska pošta, telefonski pogovor so bili edino okno v svet, saj so bili osebni stiki omejeni.

3 IZKUŠNJE V OSNOVNI ŠOLI LITIJA IN DRUŠTVU SOŽITJE

Marca leta 2020 so se učenci in učitelji podružnice s prilagojenim programom vračali z enotedenskega bivanja v šoli v naravi na Debelem Rtiču, ko so prejeli obvestilo, da bo od naslednjega tedna naprej šolanje potekalo na daljavo. Vsi učitelji in učiteljice so se spogledovali in zmajevali z glavami, misleč, da je to za učence s posebnimi potrebami popolnoma nemogoče. Učenci so ob povratku v šolo pobrali vse učbenike, delovne zvezke in šolske potrebščine in odšli domov.

Učitelji so bili zelo zaskrbljeni, spraševali so se, kako bodo izvajali pouk od doma, saj nihče na to ni bil pripravljen, ne učitelji, ne učenci. Dileme in vprašanja, ki so se pojavljala: ali imajo vsi doma na razpolago primerno tehnologijo, ali bodo učenci znali uporabljati tehnologijo, saj nekateri slabo ali sploh ne berejo ali pišejo, nekateri imajo težave na področju komunikacije – brez pomoči staršev ne bo šlo; kako bo z učenci, ki izhajajo iz socialno manj spodbudnega okolja ... Poleg teh skrbi je bil navzoč tudi strah pred boleznijo, ki je vse hromil.

S šolanjem na daljavo so bili učitelji in učenci vrženi v vodo. In so plavali. »Težava je lahko odskočna deska«, pravi Ramovš v uvodu v knjigo *Pandemija in duševnost* (Lukas in Wurzel, 2021). Potrebno se je bilo soočiti s trenutnim stanjem in načrtovati, kako ravnati in delovati. Situacija je spodbudila k učenju novih znanj na področju uporabe računalnikov in novega načina sporazumevanja ter delovanja. Komunikacija z učenci in starši je potekala preko telefonov, videokonferenčnih povezav in preko elektronskih sporočil. V današnjem času je uporaba telefonov, tablic in računalnikov med mladimi nekaj običajnega, je pa res, da otroci in mladi obvladajo uporabo socialnih omrežij in igrice, manj pa funkcionalno uporabo računalniških programov.

Veliko učiteljev je poročalo, da brez pomoči staršev šolanje na daljavo pri nekaterih učencih ne bi bilo mogoče. Na začetku je bilo potrebno usposobiti tudi starše. Učitelji so po korakih preko telefonskih pogovorov starše vodili in jih seznanjali z navodili za uporabo. Kar nekaj učencev pa je tudi presenetilo s svojim znanjem uporabe tehnologije, pa tudi s sposobnostjo dobre komunikacije preko telefonov, elektronskih sporočil in sporočil na telefonu. Tudi tu se je potrdilo, kako pomembno je, da otroke in mladostnike z motnjo v duševnem razvoju učimo pisanja in branja.

V drugem »zaprtju« šol smo zaznali napredek. Učenci so napredovali v znanju o uporabi informacijsko komunikacijske tehnologije in pri izražanju s pisano besedo. V času, ko je pouk potekal v šoli, so učitelji še posebno pozornost posvetili pripravi na ponovno zaprtje. Na začetku so več časa namenili ponovnemu

uvajanju v šolo, v šolski ritem in ponovnemu vzpostavljanju osebnih medsebojnih odnosov. V pouk pa so tudi intenzivno vključevali izobraževanje o uporabi računalniške tehnologije in o programih za delo na daljavo.

Čas korone nam je potrdil, kako pomembno je sodelovanje. Sodelovanje v šolskem prostoru pomeni delovanje vseh treh deležnikov: učencev, učiteljev in staršev. Vsi so v tem času čutili obremenjenost in pogosto tudi stisko. Z dobrim sodelovanjem in s partnerskim odnosom so se težave in stiske manjšale in problemi reševali.

V gradivu, ki je nastalo ob posvetu Zveze Sožitje o izzivih pandemije (2020) je kot pozitivni vidik navedeno, da so družine več časa preživele skupaj in da so imeli več prostega časa. So pa starši opozarjali, da jim je primanjkovalo strokovne podpore. Družine so črpale moč tudi iz virtualnih stikov z drugimi družinami, s šolami, VDC in lokalnimi društvi Sožitje. Ni pa bilo zaznati, da so bile deležne strokovne pomoči in podpore s strani izvajalcev družinske politike, so navedli v intervjujih, ki jih je izvedla Zveza Sožitje.

Kot poseben problem so zaznali družine, ki se niti v rednih niti v izrednih razmerah ne znajdejo dobro, temveč se zaprejo same vase. Še bolj kot druge družine so »nevidne« za državne sisteme podpor in pomoči, pa tudi za sisteme in pomoč nevladnih organizacij.

Opozorili so, da je »zapiranje« prekinilo tudi rehabilitacijo in nujno potrebno razvojno podporo (fizioterapije, delovne terapije, logopedске obravnave), kar je pomenilo nenadomestljivo škodo.

V času pandemije se je potrdilo tudi to, da varstveno delovni centri niso le delavnice pod posebnimi pogoji, ampak veliko več. Prekinitev delovne rutine, aktivnosti in vsakodnevnih socialnih stikov je mnoge privedlo v čustvene stiske. Člani Društva Sožitje Litija so med sabo in s prostovoljci društva kontaktirali preko telefonskih sporočil, telefonskih pogovorov in videokonferenc. Preko pogovorov so prostovoljke nudile pomoč in podporo v težkih trenutkih in poskušale reševati težave. Prostovoljka društva je enkrat tedensko preko videokonference pripravljala vadbo joge. Vsi so se trudili, da bi zmanjšali posledice pandemije. V sožitju in solidarnosti so krepili dobro počutje in ohranjali duševno zdravje.

Predstavniki društev so opozorili na to, da je potrebno zagotoviti razumljivo informiranje ljudi s posebnimi potrebami o vseh zadevah povezanih s covidom-19. Informacije o epidemiji, ukrepih, navodilih o varovalnem vedenju so v lahko berljivi obliki pripravljali v Zavodu Risa. V sodelovanju z njimi je tudi RTV Slovenija pripravila novice na portalu Dostopno. Na njem so objavljali aktualne novice, ki jih lahko preberemo v enostavni obliki, kot zvočni zapis, na voljo so tudi zvočni podnapisi in podnapisi ter informacije v znakovnem jeziku. Za osebe s posebnimi potrebami je bilo zelo pomembno, da so razumele dogajanje in potrebnost ukrepov, torej da so lahko dostopali do aktualnih informacij v lahko berljivi obliki.

4 SPOZNANJA IN SKLEPNE MISLI

Pandemija nas je precej presenetila in ujela nepripravljene. Zaprtje družbe, šolanje na daljavo, delo od doma in omejevanje stikov je pomenilo veliko krizo za celotno družbo, še posebej pa za ranljive skupine, ki se s težavami in omejitvami še težje soočajo.

Iz vsake težave pa se lahko nekaj naučimo. Vseživljenjsko učenje, ohranjanje in obnavljanje znanja branja in pisanja ter izobraževanje uporabe tehnologije se je tudi za osebe s posebnimi potrebami, za starejše in druge ranljive skupine izkazalo kot zelo pomembno. Omogočilo jim je dostopnost do informacij v primerni obliki in možnost komuniciranja.

Pomembna naloga naše družbe je kakovostna skrb za ranljive skupine ljudi, spodbujanje k samostojnosti in vključevanju v družbo, v vseživljenjsko učenje in jim omogočati boljše spoprijemanje z ovirami v težkem obdobju. Izkušnje, ki smo jih pridobili v teh zahtevnih časih, bodo naše vodilo za naprej. Z E. Lukas (2020) upamo, da smo ponotranjili izkušnjo, kako pomembno je solidarno, spoštljivo sožitje, še posebej takrat, ko vse drugo odpove.

LITERATURA

Jurišić B. (2012). V: *Naš zbornik*, letnik 45, št. 2, str. 3-15.

Lukas Elisabeth, Wurzel Reinhardt (2021). *Pandemija in duševnost. Poti do krepitve duševne odpornosti*.

Ljubljana: Novi svet in Inštitut Antona Trstenjaka.

Mlakar-Agrež Marjeta, Zupan Cvetežar Nataša, Bučar Milica (2013). *Publikacija ob 10-letnici delovanja skupin za samopomoč in drugih skupin*. Litija: Društvo Sožitja Litija in Šmartno in Osnovna šola Litija.

Šmitek Š. (2017). *Učenje računalništva v šolah s prilagojenim programom*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Zveza Sožitje (2020). *Življenje otrok, mladostnikov, odraslih ter starostnikov z motnjo v duševnem razvoju in njihovih družin/skrbnikov v času pandemije covid 19*.

Naslov avtorice:

Nataša Zupan Cvetežar: natasa.zupan@os-litija.si

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

Hudson, J., Fernandez Arrigoitia, M., Ferreri, M., Izuhara, M., Scanlon, K. in West, K. (2021). *What collaborative housing offers in a pandemic: Evidence from 18 communities in England and Wales. Housing Learning and Improvement Network: London.* https://www.housinglin.org.uk/_assets/Resources/Housing/Support_materials/Viewpoints/HLINViewpoint_104_CollaborativeHousingPandemic.pdf

O SOBIVANJU STAREJŠIH V ČASU PANDEMIJE

UVOD

Sobivalne skupnosti omogočajo bolj povezano in družabno življenje, kar pozitivno vpliva na zdravje in dobro počutje stanovalcev. V raziskavi, v kateri so zajeli osemnajst stanovanjskih skupnosti v Angliji in Walesu, so izraz sobivanje razumeli v zelo širokem smislu; obsega različne oblike skupnostnega bivanja, od neformalnih stanovanjskih skupin do tistih, ki so organizirane kot zadruga ali ki so jih zgradili stanovanjski skladi, zraven pa so še drugi stanovanjski projekti, ki jih vodijo in upravljajo stanovalci in ki po obsegu in zasnovi spodbujajo socialno interakcijo.

Še pred začetkom pandemije so z raziskavo želeli ugotoviti, kako se člani stanovanjskih skupin medsebojno podpirajo in sodelujejo. Toda s pandemijo covid-19, ki bistveno vpliva na odvisnost starejših in ranljivih od podpore skupnosti in sosedov, so se odločili zajeti tudi odzive in izkušnje stanovalcev teh skupnosti v času pandemije. Po eni strani je bilo za pričakovati, da so tovrstne skupnosti v

kritičnih časih idealne za takšno medsebojno podporo. Po drugi strani pa ne gre pozabiti, da te skupnosti temeljijo na fizični bližini in interakciji med stanovalci, delijo si skupne prostore, naprave, orodja, skratka, ravno nasprotno do priporočil in ukrepov proti širjenju okužbe (fizično distanciranje, zmanjševanje kontaktov itd.).

Raziskavo so izvedli poleti 2020, po sprostitvi ukrepov prvega vala pandemije in najprej anketirali stanovalce iz osemnajstih skupnosti. Nato so sledili poglobljeni individualni intervjuji (po telefonu ali video klicu) z enajstimi od anketirancev. V treh stanovanjskih skupinah živijo samo starejši člani (tako imenovani projekti sobivalnih skupnosti starejših), preostale skupnosti pa so bile mešane, medgeneracijske ali kako drugače organizirane.

IZZIVI PRI PRILAGAJANJU UKREPOM ZAPRTJA (USTAVITEV JAVNEGA ŽIVLJENJA) IN SOCIALNEGA DISTANCIRANJA

Za vse stanovanjske skupnosti je značilno, da imajo skupen zunanji prostor, kjer se stanovalci lahko srečujejo, namerno ali naključno. Večina skupnosti pa ima tudi notranji prostor, ki je ključni element skupnega življenja stanovalcev in je namenjen sestankom, skupnim obrokom, telovadbi, klepetu in druženju stanovalcev. Z nekaterimi od omenjenih dejavnosti so ob spomladanskem prvem valu pandemije in zaprtju (lockdown) lahko nadaljevali, a ne v skupnem notranjem prostoru, temveč na prostem, k čemur je pripomoglo tudi

izjemno lepo vreme v prvi polovici leta 2020. Kljub temu so vsi anketiranci poročali, da so čutili vpliv oddaljenosti drug od drugega, da so pogrešali tesen stik z drugimi v skupnosti, predvsem ker je bilo manj organiziranih dejavnosti. Pogrešali pa so tudi naključna srečanja in klepet s sostanovalci, pa tudi spontano obiskovanje drug drugega, kot so bili navajeni prej.

Vendar so bile pri urejanju življenja v teh skupnostih v času omejitev precejšnje razlike med različno zasnovanimi skupnostmi. Lažje je bilo omejitve upoštevati v skupnostih, v katerih so se člani lahko umaknili v svoje prostore, npr. v samostojno stanovanje, kjer so lahko živeli neodvisno in brez kontaktov z ostalimi. Lažje se je bilo tudi organizirati v homogenih skupnostih stanovalcev s podobnimi navadami in potrebami, npr. upokojenci, ki jim ni treba nujno odhajati v zunanji svet, na delo ipd. Težje se je bilo prilagoditi v stanovanjskih skupnostih, kjer si delijo več skupnih prostorov (npr. kuhinjo, pralnico itd.). V šestih skupnosti so živeli skupaj v hiši kot razširjena družina; v nekaterih se je dogajalo, da se je moral eden ali več od stanovalcev za zaščito ostalih članov skupine samoizolirati, kar je ponekod povzročilo logistično težavo, ki so jo morali skupaj reševati in se prilagajati.

Večina odzivov anketirancev je pozitivnih, saj jim je življenje v skupnosti ponudilo povezavo do širšega sveta, ki presega samo eno gospodinjstvo ali ožjo družino, predvsem prek skupnih dejavnosti, ki so bile še vedno mogoče v skupnih zunanjih prostorih; nekatere skupnosti so organizirale vrtna druženja, pogovore, filmske ali glasbene večere tudi med strogimi ukrepi v prvem valu. Skupni zunanji prostori so

nadomestili notranje prostore skupin, ki jih ni bilo mogoče uporabljati. V eni od londonskih stanovanjskih zadrug so v ta namen s pridom izkoristili notranji atrij z odprto streho in nizom prehodov in balkonov. Ta zasnova je omogočala srečevanje brez tesnih kontaktov tudi v času najstrožjih ukrepov. Ob sobotah zvečer so se stanovalci (okoli 50 oseb) zbrali na svojih balkonih ali prehodih in skupaj prepevali; atrij se je izkazal za zelo akustičnega in kmalu so po svojih sobotnih koncertih postali znani po vsej soseki. Prav balkoni in terase so v času pandemije postali pomembni zunanji prostori, ki so varni, razmaki med balkoni so pravšnji, da omogočajo tako distanciranje kot primerno bližino za interakcijo z okoljem, pogovor med sosedi ali zgolj posedanje na svežem zraku.

Večina anketirancev je izjavila, da jim je življenje v skupnosti omogočilo ohranitev socialnih stikov v večjem obsegu, kakor bi bilo mogoče pri bivanju na lastnem domu, z družino in prijatelji. Trinajst od osemnajst anketirancev je poudarilo, da so imeli že ob prvem zapiranju duševno in čustveno korist od življenja v sobivalni skupnosti. Večina je tudi poročala, da se ob zapiranju v prvem valu niso počutili osamljeni nič bolj kot prej.

PRAKTIČNI ODZIVI, OSKRBA IN PODPORA

Številni primeri dobrih izkušenj medsebojne podpore in pomoči med stanovalci niso presenetili raziskovalcev med zaprtjem v prvem valu epidemije spomladi, saj so te skupnosti naravnane samoupravno in v sobivanje. Predvsem je šlo za nakupovanje hrane, prevzem napotnic

ali receptov, skupno nabavo in dostavo živil, kuhanje tudi za sosede in tako naprej. Čeprav so bile te pomoči v času zaprtja organizirane tudi marsikje v »navadnih« v soseskah po vsej državi, ugotavljajo, da so jih v sobivalnih skupnosti nadgradili ter našli nove načine in pristope.

Stanovalci ene od stanovanjskih zadrug v Londonu so v času, ko so bile formalne storitve socialne oskrbe precej omejene, organizirali oskrbo in podporo za stanovalca, ki se je zdravil za rakom. V že dobro vpeljani sobivalni skupnosti na podeželju v Walesu so stanovalci organizirali podporo ustanovnemu članu, ki je zbolel za alzheimerjevo boleznijo. Člani podporne skupine so se izmenjevali pri pripravi obrokov, izmenično so kuhali zanj, opravljali dežurstvo in redno preverjali, da je bil gospod na varnem in da je imel družbo. V sobivalni skupnosti z več kot 80 prebivalci na zahodu Anglije je anketiranec opisal, kako so med pandemijo okrepili pomoč njihovemu članu s parkinsonovo boleznijo, ki je presešla prej dogovorjene okvire neformalne oskrbe, za katero so se zavezali člani skupine.

V manjših skupinah od deset do dvajset članov, kjer so se člani pogosto poznali že vrsto let, je bilo v skupini lažje prepoznati trenutne potrebe sostanovalcev in temu primerno hitro organizirati pomoč v sami skupnosti. V večjih skupnostih, zlasti v stanovanjskih zadrugah, pa je bilo opaziti več primerov, ko so se za pomoč angžirale upravne strukture in se odzvale na potrebe članov; za ugotavljanje potreb so prilagodili vprašalnik in po potrebi ukrepali. Skupna ugotovitev pa je bila, da so se sobivalne skupnosti sposobne hitreje in bolje organizirati in ukrepati, kakor če bi

bili odvisni le od podpore širše skupnosti, formalne oskrbe in institucij.

V večini skupnosti so se člani dogovorili za medsebojno pomoč in podporo, pristopi pa so bili različni. Ponekod so se po trije ali štirje člani dogovorili za medsebojno pomoč znotraj svojega socialnega mehurčka, vzpostavili so »opazovalni sistem«, se izmenjevali v dežurstvih in spremljali dobro počutje preostalih članov. Drugje pa so se dogovorili, da v parih »pazijo« drug na drugega. V skupnosti na severu Anglije pa so v tem času uvedli »prijateljski« (buddy) sistem medsebojne podpore, ki ga sicer uporabljajo za pomoč pri prilagajanju novih članov, ki se preselijo v skupnost.

V zgodnjem obdobju pandemije je izkazana medsebojna pomoč stanovalce opomnila na prej morda samoumevne ali malce pozabljene vrednote njihovih skupnosti, na kolektivni duh, solidarnost, humanost. Član stanovanjske zadruge je opisal, kako se je ta medsebojna podpora nadaljevala tudi po sprostitev ukrepov po prvem valu. Mnogi stanovalci so v letu pandemije na novo razmislili o življenjskih prioritetah in o tem, kaj je resnično pomembno in vredno.

Na vprašanje o medgeneracijski podpori v času pandemije so raziskovalci prejeli precej različne odgovore. Stanovalec ene od starejših skupnosti je poročal, da so v začetku pandemije predvidevali, da bodo več pomoči in sosedske podpore potrebovali starejši prebivalci nad 80 ali 90 let, nekateri med njimi tudi ustanovitelji te skupnosti. A potem se je izkazalo, da so več pomoči potrebovali »mlajši«, ker so še bolj mobilni, imeli so več stikov z zunanjim svetom in posledično več možnosti za okužbo in so se morali za nekaj časa samoizolirati

ali preživeti karanteno. Zato so jim v teh časih sosede pomagali, prinašali hrano itd. Ena od anketirank pa je na to vprašanje odgovorila z opisom, kako se je v času spomladanskega zaprtja k njej preselil 21 letni vnuk s kronično boleznijo, saj se je počutil pri njej v sostanovalski skupnosti varnejši in bolj zaščiten.

OMEJITVE PRI OSKRBOVANJU

Anketiranci iz že omenjene skupnosti v severni Angliji, ki je vzpostavila prijateljski sistem, so navedli, da so predlagani sistem nekateri člani upoštevali bolj, drugi manj. Seveda pa so na to precej tudi vplivali omejitveni ukrepi in zahteva po distanciranju, ki jih je uvedla vlada. Kmalu po začetku pandemije, ko je postalo jasno, da so starejši najbolj ranljivi, je bilo namreč starejšim nad 70 let izrecno svetovano, naj se samoizolirajo in omejijo stike z zunanjim svetom.

Potrebno je poudariti, da sobivalne skupnosti niso in ne morejo biti odgovor na vse oskrbovalne potrebe starejših stanovalcev, niti v »normalnih« časih. Že same stanovanjske skupnosti imajo različna ozadja in razloge za nastanek:

nekatero so nastale kot odgovor stanovanjskih skladov ali drugih investorjev na pomanjkanje primernih in cenovno dostopnih stanovanj za starejše, druge so rezultat pobude skupine posameznikov iz želje po kvalitetnem bivanju v starosti na osnovi solidarnosti, samopomoči in skupnostnega duha. Formalno oskrbo v sobivalnih skupnosti praviloma zagotavljajo zunanji izvajalci glede na potrebe stanovalcev. Vsekakor pa raziskovalci ugotavljajo, da so v času pandemije, ko so bile oskrbovalne storitve formalnih izvajalcev omejene ali celo nedosegljive, stanovalci teh skupnosti izkazali več vzajemne podpore in solidarnosti drug do drugega, kakor se sicer od njih pričakuje oz. je dogovorjeno.

Opomba: Housing LIN je mreža, ki povezuje več kot 25.000 strokovnjakov na področju stanovanja, zdravstva in socialnega varstva v Angliji, Walesu in na Škotskem, s ciljem najti inovativne stanovanjske rešitve za starajoče se prebivalstvo (<https://www.housinglin.org.uk>).

Alenka Ogrin

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

OSKRBOVANEC

angleško: *care receiver, care recipient*

Oskrbovanec je starostno onemogel, bolan ali invaliden človek, ki prejema redno pomoč drugih pri osnovnih in podpornih vsakdanjih opravilih. Oskrbovalno pomoč sestavljata socialna oskrba in nespecifična zdravstvena nega, vendar pa oskrbovanec ni zdravljenec; oskrbovanje je namreč takšno vsakdanje sožitje zdravih in bolnih, krepkih in šibkih, da oboji preživijo, človeško zorijo in se ob tem razvija skupnost.

Oskrbovanec je prvi nosilni steber v oskrbovalnem trikotniku – drugi steber so oskrbovalci in tretji oskrbovalni sistem z mrežo oskrbovalnih ustanov in programov.

Oskrba je človeška – to je po meri človeka, če je njeno izhodišče in cilj oskrbovanec kot posamezni človek. Če je oskrbovanec izhodišče in cilj celotne verige od vizije in načrtovanja oskrbe, preko zakonske regulacije nacionalnega sistema dolgotrajne oskrbe, vzpostavljanja in vzdrževanja oskrbovalnih socialnih mrež in programov, do pridobivanja in usposabljanja oskrbovalcev, tudi vsi drugi deležniki oskrbe v skupnosti ustrezno odigrajo svojo vlogo.

Možnosti za dviganje kakovosti oskrbe onemoglih z razvojem stalno naraščajo. Toda to se ne dogaja avtomatično – kljub razvoju občasno tudi zelo padejo; v 20. stoletju je v nekaterih najbolj razvitih državah prevladal celo prezir do nemočnih. Meje, do katerih lahko v danem trenutku seže raven oskrbe v določeni skupnosti,

so materialne razmere, znanje, razvitost socialne mreže oskrbovalnih programov, zlasti pa razvitost solidarnosti v ljudeh in prevladujoče stališče do človeške nemoči. V teh mejah ustvarjajo konkretno kakovost oskrbe oskrbovalci s svojim doživljanjem človeške onemoglosti, s prejemanjem in opravljanjem svoje vloge solidarnega oskrbovanja onemoglih, s svojim poznavanjem oskrbovanca in njegovih potreb ter svojim oskrbovalnim znanjem. Oskrbovanci imajo z oskrbovalci bistveno skupno značilnost – oboji so ljudje in pri oskrbovanju so med seboj v medčloveškem odnosu, medtem ko so materialne razmere, oskrbovalno znanje in mreža oskrbovalnih programov samo boljši ali slabši prostor za ta njihov medčloveški odnos.

Če se vizija oskrbovanja onemoglih v neki skupnosti ravna po meri tistih ljudi, ki jo potrebujejo, se v tej skupnosti samodejno razvijajo nova znanja in metode za oskrbovanje, vzpostavljajo ugodnejše materialne razmere za oskrbo, razvija se učinkovitejši in ustrežnejši oskrbovalni sistem. Če pa vizija oskrbovanja upošteva predvsem ali samo materialne razmere, je v javnosti oskrbovanje predvsem strošek, pa naj je še tako neustrezno za oskrbovance in oskrbovalce. V javnih razpravah o sistemu dolgotrajne oskrbe so glasni tisti, ki jadikujejo, da je premalo sredstev zanj, premalo posluha države, preslab kader ipd. Pri tem pa se ne zavedajo, da s tem, ko so pozorni samo na oskrbovalni sistem, stojijo na isti ravni s tistimi, ki ta neustreznost sistema vzpostavljajo in vodijo – oskrbovanci in

oskrbovalci kot ljudje ne enim in ne drugim niso subjekt ampak objekt. V isti slepi ulici so tisti, ki vizijo oskrbovanja gradijo samo na strokovnem znanju oskrbovalcev ali na organizacijski kakovosti oskrbovalnih storitev, programov in ustanov – tudi za tako »znanost o oskrbi« je oskrbovanec dejansko predmet oskrbe.

Ko pa je človek – kateri koli človek in v kakršni koli situaciji – za nekoga objekt, to je predmet, postaja tudi ta, ki ga zavestno ali nezavedno popredmeti, sam v sebi predmet. Vsaka misel, s katero človek drugega človeka »obravna« kot predmet – četudi kot predmet nadstandardne oskrbe, znanstvenega raziskovanja ali razprave o njem – se kot bumerang vrača v njegovo podzavest in spodjeda njegovo lastno samospoštovanje. Če je kateri koli človek lahko predmet, je tudi on kot človek prej ali slej predmet.

Oskrbovanec je subjekt v človeškem partnerstvu med močnimi in šibkimi. To je njegov edini položaj v strukturi skupnosti, ki omogoča humano oskrbo. Osebno doživljanje tega partnerstva je pogoj za kakovostno osebno oskrbovanje in sprejemanje pomoči v onemoglosti. Če oskrbovanec v družbenem gledanju in osebnem doživljanju ni brezpogojni subjekt v človeškem partnerstvu med močnimi in šibkimi, tudi še tako dodelana organizacija pomoči in vrhunski strokovni pristopi v oskrbi nevidno spodjedajo zaupanje ljudi vase in v human razvoj družbe. Sleherni človek je nepreklicna vrednota in v vseh življenjskih situacijah je človek enaka vrednota. Na tej vrednoti stoji spoštovanje samega sebe, spoštovanje drugih ljudi in delo za razvoj. V dolgotrajni oskrbi sta kot človeka neposredno udeležena samo oskrbovanec in

neločljivo ob njem oskrbovalci, medtem ko so načrtovalci in upravitelji oskrbovalnega sistema daleč od dejanske oskrbe, kot ljudje so zlahka skriti za družbene strukture, tako da jih ne drugi ne sami sebe ne doživljajo kot subjekt oskrbe.

Oskrbovanec je telesno, duševno in socialno krhek človek. Bolezen ali onemoglost ga dela odvisnega od pomoči drugih. V današnji miselnosti, ko je v ospredju človekova samostojnost, pogosto stopnjevana v samozadostnost, povzroča odvisnosti od pomoči drugih zelo neprijetno počutje. Mnogi oskrbovanci so v stalnem ambivalentnem nihanju med željo, da bi jim drugim boljše zadovoljili njihove potrebe in želje, ter med zavračanjem pomoči, češ da ničesar ne potrebujejo, da zmorejo sami ali da nočejo biti nikomur v nadlogo. Ta ambivalentnost je ena od kolektivnih patologij današnjega časa, ki mnoge potiska v duševne in socialne stiske.

Človekova onemoglost in odvisnost od pomoči vzbujata tudi v ljudeh okrog njega ambivalentnost: z ene strani hotenje po pomoči, z druge strani pa nezaveden občutek premoči, ki izvira iz splošne človeške izkušnje o pomoči majhnemu otroku. V tej ambivalentnosti korenini nevarnost, da oskrbovanca tako domači kakor poklicni oskrbovalci pogosto pootročijo. Z njim govorijo otročje v pomanjševalnicah, kakor niti za otroka, ki se uči govoriti, ni ustrezno. Do njega se obnašajo in z njim ravnaajo kot z otrokom, pa je razlika med otrokom in njim sedem ali osem desetletij človeških izkušenj, ki tvorijo njegovo identiteto tudi v primeru, ko zaradi demence ne ve, kdo je, ali zaradi kake druge bolezni ni zmožen niti sam jesti. Oskrbovanec ni otrok, ampak odrasel človek, ki potrebuje

pomoč v tem, česar ne more opraviti sam. Šele na tem pojmovanju oskrbovanca lahko oskrbovalci razvijajo primerne tehnike za pomoč in komuniciranje ob različnih boleznih in oblikah onemoglosti.

Krhkost drugega sproža v ljudeh motivacijo za sočutno pomoč; to je bistveni del človeške narave. Zmožnosti za empatičnost, vživljanje v drugega, sodoživljanje z njim ter za ustrezno pomoč drugemu nam je prirojena podobno kakor govorna zmožnost, medtem ko konkretno raven njenega delovanja razvija vsak posameznik skozi vse življenje v praksi solidarnega sožitja in sodelovanja z drugimi ljudmi. Pri razvoju teh zmožnosti lahko zelo pomaga znanje o človeku. Danes se to znanje naglo veča – tudi znanje o človekovem razvoju ter stanju in doživljanju krhkih ljudi – kar je ugoden pogoj za razvoj čedalje boljše oskrbe.

Po letu 1990 se zelo pospešeno razvijajo tudi veščine za ustrezno pomoč oskrbovancu. Poleg strokovnega razvoja na področjih zdravljenja bolezni, zdravstvene nege, fizioterapije in drugih strok, ki so bistvene pri sodobni oskrbi, se razvijajo tudi celostne oskrbovalne veščine. Takšna veščina je na primer poznavanje in upoštevanje konkretne človekove življenjske zgodovine in njegovih navad pri načrtovanju in izvajanju oskrbe. Za kakovostno oskrbo človeka, ki boleha za demenco, je nena-domestljiva veščina validacija, da lahko z njim učinkovito komuniciramo; ker izgublja možganske kapacitete za normalno

mišljenje in čustvovanje, temelji validirano komuniciranje izključno na bolnikovem trenutnem govorjenju in vedenju, saj le-to izhaja iz njegovega trenutnega doživljanja, ki je zanj edino veljavno.

Naglo se razvijajo tudi tehnični pripomočki za čim večjo samostojnost oskrbovanca ter za njegovo lažjo in boljšo oskrbo. Današnje generacije imamo ob pešanju svojih organov na voljo njihove čedalje boljše umetne »podaljške«, o katerih prejšnje generacije niso mogle niti sanjati – od očal in slušnih aparatov do informacijsko-komunikacijskih spodbujevalnih pripomočkov, kakršna je ura za merjenje korakov, srčnega utripa in drugih vitalnih funkcij pri hoji. Opozorilni sistemi za varnost, za jemanje zdravil, za padce in podobno po stanovanju in na sebi ter telemedicina in teleoskrba postajajo zanesljivi pripomoček pri oskrbi, samostojnost oskrbovanca pa občutno povečujejo. Nepogrešljivi pripomočki, ki se prav tako naglo izpopolnjujejo, omogočajo oskrbovancu samostojno gibljivost (hodulje, vozički), medtem ko dvigala, negovalne postelje, negovalne kadi in podobno oskrbovalcem lajšajo naporno delo. Na široko pa vstopajo na oskrbovalno področje roboti, ki bodo s svojo umetno inteligenco prevzemali težke negovalne in oskrbovalne storitve ter pomagali oskrbovancem k večji samostojnosti v bolezni, invalidnosti in ob starostnem pešanju.

Jože Ramovš

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

DELO INŠTITUTA ANTONA TRSTENJAKA V ČASU COVIDA-19

Več kot dve leti je minilo od izbruha nove koronavirusne bolezni, ki je hitro dobila pandemične razsežnosti. Odločilno je zarezala tudi v skupine in druge programe za kakovostno staranje ter sodobno medgeneracijsko povezovanje. Te programe razvijamo na Inštitutu Antona Trstenjaka skozi vso svojo 30-letno zgodovino. Usposobili smo več tisoč prostovoljcev za voditelje medgeneracijskih skupin, izvajamo usposabljanja za družinske in druge neformalne oskrbovalce, ki doma skrbijo za svoje bližnje, razvijamo programe za starosti prijazne skupnosti, prizadevamo si za varno staranje; skratka, naše moči so v celoti usmerjene v kakovostno staranje in sožitje generacij. Pri tem delu se je čez noč pojavila epidemija in prodrla v vse pore skupnosti. Zaradi utemeljenih zdravstvenih razlogov se je povečala telesna in posledično socialna razdalja med ljudmi.

Že takoj v začetku epidemije nam je bilo jasno, da moramo nekaj narediti kljub številnim neznankam, ki so jih prinesle nove razmere. Spraševali smo se, kako lahko v novih razmerah dostopamo drug do drugega, kakšna orodja potrebujemo, da ohranimo medsebojno povezanost in vsaj malo zmanjšamo osamljenost in stiske starejših ljudi.

Pri načrtovanju, predvsem pa pri izvajanju dejavnosti, nismo bili sami. Pomagali so nam krajevni organizatorji mreže medgeneracijskih programov za kakovostno

staranje, številni drugi prostovoljci in svojci starejših, pa tudi zaposleni na občinskih upravah, v domovih za starejše, trgovine s podarjeno hrano ... Na stotine čudovitih ljudi je v času epidemije delilo z nami svoje strahove, upanje in v svojih okoljih zavzeto skrbelo za potrebe starejših. Med seboj smo dobro sodelovali, povezovali so nas skupni cilji in sestavili smo lepo zgodbo, pravzaprav preplet različnih, večinoma inovativnih oblik pomoči.

POVEZANI NA BLIZU IN DALEČ

Naslov tega poglavja nosi ime po priročniku (Ramovš idr., 2020), ki smo ga izdali med epidemijo covid-19. Nastal je sredi sončnega poletja 2020 na podlagi znanja, dobrih izkušenj, stisk in opažanj prostovoljcev na terenu. Tedaj je bila za nami že prva izkušnja epidemije. Snovali smo ga sodelavci Inštituta Antona Trstenjaka zunaj na inštitutskem vrtu, kjer smo lahko upoštevali medsebojno razdaljo poldruega metra, pisali pa smo ga vsak v svojem prostoru, upoštevač vse takratne ukrepe za zmanjševanje okužb z virusom. Metodično zasnovo smo sproti preverjali s prostovoljci in člani njihovih medgeneracijskih skupin, katerim je bil priročnik namenjen. Eden izmed uvodnih naslovov se je glasil: *Naš mali svet v času covid-19*. V njem smo napisali sledeče (str. 6-7):

Marec 2020 nam bo večini ostal v spominu kot čas, ko se je naš svet nenadoma spremenil. Ustavil se je promet, zaprla se je večina trgovin, ustavilo se je delo v številnih službah ali pa smo nenadoma delali povsem

drugače, zaprli so se vrtci in šole ... In morda še pomembneje – vse nas je postalo malo strah. V negotovosti smo spremljali širjenje bolezni covid-19 in čeprav smo si želeli bližine, je bila edina stvar, ki smo jo lahko naredili za preprečevanje širjenja neznanega novega virusa to, da smo držali razdaljo drug od drugega in omejili stike.

Sedaj, nekaj mesecev kasneje, o bolezni covid-19 vemo več. Znanstveniki pospešeno izdelujejo cepivo, med nami se je zopet pojavilo upanje, da se bo bolezen nekoč umirila in naši občutki nihajo med brezskrbnostjo in zaskrbljenostjo; prisoten pa je tudi še strah, ki se z bližajočo jesenjo ponovno krepi. Malo strahu, ki nam pomaga delati preudarno, ne škodi, slabo pa je, če strahu pustimo, da nas ohromi in zaradi tega zatavamo v takšne ali drugačne skrajnosti. Da nas ne bi odnesla brezskrbnost ali ohromel pretiran strah na kratko pogledjmo, kaj o bolezni vemo in kaj lahko naredimo, da se pred njo zaščitimo.

V nadaljevanju tega poglavja sledi opis bolezni in nasveti za njegovo preprečevanje, zaključni pa se tako:

V preteklih mesecih epidemije se nam je potrdilo, da sta osamljenost in izoliranost lahko zdravju skoraj tako nevarna kakor sama bolezen covid-19. **Ljudje potrebujemo družbo in topel stik s soljudmi.** In nič nam ne pomaga, če ohranimo telesno zdravje, ob tem pa duševno otopimo ali celo zbolimo.

Razlog, zakaj smo priročnik sploh napisali, in njegov namen sta napisana na prvih straneh knjižice. Glasi se takole (str. 5-6):

Širiteljski priročnik *Povezani na blizu in daleč* je zadnji v vrsti naših širiteljskih priročnikov za delo v skupinah za kakovostno staranje po metodi skupinskega socialnega učenja.¹ Osnovni namen skupin za kakovostno staranje je krepitev socialnega zdravja. Te skupine preprečujejo osamljenost starejših ljudi. V njih se imajo lepo in zorijo ob svojih življenjskih izkušnjah. Lepa pogovorna kultura, ki jo osvajajo, jim pomaga vzpostavljati in vzdrževati boljše medgeneracijske odnose v svoji skupini in v njihovem vsakdanjem življenju.

Pričujoči priročnik smo pripravili v času pandemije covid-19, ki otežuje osebne stike ali celo preprečuje srečanja skupin in družabniških parov. Ob dejstvu te ovire smo razvili in v tem priročniku prikazali načine, da bodo skupine in družabniški pari lahko nadaljevali svoje osnovno poslanstvo, ki ga opravljajo že tri desetletja.

In ne le nadaljevali, ampak naredili tudi pomemben razvojni korak. Čas oteženega srečevanja skupin je tudi idealna priložnost, da se naučimo delati skupaj na blizu in daleč ali v kombinaciji obojega. To je velika naložba za prihodnost, ko se bo epidemija umirila. V tem času se lahko navadimo dveh pomembnih stvari:

¹ To metodo razvijamo na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje ter jo uporabljamo v skupinah za kakovostno staranje, pri usposabljanju družinskih in drugih neformalnih oskrbovalcev, vodstev in starejših zaposlenih v podjetjih ter v skupinah za pare z odraslimi otroki. Pred pričujočim priročnikom smo pripravili in v praksi uporabljamo naslednje priročnike: 1. Družabniški dnevnik, 2. Prostovoljski dnevnik, 3. Za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami, 4. Preprečevanje padcev v starosti, 4. Obvladovanje krvnega tlaka, 5. Starajmo se trezno, 6. Varno staranje, 7. Bralni dnevnik, 8. Domoljubje – zdrava zakoreninjenost posameznika, skupin in skupnosti, 9. Družinska oskrba starejšega svojca, 10. Starosti prijazna občina, 11. Na poti k starosti prijazni skupnosti, 12. Menedžment sodelovanja ob staranju zaposlenih (za vodstva v podjetjih), 13. Aktivno staranje in uspešno sodelovanje po 50. letu starosti (za starejše zaposlene), 14. Življenje ob rožnem vencu in 15. Svetopisemska bralna skupina (ta in prejšnji priročnik sta za skupine v župnijah).

1. Povezanost s člani skupine, ko opešajo in ne morejo več priti v skupino. Prej ali slej tudi najbolj dejavni člani opešajo, da ne morejo več prihajati na srečanja skupine. Nekateri skupine imajo dobro izkušnjo, da ostanejo z njimi v rednem stiku po telefonu in jih drugi člani obiskujejo doma ali v domu za stare, če se preselijo tja. Sedanje razmere med epidemijo covid-19 so ugodna priložnost, da vse skupine razvijamo čut za vključenost vsakega člana v dogajanje skupine ter vadimo primerne načine za redno medsebojno povezanost z vsakim članom. Pri delu v parih in na daljavo se bomo tega navadili, v nas pa se bo utrjevalo zaupanje, da skupina ne bo nikogar pozabila, če želi biti povezan z njo, pa naj ostane doma ali odide v dom za starejše.

2. Druga korist srečanj na daljavo med covidom-19 je učenje pogovorne kulture. Pogovor po telefonu ali video-prenosu je mogoč le, če upoštevamo osnovna pravila lepega pogovora – predvsem dobro poslušanje, da samo eden govori, vsi drugi pa tiho poslušajo ter jasno, ravno prav glasno in razločno pripovedovanje svoje misli ali izkušnje. Tudi starejši ljudje, ki jim peša sluh ali imajo slušni aparat, dobro slišijo le, če govori samo eden ter pripoveduje jasno in razločno. Osvajanje te navade je pogoj za lepo sožitje s starejšimi ljudmi. Lepa pogovorna kultura pa je nasploh ena največjih prednosti pri komuniciranju v družini, službi in vsaki družbi.

Vsaka težava vsebuje tudi neko dobro priložnost. Dobra priložnost je že to, da pri smiselnih dejavnostih kljub težavi vztrajamo – s tem krepimo svoje duhovno zdravje. Epidemija covid-19 pa daje našemu skupnemu prostovoljskemu delu v skupinah za kakovostno staranje tudi priložnost,

da razvijemo čut in metode za redno povezanost s člani skupine, ko opešajo in ne morejo več priti v skupino ter za nov korak pri učenju pogovorne kulture.

S priročnikom smo želeli prostovoljce in člane njihovih skupin ali družabništev spodbuditi k medsebojnemu povezovanju in k preseganju vsakdanjih težav v času epidemije. Jeseni 2020 smo za prostovoljce – voditelje skupin in družabnike – organizirali delavnice v živo, pozneje pa virtualno, na katerih so se seznanili z različnimi metodičnimi prestopi za delo po priročniku. Po priročniku so lahko delali na več načinov, izbrali so tistega, ki jim je najbolj ustrezal.

1. V skupini ali družabniškem paru so se srečevali v živo na razdalji, seveda tam in takrat, ko so to dopuščale okoliščine.
2. V srečanje skupine v živo so virtualno vključili člana, ki je bil doma ali v domu.
3. V skupini ali družabniškem paru so se srečevali preko videokonferenc.
4. Skupina se je razdelila v pare, ki so se srečevali v živo ali po telefonu, voditelj pa je skrbel za menjavanje članov v parih (npr. vsak mesec) in za pretok novic. To možnost so v praksi uporabljali najpogosteje.

Ena izmed zagat za uspešno povezovanje na daljavo je bila uporaba pametnih telefonov, računalnikov in tablic. Mnogi člani skupin so bili brez znanja ali brez opreme, pogosto brez obojega. Na srečo smo pridobili projekt *Povezani v času covid-19*, ki nam je finančno omogočil, da smo kupili 35 tablic z vso potrebno opremo, s katero so se starejši ljudje učili osnov uporabe informacijsko-komunikacijske

tehnologije. Pri tem je bilo kar nekaj težav, toda to je druga zgodba, o kateri bomo spregovorili v nadaljevanju.

Priročnik je ponujal različne vsebine, ki so bile lahko vsebinsko vodilo za pogovor v skupinah ali parih. Naštejmo nekatere vsebine, ki so obenem naslovi poglavij v priročniku: *Pišemo pisma, Pojemo na blizu in daleč, Za stike je vedno priložnost, Pridelujemo, zbiramo in si delimo, Smeh je pol zdravja – druga polovica je spoštovanje ukrepov, Sprehodimo se, Moje fotografije, Povezujemo se s pravljičami, Kultura nas povezuje, V času covida-19 se mi je obneslo ...* Kakor vidimo, so že naslovi dovolj zgovorni za zanimivo skupno dogajanje na daljavo.

Na Inštitutu smo spremljali delo skupin po priročniku *Povezani na blizu in daleč*. Večina skupin ter njihovih prostovoljskih voditeljev in članov je našla način za povezovanje, navedene teme pa so jim bile v konkretno pomoč in spodbudo za pogovor. Odziv na ta način dela je bil zelo spodbuden, več jih je s hvaležnostjo poudarjalo, da so začeli uporabljati informacijsko-komunikacijske možnosti za stike na daljavo, ki jih sicer nikoli ne bi.

PIŠEMO PISMA OSAMLJENIM LJUDEM V DOMOVE

V prvih mesecih epidemije so nas pretresli posnetki iz domov za stare ljudi, kjer so množične okužbe zahtevale visok krvni davek, ljudje so umirali sami in v težkih razmerah, marsikje kljub požrtvovalnemu delu osebja. Breme izolacije je poglobilo osamljenost predvsem pri starejših stanovalcih brez svojcev. O tem je bilo objavljeno več člankov tudi v pričujoči reviji.

Na Inštitutu smo razmišljali, kaj bi lahko naredili v tej smeri. V začetku aprila 2020 smo organizirali akcijo pisanja pisem za ljudi v domovih. Prostovoljce v lokalnih skupnostih smo spodbudili k pisanju pisem za starejše, predvsem za tiste brez svojcev. Pri tem smo poskušali pomagati z metodičnimi namigi, ki pomagajo prebiti led in odgovoriti na pogosto dilemo: *Ne vem, kaj bi napisal*. Številni prostovoljci so napisali pisma in zraven dodali tudi svojo telefonsko številko. Mnogi med njimi so v to dejavnost vključili tudi svoje otroke ali se celo povezali z otroki v šoli ali vrtcu, da so učenci risali in pisali sporočila starejšim v krajevni dom za stare ljudi. Ob tem je bila korist obojestranska: mladi so razvijali empatijo do stisk starejših, stanovalci v domu pa so se veselili izdelkov mladih rok.

Pisma so zaradi ukrepov potovala na različne načine. Včasih so prišla do stanovalcev z našo pomočjo, največkrat pa so poslali pisma in slike v domove prostovoljci sami ali s pomočjo krajevnega organizatorja mreže. V nekatere domove je bilo zaradi epidemije covida-19 treba poslati pisma in risbe v skenirani obliki. Ta pisma in slike so nato v domovih socialne delavke razdelile osamljenim starejšim.

K pisanju pisem je prostovoljce spodbudil in pripravil tudi priročnik *Povezani na blizu in daleč*. V tej akciji je bilo vključenih več kot 80 prostovoljcev, ki so poslali nad 240 pisem okrog 120-tim ljudem v domovih.

NEFORMALNI OSKRBOVALCI V ČASU EPIDEMIJE

Oskrbovanje starejših ljudi je zahtevna naloga že v vsakdanjih razmerah, v času

epidemije je bila za mnoge starejše in njihove svojce še mnogo težja. Otežen je bil dostop do zdravnikov in trgovin, ob zaporah in zaradi narave epidemije je oskrba velikokrat padla na ramena enega od svojcev, saj svojci, ki živijo v drugem kraju, niso mogli prihajati k njemu. Stari ljudje so bili prikrajšani za svojo družbo in bližino vnukov. Njihovo življenje za štirimi stenami se je polnilo s še več skrbmi, strahu in negotovosti, kakor jih imajo že sicer v svoji pozni starosti. Prvi valovi epidemije, preden so bila izdelana cepiva, so bili smrtonosni predvsem za starejše.

Ukrepi so bili uvedeni z razlogom, zato je večina ljudi to sprejela in predvsem oskrbovalci so se večinoma prilagodili novim razmeram, tako da so delali od doma. Mnogi, zlasti mlajši oskrbovalci in oskrbovanci, so se hitreje navadili na uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, kakor bi se v normalnih okoliščinah. Tudi Inštitut je spodbujal ljudi, da se virtualno povezujejo.

Našo razvejano mrežo neformalnih oskrbovalcev smo v času epidemije poživili na prilagojen način. Zveza neformalnih oskrbovalcev Slovenije združuje skupine svojcev in drugih neformalnih oskrbovalcev po različnih krajih in deluje kot neformalno združenje pri Inštitutu Antona Trstenjaka. V njej smo v tem času razvili več novih aktivnosti.

Takoj ko so bile razglašene izredne razmere, smo ustanovili elektronski forum za neformalne oskrbovalce, ki skrbijo za bolne ali onemogle ljudi. Vanj smo vključili vse člane skupin svojcev in vse, ki so v preteklih letih obiskovali naš tečaj za družinske in druge neformalne oskrbovalce po slovenskih občinah. Na njem smo

sproti objavljali aktualne teme o oskrbi v času covida-19, o varnosti svojca, o zaščitni opremi ipd.; predlagali smo jim teme za pogovor, na primer take proti strahu in negotovosti ob epidemiji. Družinske oskrbovalce smo spodbujali k skrbi za lastno telesno in psihosocialno zdravje. Spodbujali smo razpravo o neformalni oskrbi ter o epidemiološki varnosti in nevarnosti naših velikih domov za stare ljudi. Družinski oskrbovalci so na forumu med seboj lahko izmenjevali izkušnje. Poživili smo tudi svoje delovanje v Facebook-skupini odprtega tipa *Družinski oskrbovalci*, ki jo moderirajo sodelavci Inštituta. Na našem YouTube-kanalu pa smo objavili kratke praktične filme o oskrbi in rehabilitaciji za neformalne oskrbovalce.

Ob **1. evropskem dnevu družinskih in drugih neformalnih oskrbovalcev**, 6. 10. 2020, smo izvedli širšo akcijo ozaveščanja na nacionalni ravni in še posebej v slovenski mreži starosti prijaznih občin. Ob tej priložnosti smo odprli svetovalni telefon za neformalne oskrbovalce. Tega dne je prvič zazvenela pesem *Zate skrbim*, ki sta jo spesnila mlada Maša Budič in Daniel Bogataj ob Mašini izkušnji s svojo dementno babico, posnela pa jo je skupina Bajate. S pesmijo smo preko SMS-ov, e-pošte, socialnih omrežij in radia ob 1. evropskem dnevu čestitali neformalnim oskrbovalcem za njihov trud in za njihovo javnosti nevidno požrtvovalnost. Posebej smo opozorili na dejstvo, da sistem dolgotrajne oskrbe brez družinskih oskrbovalcev ni vzdržen ter da le-ti pri svojem delu potrebujejo podporo, razbremenilno pomoč in znanje. Kljub vztrajanju epidemije smo 6.10.2021 uspešno praznovali tudi 2. evropski dan družinskih in drugih

neformalnih oskrbovalcev. Z akcijo *Družinski oskrbovalci so med nami – prepoznaj njihovo delo, prisluhni njihovi izkušnji in jih podpri*, smo večali njihovo prepoznavnost po vsej Sloveniji.

Alkoholizem med starejšimi je precej pogost in zelo težak problem. Čeprav nimamo točnih podatkov, kazalniki kažejo, da se je pitje alkoholnih pijač med epidemijo povečalo. Kar nekaj naših moči smo namenili tudi soočenju s tem izzivom. Na nas so se občasno obračali ljudje s težavami čezmernega pitja svojih ostarelih svojcev. Ob poslušanju bridkih zgodb smo jim svetovali, kako naj poskrbijo zase, bolnemu svojcu pa pomagajo, tako da krepijo zdrave ostaline njegovega življenja in sožitja. V pogovoru z njimi smo iskali poti, kako to izpeljati v času epidemije – včasih je celo uspelo.

Naša redna podpora skupinam svojcev so bila virtualna srečanja z voditelji teh skupin. Poleti pa so se lahko v našem Kerkovem središču v Komendi s svojo skupino udeležili delavnice *Dobra drža za dobro oskrbovanje*, ki jo je pripravila fizioterapevtka. Udeleženci so se v prijetnem vzdušju družili in si ob prigrizku pripovedovali osebne izkušnje iz časa epidemije.

Do konca decembra 2021 smo objavili več ko 100 informativnih pisnih, avdio in video prispevkov za starejše in njihove svojce na teme zdravstvene in psihosocialne pomoči ter ravnanja v času covida-19. Da bi dosegli čim večje število starejših ljudi, smo uporabili različne kanale obveščanja: socialna omrežja, spletne strani, odprli smo YouTube-kanal, občinska glasila, tiskano gradivo, pošiljanje po pošti, osebno razdeljevanje pisnih gradiv ... Da bi vsebine približali tudi ranljivi skupini

gluhih in naglušnih, smo podnaslovili 8 naših kratkih filmov na temo domače oskrbe. Podnaslovljeni kratki filmi so dostopni na YouTube-kanalu Inštituta Antona Trstenjaka pod geslom *Družinska oskrba*.

Za ljudi, ki doma nekoga oskrbujejo, smo pripravili 24 prispevkov v obliki odgovorov na pogosta vprašanja o oskrbovanju. Objavili smo jih na spletni strani Inštituta v zavihku *Sožitje – Pogosta vprašanja ter v Facebook-skupini Družinski oskrbovalci*.

V prazničnem decembrskem času smo na kanalu YouTube objavili tri zvočne posnetke knjige *Sto domačih zdravil za dušo in telo* – o obdarovanju, hvaležnosti in občudovanju (najdete jih na YouTube-kanalu Inštituta Antona Trstenjaka).

Tudi za družinske in druge neformalne oskrbovalce smo imeli spletna predavanja. Kakor za prostovoljce in druge so bila zelo dobro obiskana. Vsakič smo bili še posebej veseli starejših ljudi, ki so v razpravi ponosno povedali, da so prvič v življenju na tak način prisotni na dogodku.

Na evropski dan neformalnih oskrbovalcev 6. 10. 2021 smo organizirali spletno konferenco z naslovom *Družinska oskrba v luči novega zakona o dolgotrajni oskrbi*. Potekala je preko spletne platforme zoom in je imela dober odmev. Povzetek konference je bil objavljen v časopisu *Delo* in v pričujoči reviji.

V novembru in decembru 2021 smo v sodelovanju z Zvezo društev gluhih in naglušnih izvedli dva posveta, ki se ju je skupno udeležilo več kot 50 gluhih in naglušnih oseb. Posveta z naslovom »Integrirana dolgotrajna oskrba in koncept sodobnega doma za starejše ljudi« so se udeležili strokovni delavci, ki delajo z gluhihimi in naglušnimi, ter gluhi in naglušni

posamezniki. Drugi posvet je bil posvečen temu, kako doma skrbeti za bolnega ali onemoglega svojca, prijatelja ali znanca; tega so se udeležili gluhi in naglušni ter njihovi svojci. Oba posveta sta bila opremljena s podnapisi in slovenskim znakovnim jezikom.

Za izmenjavo mnenj in odgovorov na vprašanja za neformalne oskrbovalce smo oblikovali Facebook-skupino *Družinski oskrbovalci*. Redno smo objavljali vsebine povezane z neformalno oskrbo. Neformalni oskrbovalci so imeli ves čas možnost postavljanja vprašanj, deljenja dobrih praks in medsebojne komunikacije. Med 1. decembrom 2020 in 31. decembrom 2021 se je skupini pridružilo 314 rednih članov. Skupina je odprta vsem in dostopna na povezavi: <https://www.facebook.com/groups/1640306069605191>.

SKRB ZA PROSTOVOLJCE IN ČLANE NJIHOVIH SKUPIN TER DRUŽABNIŠTEV

Takoj po razglasitvi epidemije marca 2020 smo ustanovili forum za prostovoljce, ki vodijo tedenska srečanja skupin za kakovostno staranje. Poleg tega smo ustanovili poseben forum za njihove prostovoljske mentorje – organizatorje mreže v lokalnih okoljih po Sloveniji; na njem si izmenjujejo izkušnje, predlagamo jim gradiva, teme za pogovor in razne druge informacije.

Naš skupen cilj s prostovoljci in organizatorji mreže je bil, da se v razmerah izolacije zaradi epidemije covid-19 vsaj enkrat tedensko po telefonu slišijo z vsemi starimi ljudmi – člani skupine, da pri tem teče prijeten klepet, lep osebni pogovor ob kaki primerni pogovorni vsebini,

da jih motivirajo za dnevno izvajanje vaj za krepitev ravnotežja, zdrav življenjski slog med epidemijo in podobno. Odzivi so bili zelo dobri – več sto prostovoljcev je bilo v rednem telefonskem stiku z več tisoč člani skupin. Nekatere skupine so poskusile tudi z video-srečanji. Izkazalo se je, da je osebna telefonska povezava v parih pri mnogih poglobila medsebojno povezanost in izmenjavo dobrih izkušenj.

RAZVOJ PROSTOVOLJSKE MREŽE ZA ZDRAVO STARANJE AKTIVNIH UPOKOJENCEV V ČASU COVIDA-19

Podpora prostovoljcem je potekala skupaj z organizatorji mreže – ti opravljajo v svojih krajih izjemno prostovoljsko delo za kakovostno staranje in lepše sožitje. Pandemija nas je prisilila, da smo delo z organizatorji intenzivirali. Redno smo se slišali po telefonu ter jim pošiljali spodbude in gradiva – tako specifična o prostovoljskem delu v času covid-19 kakor splošnejša s preventivnimi vsebinami (npr. kako strukturirati dan v času covid-19, o sožitju v družini, o gibanju in zdravem življenjskem slogu, zaščitni opremi ipd.). Z organizatorji mreže smo se redno srečevali na virtualnih sestankih. Udeležba je bila rekordna. Za nekatere, ki so sicer zelo zaposleni, je bila to boljša možnost, tako da smo se odločili to obliko deloma uporabljati tudi po epidemiji. Prostovoljskim društvom in sekcijam za kakovostno staranje, ki delujejo po občinah in krajevnih skupnostih, od takrat intenzivneje nudimo tudi tehnično pomoč in podporo pri učenju novih tehnologij.

Prostovoljcem, ki so pri svojem delu s starimi ljudmi in njihovimi svojci povezani z Inštitutom, smo po pošti poslali razširjeno izdajo glasila Prostovoljec. V njem smo posredovali različna gradiva, smernice in predloge za čas covida-19. Tako smo poskrbeli za člane, ki jim informacijsko-komunikacijska tehnologija ostaja tuja.

Pri referenčnem družabništvu, ki smo ga izvajali v okviru projekta, smo s pomočjo lokalnih skupnosti in prostovoljcev identificirali starejše, ki najbolj potrebujejo pomoč zaradi posledic covida-19. V tem okviru je skoraj sto prostovoljcev nudilo podporo starejšemu človeku uro do dve na teden. Sam stik povečuje socialno vključenost, pogovorne teme pa so bile pripravljene tako, da so varovale in krepile psihosocialno zdravje tako starega človeka kakor prostovoljca.

S krajevnimi društvi in sekcijami smo v obdobjih med valovi epidemije za njihove prostovoljce in člane organizirali pozitivna srečanja. Ta so bila odgovor na dejstvo, da se je kar nekaj ljudi kljub vsem možnostim in spodbudam zaprlo vase in se odtujilo od mreže. Pri organizaciji osvežitvenih srečanj smo morali biti zelo fleksibilni in se sproti prilagajati epidemiološkemu ukrepu, program srečanja pa je bil prilagojen njihovim krajevnim potrebam in možnostim.

Na vsakem krajevno pozitivnem srečanju smo se ustavili ob knjigi *Pandemija in duševnost – poti do krepitve duševne odpornosti* (Lukas in Wurzel, 2021). Ta knjiga je (poleg priročnika *Povezani na blizu in na daleč*, o katerem smo govorili v začetku) v času epidemije covida-19 opravila veliko vlogo. Njena glavna

avtorica Elisabeth Lukas sodi med najbolj znane psihoterapevte na svetu, soavtor Reinhardt Wurzel pa je novinar in psihoterapevt, ki je v prvem valu epidemije v pogovoru z njo obdelal vprašanja, kako je mogoče v krizah razvijati svojo osebnost in medčloveško sožitje. Za prostovoljce in druge ljudi je izdal Inštitut skupaj z založbo Novi svet, ki je že v preteklih letih izdala v slovenščini vrsto knjig Lukasove o duševnem zdravju, knjigo *Pandemija in duševnost*. Vsak prostovoljec, ki je sodeloval na pozitivnem srečanju, jo je dobil kot orodje za pomoč pri razvoju sebe in svojega prostovoljskega dela v krizi epidemije. Nekateri so posamezne teme iz te knjige obdelovali v skupini ali v družabniških srečanjih. Za prostovoljce, ki so se želeli temeljiteje poglobiti v logoterapevtska spoznanja o možnosti človekovega razvoja v osebnih in skupnostnih krizah, smo imeli na Inštitutu 40-urni tečaj na daljavo. Izkušnja je pokazala, da ta tečaj skupaj s študijem knjige *Pandemija in duševnost* ljudem odpre nova obzorja za smiselno soočanje s težavami in stiskami.

Najpomembnejši dober sad pandemije doživljamo zadnje leto v tem, da so krajevna društva in sekcije še v času pandemije zbrali veliko število novih prostovoljcev. V šolskem letu 2021/22 Inštitut usposablja tako veliko število novih prostovoljcev, kolikor jih je v prvih letih po osamosvojitvi Slovenije. Na daljavo in deloma v živo usposabljam v treh učnih skupinah blizu trideset novih prostovoljcev iz društev in sekcij; ti bodo v prvi polovici leta 2022 v svojih krajih ustanovili nove skupine za kakovostno staranje. Skoraj toliko kandidatov za nove prostovoljce še čaka na usposabljanje po naših krajevnih

sekcijah in društvih. V občini Žiri je končala usposabljanje velika skupina 38-tih prostovoljcev – to je eden od dosežkov njihove skupnosti, ki pravkar dobiva tudi svoj dom za stare ljudi in je skupaj z Inštitutom dejavno vključena v EU-projekt TAAFE za razvoj starosti prijaznih skupnosti v alpskem prostoru. Prostovoljce za kakovostno staranje in lepše sožitje usposabljam tudi v občinah Log-Dragomer in Pivka, kjer nastajajo nove mreže sodobnih programov za dolgotrajno oskrbo in zdravo staranje. Če sodimo po novih prostovoljcih v usposabljanju, je čas epidemije covid-19 prebudil solidarnost, naša naloga pa je, da jo razvijamo.

Inštitut je uporabnikom vseh programov, ki jih izvajamo, in ljudem, ki pri nas iščejo pomoč, na voljo na telefonski številki 01 433 93 01 med 8. in 16. uro; dežurni strokovni delavec v primeru specifične težave poskrbi, da bo oseba prišla v kontakt s sodelavcem glede na področje težave ali jo preusmeri na ustrezno ustanovo. Na voljo smo tudi preko elektronske pošte info@iat.si.

DIGITALNA PISMENOST MED STAREJŠIMI

V razmerah covid-19 se je pokazala potreba starejših po digitalni pismenosti in novih možnostih komunikacije, ki omogoča boljše dostopnost do zdravstvenih in drugih storitev ter več osebnih stikov z oddaljenimi družinskimi člani, prijatelji in znanci. Ta nova tehnologija lahko učinkovito pomaga zmanjševati socialno izključenost.

Že v prvem letu epidemije smo 55 prostovoljcev usposobili za komuniciranje

s pomočjo informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). Za njihovo usposabljanje smo pripravili učno gradivo in uporabljali tablice, ki smo jih kupili v okviru projekta. Ti prostovoljci so nato v svojih lokalnih okoljih usposobili preko 200 starejših. Poleti in jeseni 2021 se je pokazala potreba po individualni pomoči starejšim pri uporabi IKT; tudi sodelavci Inštituta smo neposredno pomagali več deset starejšim ljudem, ki so se na nas obrnili s prošnjo za tehnično pomoč pri povezovanju na daljavo, dostopu do socialnih omrežij, ustvarjanju elektronske pošte in podobnem. Največ zanimanja za individualno pomoč je bilo, ker so se starejši želeli pridružiti spletnim usposabljanjem, ki smo jih organizirali na Inštitutu, a so imeli pri tem tehnične težave. Da bi to pomoč čim bolj olajšali, smo pripravili protokol pogovora za pomoč na daljavo, ki smo ga uporabljali sodelavci Inštituta pri individualnih svetovanjih.

Po vseh izkušnjah na tem področju ugotavljamo, da se je v dveh letih epidemije povečala elektronska pismenost vseh, tudi starejših ljudi, njihovo sodelovanje v aktivnostih forumov in spletnih srečanj.

DELO Z MREŽO STAROSTI PRIJAZNIH OBČIN MED EPIDEMIJO

Inštitut Antona Trstenjaka koordinira slovensko mrežo starosti prijaznih mest in občin v okviru svetovne mreže pri Svetovni zdravstveni organizaciji. V času epidemije covid-19 smo intenzivirali naše redno oskrbovanje občinskih koordinatorjev z gradivi o duševnem, socialnem in telesnem zdravju v starosti ter o dolgotrajni oskrbi,

da o tem informirajo občane preko svojega krajevnega časopisa, občinske spletne strani in po drugih informacijskih kanalih. Kot posebej dobrodošla so se pokazala naša sporočila starostnikom in njihovim bližnjim o tem, kako strukturirati čas v karanteni, gradiva o sožitju v družini v času karantene, o skrbi za starejše svojece, o izdelavi in pravilni uporabi maske, o higieni rok, razkuževanju ipd.; nekateri od teh prispevkov so bili objavljeni tudi v medijih širšega dosega, nekatera pa smo pošiljali partnerskim organizacijam v tujino.

Med epidemijo so potekala občasna izobraževanja za koordinatorje starosti prijaznih občin, stalno pa smo jim nudili strokovno podporo. Naštejmo vsebine nekaterih usposabljanj na daljavo: julija 2020 je potekalo virtualno usposabljanje na temo preprečevanja nasilja med starejšimi in oktobra istega leta *Kako biti starosti prijazna občina v času covida-19?* Ob tej priložnosti smo na podlagi dobrih praks v Sloveniji in tujini izdelali tudi kratke smernice za odkrivanje novonastalih potreb starejših v času covida-19 ter izpostavili nekaj področij, ki so v slovenskih občinah v tem času še posebej pereča ter predlogov za njihovo reševanje.

Ob predlogu zakona o dolgotrajni oskrbi smo občine povabili k razpravi in oblikovanju njihovih predlogov. Inštitut je skupaj s Firisom d.o.o. (ki med drugim usposablja za kakovost oskrbovalnih ustanov) in Konzorcijem 17 (v njem so tudi nekatere starosti prijazne občine) oblikoval strokovne pripombe, jih poslal pristojnim organom in jih objavil v reviji *Kakovostna starost*. Pomembne pripombe so se nanašale prav na vlogo občine pri organizaciji integrirane dolgotrajne oskrbe za

svoje občane. Med epidemijo so množične okužbe osebja in smrti stanovalcev sprožile skrajno zaostreno krizno situacijo, ki je z vso ostrino pokazala na neustreznost zastarelega koncepta oskrbe v velikih pokrajinskih domovih, ki so nemočna tarča vsake epidemije – pokazalo se je, kako na mestu je pravilo: *Kjer je potreben otroški vrtec, je potreben tudi krajevni dom za stare ljudi.*

Krajevnim koordinatorjem in drugim deležnikom starosti prijaznih občin smo bili preko telefona in elektronsko ves čas na voljo za pomoč pri reševanju tekočih vprašanj s področja pomoči starim ljudem in krepitve medgeneracijske solidarnosti v skupnosti. Epidemija je povzročila, da si veliko več občin kakor pred tem zastavlja razvojne prioritete, ki jih Svetovna zdravstvena organizacija priporoča v programu starosti prijaznih mest in občin. Občine, ki sedaj vstopajo v slovensko in svetovno mrežo starosti prijaznih skupnosti, veliko bolj zavzeto in zavezujoče pripravljajo svojo strategijo na področju staranja prebivalstva, medgeneracijske solidarnosti in dolgotrajne oskrbe.

MEDGENERACIJSKO SODELOVANJE

Kot inštitut za medgeneracijsko sožitje smo si zastavili vprašanje, kako ponovno zbližati generacije, ki jih način današnjega življenja razdvaja. Epidemija ni prispevala samo k večji oddaljenosti med ljudmi, temveč tudi k iskanju novih poti za večjo povezanost starejših in mlajših. Kako naj drugače razumemo povečano zanimanje mladih za stike s starejšimi ter zavzeto iskanje izvirnih pristopov za povezovanje v današnjih življenjskih razmerah?

V projektu *Povezani v času covida-19* smo vzpostavili virtualni forum z imenom: »Medgeneracijski forum – mlajši za starejše, starejši za mlajše«. Konec leta 2021 je imel 581 članov, na njem lahko sodelujejo vsi, ki jih ta vsebina zanima. Dostopen je na povezavi: <https://www.facebook.com/groups/1117678548638455>.

Zelo zanimivi sta bili delavnici animiranega filma na temo medgeneracijske pomoči. Ene izmed delavnic se je udeležila skupina gluhih in naglušnih otrok. Ti so preko slike in premikajočih se likov, našli čudovit način za izražanje svojega čutenja do starejših. V sklopu delavnic je nastalo 9 kratkih animiranih filmov, ki so objavljeni na Inštitutovem kanalu YouTube pod geslom Medgeneracijska pomoč. Priporočamo ogled.

DNEVNO BIVANJE

V enoti Inštituta *Krekovo središče* v Komendi smo leta 2019 v okviru projekta LAS vzpostavili dnevno bivanje za starejše. Začetki so bili težki, saj so ljudje navajeni biti doma dokler ne obnemorejo, potem pa jih svojci – če jih ne morejo oskrbovati sami – dajo v dom. Dejstvo pa je, da starejši ob primerni pomoči lahko veliko dalj kakovostno živijo v domačem okolju; dnevno bivanje za nekaj ur pri tem razbremeni svojce. Pogoj za vključitev starejšega človeka je vsaj delna mobilnost. Ta oblika bivanja je zelo primerna za starejše ljudi v začetni fazi demence ter po poškodbah ali kapi. Enota za dnevno bivanje v kraju pa je tudi koristna vadbica za delo s starejšimi ljudmi tako za svojce kakor za strokovne delavce različnih poklicev.

Dnevno bivanje je starejšim na voljo od ponedeljka do petka med 9. in 15. uro. V času dnevnega bivanja skupaj pripravijo topel obrok. Strokovni delavec je ves čas prisoten, pripravlja različne aktivnosti, namenjene vzdrževanju kognitivnih, čustveno-doživljajskih in socialnih navad. Vsakodnevna telovadba pomembno ohranja gibljivost starejših. Vendar pa je pri vsem najpomembnejše to, čemur Nemci pravijo *normalizacija* – da organiziramo čim bolj normalno domače vzdušje in potek dneva.

V naši enoti v Komendi je pred epidemijo dnevno bivanje ravno dobro zaživel. Za mizo v veliki bivalni kuhinji in na vrtu se je zbiralo do deset starejših ljudi iz širšega okoliša. Med epidemijo smo morali vrata Krekovega središča zapreti. V tem času smo ohranjali stike z udeleženci po telefonu in s pismi; tudi s tistimi, ki so se zaradi poslabšanega zdravja preselili v dom. Ta stik je njim in njihovim svojcem veliko pomenil. To se je izkazalo kot odločilno, da so se udeleženci vrnili v Krekovo središče, čim so to dopuščale epidemiološke razmere.

Postopoma se je dnevno bivanje ponovno pričelo v poletnih mesecih 2021, zaradi ponovnega izbruha covida-19 pa se je konec oktobra spet prekinilo do pomladi 2022. Sedaj ga ponovno uvajamo ob pomoči in entuziazmu predsednice Medgeneracijskega društva za kakovostno staranje Komenda, Viki Drolec in Mojce Šraj, direktorice Zavoda medgeneracijsko središče Komenda, ki je tudi nosilec dnevne oskrbe v kraju. Pokazalo se je, kako dobra je kombinacija oskrbe na domu z vključenostjo oskrbovancev v dnevno bivanje.

Napišimo še nekaj besed o varni točki za starejše. Varna točka za starejše deluje v Krekovem medgeneracijskem središču v Komendi od decembra 2020. Starostniki, ki so jo obiskali, so prišli v večini primerov zato, ker so potrebovali pomoč pri e-naročanju k zdravniku, preverjanju čalkalnih dob zdravstvenih storitev, iskanju informacij o voznih redih. Pomagali smo jim, da so pridobili brezplačne vozovnice za medkrajevni potniški promet ter poiskali druge informacije, ki so jih starejši želeli vedeti, npr. delavni čas banke, pošte, upravne enote. Na zaposlene v varni točki so se starejši obračali tudi z vprašanji glede cepljenja in testiranja za covidom-19. Informirali smo jih o lokacijah testiranja in cepilnih mestih ter jim pomagali pri nameščanju in uporabi aplikacije zVEM in Ostanizdrav; prav tako pa o aktualnih ukrepih vlade za omejevanje okužb s koronavirusom.

Do konca decembra 2021 smo v Krekovem medgeneracijskem središču v Komendi izvedli 31 skupinskih usposabljanj za starejše in neformalne oskrbovalce o izboljševanju kakovosti življenja, krepitvi psihosocialnega zdravja, pomoči pri izhodu iz kriz, nastalih v obdobju covid-19 in oskrbi v času epidemije. Dve usposabljanji sta bili namenjeni družinskim zdravnikom: o neformalni oskrbi ter kako svetovati ljudem, ki doma oskrbujejo onemoglega družinskega člana. Z namenom krepitve duševne odpornosti in boljšega soočanja s krizami v času epidemije smo organizirali in izvedli tudi enajst terenskih usposabljanj v lokalnih okoljih in en poglobljen spletni seminar. Udeleženci usposabljanj na terenu in udeleženci poglobljenega spletnega

seminarja so prejeli knjigo Pandemija in duševnost.

Krekovo središče po dobrih treh letih delovanja s presledki in prilagoditvami epidemiološkim razmeram dopolnjuje svojo podobo. Spet je zaživelo. Postaja center za oporo družinskim oskrbovalcem in dobrodošla pomoč za nekatere, ki so v domači oskrbi. Pod njegovo streho se srečujejo družine, medgeneracijske skupine, na vrtu pa so vrtnarili tudi otroci iz krajevne osnovne šole; poleg tega je vrt postal priljubljen prostor za srečevanje in igro otrok in družin iz soseske.

NOVI IZZIVI – NI VEČ TAKO KAKOR JE BILO

Sklenemo lahko, da so razmere po epidemiji drugačne, kakor so bile pred njo. Občutek lagodnega udobja pred epidemijo je zamenjal strah in negotovost med njo, prav tako pa smo doživeli tudi moč solidarnosti ter povezanosti družin in skupnosti, tudi širših. Marsikdo nam je rekel, da je njihova družina živela med epidemijo lepše kot sicer. Našli so čas zase in drug za drugega. Povsod seveda ni bilo tako. Tam, kjer so težave bile že pred epidemijo, jih je ta še okrepila, povečalo se je tudi nasilje nad starejšimi.

Po epidemiji opažamo večjo željo po medsebojnem povezovanju; tudi zgoraj opisano zanimanje za usposabljanje novih medgeneracijskih prostovoljcev priča o tem. Prav tako pa se morda še pogosteje srečujemo z zapiranjem ljudi vase in v svoj mehurček – to je bolna samozadostnost, ki se vriva na osebni področju kot lažna samozavest; na družbenem področju pa je samozavesti

premalo, tako pri samooskrbi kakor pri zdravi zakoreninjenosti v naše kulturno izročilo in pri ponosu na svoj narod in državo. Med vsemi generacijami se povečuje želja po skrbi za okolje, pri tem pa smo s svojo potrošniško razvajanostjo sami s seboj v protislovju.

Tudi po epidemiji covida-19 se torej kopičijo novi izzivi, na katere je potrebno poiskati odgovore. Eden ključnih je kakovostno staranje v razmerah, ko se materialne razmere zaostrejujejo, svet pa

se hitro spreminja in postaja nepredvidljiv.

LITERATURA

- Lukas Elisabeth, Wurzel Reinhardt (2021). *Pandemija in duševnost. Poti do krepitev duševne odpornosti*. Ljubljana: Novi svet in Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš Ksenija, Ramovš Jože, Sajtl Alen, Grčar Marta, Ogrin Alenka, Ramovš Ana, Schwarzmann Sara, Grenc Vujović Ana (2020). *Povezani na blizu in daleč. Širiteljski priročnik v času covida-19*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.

Ksenija Ramovš, Marta Grčar, Ana Ramovš

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

Jože Ramovš

Domoljubje – zakoreninjenost, sodelovanje in ustvarjalna svoboda – pri bratih Grimm

POVZETEK

Pri izvajanju programov za kakovostno staranje se je pokazalo, da je pomemben dejavnik za medgeneracijsko povezovanje ozaveščanje sedanje starajoče se generacije o domoljubju. Domoljubje opredeljujemo kot zakoreninjenost, sodelovanje in ustvarjalno svobodo za razvoj. Članek je študija primera domoljubja ob podatkih o življenju in delu bratov Jacoba in Wilhelma Grimma. Svetovno znana sta po zbiranju in obdelavi pravljic, enak znanstveni uspeh sta dosegla pri zbiranju in obdelavi starih pesmi in pravnih običajev. Vse troje so pomembne korenine kulturnega izročila. Največ svojih sil sta posvetila raziskovanju nemškega jezika. Jacob je napisal nemško slovnico v štirih obsežnih knjigah, oba skupaj sta leta 1838 zasnovala nemški slovar in zanj do svoje smrti (Wilhelm 1859 in Jacob 1863) zbirala in obdelovala besede ter izdala prve štiri zvezke; za njima so to delo nadaljevale ekipe jezikoslovcev in ga končale sto let po njuni smrti. Materni jezik je najmočnejši dejavnik za medčloveško sodelovanje, za medgeneracijski prenos spoznanj in izkušenj iz roda v rod ter za vsestransko oblikovanje posameznikove osebnosti in skupnosti. Za brata Grimma je na pretek podatkov tudi o njunem učinkovitem sodelovanju in sožitju v njuni rodni družini ter Wilhelmovi družini, s sodelavci, delodajalci in strokovnimi kolegi ter s širokim krogom ljudi po Evropi. Kazalec njunega domoljubja je tudi njuna delavnost in ustvarjalnost, ki se kaže v izjemnem obsegu, pestrosti ter znanstveni in umetniški poglobljenosti njunih knjig, njun upor krivičnemu diktatorju v okviru göttingenske sedmerice znanstvenikov pa je izjemen primer domoljubja v etičnem poguma intelektualca za demokratični razvoj skupnosti in kulture. Podatki o zdravi zakoreninjenosti, ustvarjalni svobodi in dobrem sodelovanju bratov Grimm kažejo na globlji skupni dejavnik, iz katerega raste zdravo domoljubje – to je njuno zrelo stališče do bivanjskih prelomnic bolezni, smrti bližnjih, krivic ter svoje starosti in pešanja moči.

Ključne besede: Jacob in Wilhelm Grimm, medgeneracijsko sožitje, domoljubje, zakoreninjenost, kulturno izročilo, jezik, svoboda, razvoj, sodelovanje, starost

AVTOR: Dr. Jože Ramovš je antropolog in socialni delavec. Zadnjega četrto stoletja dela predvsem na področju gerontologije. V ospredju njegove znanstvene,

*akcijske in pedagoške pozornosti so medgeneracijsko sožitje in komunikacija, osebna priprava na kakovostno staranje in družbena priprava na velik delež starega prebivalstva ter oblikovanje novih medgeneracijskih programov v sodobni socialni mreži. Gerontološka in medgeneracijska spoznanja išče z empiričnim psihosocialnim raziskovanjem in v drugih vejah današnjega in preteklega kulturnega ustvarjanja. V tem kontekstu je kot urednik v reviji *Kakovostna starost* uvedel občasno rubriko *Klasiki o staranju in sožitju*.*

ABSTRACT

Patriotism – rootedness, cooperation and creative freedom – at Brothers Grimm

In the implementation of quality ageing programs, raising awareness about patriotism of the current ageing generation has proven to be a crucial factor for intergenerational integration. Patriotism can be defined as rootedness, cooperation, and creative freedom for development. The article is a case study of patriotism with information about the life and work of brothers Jacob and Wilhelm Grimm. They are world-famous for collecting and editing fairy tales and have achieved the same scientific success with old poems and legal customs. All three are important roots of cultural tradition.

They devoted most of their energy to research of the German language. Jacob wrote German grammar in four extensive books and together they designed a German dictionary in 1838; they collected and analyzed words until their deaths (Wilhelm 1859 and Jacob 1863) and published the first four volumes; their work was continued by teams of linguists and completed a hundred years after their death. Mother tongue is the strongest factor for interpersonal cooperation, for the transfer of knowledge and experience from generation to generation, and for the comprehensive formation of the individual's personality and community. For the Brothers Grimm, there is also abundance of information about their effective cooperation and coexistence in their own and in brother Wilhelm's family, with their colleagues, employers and professional comrades, and with a wide range of people across Europe. An indicator of their patriotism is their diligence and creativity, which is reflected in the exceptional scope, diversity, and scientific and creative depth of their books. Their patriotism can be observed also in their resistance to the dictator within the so-called Göttingen Seven Scholars, which is an outstanding example of patriotism in the ethical courage of an intellectual for the democratic development of community and culture.

Their positive rootedness, creative freedom and good cooperation of the Brothers Grimm show a common factor from which positive patriotism grows - their mature attitude to the turning points of illness, death of the loved ones, injustices, their own age, and loss of strength related to ageing process.

Key words: Jacob and Wilhelm Grimm, intergenerational coexistence, patriotism, rootedness, cultural tradition, language, freedom, development, cooperation, age

***AUTHOR: Dr. Jože Ramovš** is an anthropologist and social worker. In the last 25 years he is mainly working in the field of gerontology. In the forefront of his scientific, practical and pedagogical work is good intergenerational communication, personal preparation for quality ageing, societal preparation for the growth of old population and invention of new intergenerational programmes for quality ageing and good intergenerational relations. Besides the gerontology and intergenerational research in the field of psychology and sociology, he is also interested in research of gerontological and intergenerational concepts in present and historic art; as the Good quality of old age journal editor he created occasional chapter, named Classics about ageing and coexistence.*

V gerontologiji je znan slavnostni govor Jacoba Grimma o starosti, ki ga je imel 26. januarja 1860 v kraljevski akademiji znanosti v Berlinu (Grimm, 2022). Med klasičnimi besedili o starosti ta govor včasih postavljajo ob bok Ciceronovi knjigi o starosti (Cicero, 2015). Brata Jacob in Wilhelm Grimm sta po vsem svetu znana po svojih pravljičah (Grimm J. in Grimm W., 1993). Tudi te so vir pomembnih spoznanj o starosti, staranju in medgeneracijskem sožitju – na pragu 21. stoletja starih ljudi je izšla obsežna knjiga raziskovalnih poročil iz sveta pravljič o starosti in modrosti v pravljičah (Heindrichs U. in Heindrichs H., ured., 2000).

Že to dvoje je zadosten razlog, da pogledamo na brata Grimm z gerontološkega in medgeneracijskega vidika. K temu članku pa nas je nagnila predvsem glavna značilnost njunega življenja in dela: svoje izjemne zmožnosti in delo sta posvetila prodorni raziskovalni ustvarjalnosti v službi svoje domovine. Bila sta zdravo zakoreninjena v preteklost svoje kulture in vrhunska ustvarjalca razvoja za njeno prihodnost; pri tem sta tudi vzor medčloveškega povezovanja in sodelovanja.

Povojna baby-boom generacija – in po njej potomci – smo se izkoreninili iz kulturnega izročila preteklosti, sedaj ob svojem staranju pa doživljamo množično negotovost, nezaupanje, težave pri sodelovanju med seboj in s potomci ter veliko nemoč pri sprejemanju svojega pešanja. Kot dobro zdravilo za to bivanjsko motnjo se je izkazal program *Domoljubje – zakoreninjena svoboda posameznika, skupin in skupnosti* (Ramovš, 2021); ta program so plodno predelali v mnogih skupinah za kakovostno staranje.

V tej luči lahko trdimo, da sta brata Grimm s svojim življenjem in delom klasičen primer domoljubja kot zakoreninjene svobode, njuno kakovostno sodelovanje pa je vezni člen med zakoreninjenostjo v preteklost in med svobodo pri ustvarjanju prihodnosti. Njuno življenje in delo nudi na pretek gradiva za preverjanje teh trditev, ki se teoretično in v praksi kažejo kot pomembne za

reševanje nalog ob osebni staranju povojne generacije, staranju prebivalstva in krepitvi solidarnosti med generacijami v današnjih razmerah. Menim, da je sinergična komplementarnost zakoreninjenosti, svobode in sodelovanja ključ za kakovostno staranje in sožitje. Življenje in delo bratov Grimm nam daje priložnost, da ta vidik gerontologije in medgeneracijskega sožitja preverjamo na njenem primeru.

1 DOMOLJUBJE JE ZAKORENINJENA SVOBODA V SODELOVANJU

Z vidika medgeneracijskega sožitja smo opredelili domoljubje kot zakoreninjeno svobodo (Ramovš, 2021), sodelovanje pa povezuje zakoreninjenost v kulturno izročilo in ustvarjalno svobodo za razvoj v zdravo razvojno celoto. Preden nadaljujemo raziskovanje bratov Grimm in njun klasičen prispevek k spoznanjem o kakovostnem sožitju in staranju v luči domoljubja, bomo pojasnili pojme te opredelitve.

Domoljubje. Za zdrav osebni razvoj človeka, družine, delovne in drugih skupin ter krajevne, narodne in drugih skupnosti je nujno potrebno dvoje: prvo je zakoreninjenost v stvarnost, kakršna je in se je razvijala do zdaj, drugo je svoboda za ustvarjalno oblikovanje razpoložljivih virov, da čim kakovostneje živimo in se razvijamo ter ohranjamo naravne in kulturne vire zanamcem. Naša opredelitev domoljubja je uravnotežena kombinacija obojega s pogojem, da sta povezani v celoto z zavestnim medčloveškim sodelovanjem.

Kakor vsaka človeška sposobnost je tudi domoljubje krhko. Pri človeku lahko ostane zmožnost domoljubja nerazvita – v tem primeru njegov osebni razvoj zaoztaja za možnostmi; isto velja za skupnost, v kateri je domoljubje zakrnelo. Druga stran pot je patološki razvoj domoljubja – pri posamezniku se kaže v nasilnosti do ljudi, ki ne doživljajo in ne ravna po njegovih merilih, v izkoriščanju drugih, postavljanju sebe nadnje. Bolno domoljubje v narodnih in drugih skupnostih je v 20. stoletju z nacionalizmi, razrednim sovraštvom in drugo nestrpnostjo povzročilo gôre gorjâ: nasilno smrt sto milijonom ljudi, milijardam pa izkoriščanje in razvrednotenje njihovega človeškega dostojanstva.

Pri domoljubju je bistvena smiselna **zakoreninjenost**. Človek je razvojno bitje. Vsak posameznik z učenjem v mladosti osvoji za življenje pomembna znanja iz nakopičenega kulturnega zaklada, s svojim doživljanjem in delom pa temu doda svoj prispevek. Vsak rod nadaljuje razvoj skupnosti in njene kulture tam, do koder je prišel prejšnji rod. Zakoreninjenost je pri tem za slehernega človeka, sleherno družino ali skupino in za sleherno skupnost pogoj za obstoj in razvoj. Seveda smiselna, zdrava zakoreninjenost – kot rečeno, je zakoreninjenost – enako kakor sleherni stvar – lahko tudi nesmiselna, škodljiva in bolna. Že beseda fundamentalizem, ki pomeni togo priklenjenost na tla preteklosti, pove, da se stavba razvoja pri njem ne vzpne nad gole temelje.

V kaj je zakoreninjeno zdravo domoljubje? V človeško bistvo, skupno vsem ljudem preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. V človeško izročilo dobrega, lepega, uspešnega, poštenega dela. V izročilo sožitja svoje družine. V naravno in kulturno dediščino svojega rodnega kraja in kraja sedanjega bivanja, svojega naroda in kulture – zlasti v materni jezik. V svoj poklic, v delovno, prijateljsko in druge skupine, v katerih se človek razvija in sodeluje. V etično izkušnjo človeštva o tem, kaj ljudje moramo delati in katerih svojih meja ne smemo prestopiti, da se lahko trajnostno razvijamo kot posamezniki, skupine in skupnosti. V naravni stvarnosti našega planeta z njegovo lepoto in v družbeni stvarnosti – v obeh teh stvarnostih z njunimi možnostmi in mejami, ki jih moramo poznati in spoštovati, saj sta narava in človeška skupnost naš dom. Prvinsko človeška pa je zakoreninjenost v smisel osebnega, skupnostnega in celotnega razvoja. Iz te kompleksne zakoreninjenosti človek ustvarjalno raste in razvija samega sebe ter svoje kulturno, socialno in naravno okolje.

Svoboda. Beseda svoboda v naši opredelitvi domoljubja pomeni možnost ustvarjanja, rasti in razvoja iz humusa zakoreninjenosti. Njen elementarni pomen je potreba po telesni, duševni in socialni prostosti od zaprek, ki ovirajo ali preprečujejo naravni razvoj človekove osebnosti, družine in drugih skupin ter skupnosti. Težnjo po svobodi kot fizični prostosti ima človek skupno z vso živo naravo.

Beseda svoboda pomeni predvsem duhovno zmožnost, ki jo ima v vsej naravi samo človek. Ta svoboda ima štiri značilnosti: da človek zavestno prepozna v danem trenutku več možnosti, da se med njimi orientira po njihovi vrednosti, da se lahko odloči za katero koli in da lahko svojo odločitev uresniči ali pa ne uresniči. To je svoboda za zavestno odgovarjanje na sleherno konkretno situacijo, v kateri se človek znajde. Njena posledica je osebna odgovornost – osebna zasluga za smiselna dejanja in osebna krivda za nesmiselna. Te svobode ima človek lahko zelo malo; v prisposodbi morda »promil« – kakor je teža volana v primerjavi s težo celotnega avtomobila – vendar pa dovolj, da lahko skozi vse življenje odgovorno usmerja svoj razvoj. Človek ima sorazmerno malo svobode v svojem delovanju, precej več jo ima v doživljanju sebe, drugih in sveta, popolno svobodo pa ima v zavzemanju osebnega stališča do vsega, kar zaznava v sebi in okrog sebe, do preteklosti in prihodnosti. Viktor E. Frankl (2015) je posvetil svoje življenjsko delo raziskovanju človeške svobode za smiselno odločanje, strokovni pomoči ljudem pri njenem razvoju in terapiji motenj ob zgrešeni svobodi.

Domoljubje zahteva obe vrsti svobode, elementarno prostost in duhovno svobodo za odločanje. Prva je večinoma pogoj za razvoj človeka in skupnosti, zato so zanjo v zgodovini mnogi umirali, druga pa je bistvena sestavina vsakega osebnega in skupnostnega razvoja – iz nje izvira psihosocialna ustvarjalnost.

Ustvarjalnost je človekovo namerno izboljševanje svojih življenjskih razmer, sožitja in samega sebe; pretežno isti pomen ima tujka inovativnost. Gre za

specifično človeško značilnost, ki poganja osebni in skupnostni razvoj ter ustvarja kulturo, po kateri se človeška vrsta razlikuje od drugih živih bitij. Skupni imenovalec številnih opredelitev ustvarjalnosti je novost, nekaj, česar prej ni bilo – torej izvirnost, ugotavlja Trstenjak v svoji obsežni Psihologiji ustvarjalnosti (1981).

Raziskovanje se poveča pretežno tehnični ustvarjalnosti, ki omogoča bolj zdravo, varnejše in udobnejše življenje, ter umetniški ustvarjalnosti, ki bogati življenje in sožitje z doživljanjem glasbene, likovne, jezikovne, gibalne, prostorske in druge lepote. Na teh dveh področjih se je dogajala glavna inovacij v zgodovini kultur. Ljudje pa so vedno doživljali tudi potrebo po izboljševanju sožitja in sodelovanja ter po inovativnih možnostih za razvijanje lastne osebnosti, vendar pa za to še ni bilo potrebnega znanja in zavesti. To dvoje je šele do konca 20. stoletja doseglo raven, ki omogoča sistemski razmah psihosocialne inovativnosti v sožitju. K temu nas odločilno motivirajo tudi rast in staranje prebivalstva ter kompleksnost družbenega sožitja. Psihosocialna ustvarjalnost izvira iz notranje človeške svobode za osebni in sožitni razvoj.

Odločilni kriterij ustvarjalnosti je *etičnost* – brez nje inovacija ne prispeva k razvoju, ampak je razdiralna. Čim več inovativnosti je v določeni razdiralnosti, tem bolj škodljiva je za posameznika in družbo. V zadnjih dveh stoletjih je znanstvena ustvarjalnost omogočila hudo opustošenje narave ter veliko gorjã v vojnah in miru. Znanost je v 20. stoletju raziskovala razdiralnost vsaj tako zavzeto kakor ustvarjalnost; med nešteti deli je klasična Frommova sintetična anatomija človeške destruktivnosti (Fromm, 1976).

Navedena dejstva usmerjajo ustvarjalnost 21. stoletja v osebno in sožitno inovativnost – to je danes razvojna zahteva. V luči osebne in sožitne razdiralnosti je glede tega precejšen del antropološke misli pesimističen – osredotočen je na dejstva brezobzirne tekmovalnosti, ki jo izraža rek, da je *človek človeku volk*. Antropologi, ki imajo pred očmi predvsem človekov negativni vpliv na okolje in medsebojno uničevalnost, ne vidijo dobrih perspektiv za razvoj človeka in družbe (na primer Harari, 2014). Druga smer je pozorna na celoten razvoj človeka in človeških skupnosti – ob sicer očitnem dejstvu, da *reka resnice teče po prekopihi zmot* (vzhodna modrost). Med temi so tudi mladi znanstveniki, ki na osnovi vsega dosedanjega raziskovanja vidijo, da je *človek v osnovi dober* (Bregman, 2020) – solidaren in sočuten, da je bilo inovativno psihosocialno sodelovanje neviden vodilni algoritem človeškega razvoja doslej in da je to odprta pot tudi naprej.

Sodelovanje je delovni ali rabni (upo-rabni) vidik sožitja. Kakovostno sodelovanje (kakor tudi celostno sožitje) omogoča človeška zmožnost empatičnosti, to je sočutja, vživljanja v drugega, sodoživljanja z njim ter solidarnosti. Za razumevanje teh zmožnosti in za učinkovit razvoj sodelovanja je odločilen celostni pogled na človeka kot elipso z dvema središčema – zavestni jaz v stalnem odnosu z drugim, pri čemer se oba ustvarjalno dvigata v spiralo razvoja. Ljudje smo od nekdaj preživetveno odvisni drug od drugega, človeška misel naše in drugih

kultur pa se je v preteklosti osredotočala predvsem na posameznika, zato je sožitje in sodelovanje med ljudmi veliko slabše razvito, kakor poznavanje narave, umetniško izražanje in tehnični razvoj za materialno varnost.

Ob današnji ogroženosti narave, kompleksnosti sožitja na gosto poseljeni Zemlji, uničevalni oborožitvi, tržnem pohlepu in staranju prebivalstva je prenos ustvarjalnih moči na razvoj kakovosti sožitja in sodelovanja preživetvena nuja človeštva. Zdi se, da prinaša ugodne razmere za to tudi razvoj medmrežja in umetne inteligence, s katerima odraščajo nove generacije. Medmrežje predstavlja miselno središče iz samozadostnih posameznikov na kakovost oddajanja in sprejemanja informacij ter na vmesni prostor z mrežo komunikacijskih kanalov. V tej novi paradigmi je živa zavest, da je vsak pošiljatelj in vsak prejemnik odvisen od drugih in od delovanja vmesnega prostora med njimi. V bližnji prihodnosti bo umetna inteligenca ljudi v veliki meri osvobodila pred izčrpavajočim delom za preživetje. Na voljo bomo imeli čas in človeške moči, ki ju delo za osebni razvoj in za lepše sožitje nujno zahteva.

Človek od nekdaj niha med preračunljivo uporabo drugih in narave ter med čutečim doživljanjem sebe, vseh ljudi in narave. Družba se zdi, da ga navaja bolj na egoizem, vendar pa dosedanja razvoj in obstoj človeštva kaže, da je sodelovanje prevladalo nad egoizmom. Potrebe sedanjega časa in nova informacijsko-komunikacijska paradigma kažeta na stvarno možnost za pospešen razvoj medčloveškosti. Ta uvid je pronicljivo opisal na osnovi svojega vrhunskega sodobnega znanja in osebne življenjske izkušnje Kai-Fu Lee, eden vodilnih sodobnih strokovnjakov za umetno inteligenco in menedžerjev bliskovitega informacijsko-komunikacijskega razvoja na Kitajskem. Ob razvoju umetne inteligence bo v nekaj letih lahko velik del sedanjih delovnih mest prevzela robotika. Pri tem se bo nepojmljivo povečala možnost za stopnjevanje neenakosti med ljudmi, za brezposelnost in množično bivanjsko praznoto, s tem pa za nepredvidljiv obseg razdiralnosti. Pred nami pa je tudi največja razvojna možnost doslej, da ob razbremenitvi od številnih težkih del sistematično razvijamo ljubezen, sožitje in sodelovanje v skupnosti (Lee, 2019). Razvoja torej ne obeta omamno pasiviziranje množic z univerzalnim dohodkom, ampak organiziranje vzgoje in razmer za odgovorno solidarno delo vsakega, za razvoj človeških zmožnosti za ljubezen, sožitje in sodelovanje.

Za sklep uvodnega poglavja, kjer smo skušali pojasniti pojem domoljubja z njegovimi sestavinami v naši opredelitvi, bi rad navedel misel sodobnega svetovnega domoljuba, papeža Frančiška. Kot Argentinec, potomec priseljencev, je napisal: *»Všech mi je govoriti o domovini, ne o državi in ne o naciji. Država je na koncu zemljepisno dejstvo, nacija je zakonska, ustavna kategorija. Domovina pa je tisto, kar nam daje identiteto. O človeku, ki ljubi kraj, v katerem živi, ne govorimo kot o nacionalistu, ampak o domoljubu, patriotu. Beseda patria izhaja iz pater, oče; je to – kot sem že povedal –, kar sprejema izročilo staršev, ga izroča naprej in razvija. Domovina je dediščina prednikov zdaj in z namenom, da jo peljemo naprej.*

Zato se hudo motijo tisti, ki govorijo o domovini, ki naj bila odmaknjena od tistega, kar je prevzeto iz preteklosti, ali pa tisti, ki jo hočejo skrčiti zgolj na tradicijo in je ne pustijo rasti.« (Ambrogetti, 2013, str. 145).

2 ŽIVLJENJE IN DELO BRATOV GRIMM

Življenjepis slavnih nemških bratov Grimm iz Hessenskega imamo tudi v slovenskem prevodu (Gerstner, 1974). Njun oče je bil pravnik, za družino je skrbela sposobna in čuteča mati, ki je rodila devet otrok; od osmih fantov so trije umrli kot dojenčki – med njimi prvorojenec in zadnji otrok, predzadnja je bila edina hčerka Sharlotte. Drugi otrok Jacob je bil rojen 1785, Wilhelm naslednje leto. Ko je imel Jacob enajst let, jim je umrl oče. Jacob je od otroštva razvijal čut za druge, ko je kot najstarejši med otroki z materjo delil skrb za družino; to je prišlo posebej do izraza po materini smrti leta 1808, ko je bil star 23 let, hčerka Sharlotte pa 13.

Po šolanju v domačem Kasslu sta brata študirala na marburški univerzi. Njuno zanimanje je bilo vse od tega časa usmerjeno v študij stare nemške literature in v iskanje njenih virov po knjižnicah; knjižničarsko delo v domačem Kasslu in pozneje v Göttingenu je bilo velik del življenja njuna osnovna služba in raziskovalno mesto. Vojna leta med Napoleonom in Nemčijo so mladega Jacoba kot državnega uslužbenca 1813 do 1815 vodila po mirovnih konferencah. Ko je bil v Parizu in na Dunaju, je čas izkoristil tudi za študijsko raziskovanje rokopisov starih nemških pesmi po tamkajšnjih knjižnicah.

Brata Grimm sta vse življenje živel v skupnem gospodinjstvu in se dopolnjevala pri raziskovalnem delu. Wilhelm se je leta 1825 poročil z nežno in skrbno Dorthen, Jacob je živel v njihovi družini. Po letu 1830 sta bila bibliotekarja in univerzitetna profesorja v Göttingenu. Leta 1837 sta bila med »göttingensko sedmerico« znamenitih profesorjev in učenjakov, ki so s svojim demokratičnim čutom in etično pokončnostjo javno ugovarjali diktaturi novega hannovrskega kralja, ki je ukinil ustavno ureditev; vsi so izgubili službo, trije (med njimi Jacob) so bili izgnani. Podobna politična veličina je med znanstveniki in učitelji redkost vse do danes. Leta 1840 sta bila brata Grimm povabljeni v Berlin, kjer sta na akademiji znanosti ter na univerzi delala do smrti; Wilhelm je umrl 1859, Jacob pa 1863.

Skozi vse svoje strokovno življenje sta se posvečala zbiranju, obdelavi in raziskovanju pravljic; pri tem delu je prednjačil pesniško čuteči Wilhelm. Prva knjiga pravljic je izšla leta 1812, druga 1815, tretja pa 1822. Grimmove otroške in domače pravljice so ena najbolj znanih zbirk pravljic na svetu; že za njunega življenja so doživele osem nemških izdaj. Zbirala, raziskovala in izdajala sta tudi pripovedke, bajke in mitologijo ter stare nemške pesmi vse od prvih zapisanih virov. Jacob je vse življenje zbiral in raziskoval tudi stare pravne običaje.

V znanosti sta brata Grimm pionirja nemškega jezikoslovja. Jacob se je desetletja posvečal raziskovanju zakonitosti in razvoja nemškega jezika in pisal nemško slovnico. Njen 1. del je izdal leta 1819, 4. del pa 1837; vse štiri dele je ves čas izpopolnjeval. Zadnjih petindvajset let življenja sta brata, še posebej Jacob, v glavnem posvetila zasnovi, zbiranju in obdelavi gradiva za slovar nemškega jezika. Njegov prvi zvezek z besedami na črko A in del črke B je izšel 1854. Jacob je pri tem delu omahnil v smrt, ko je pripravljal 4. zvezek; zadnja beseda, ki jo je obdelal – Frucht (sad, plod) – simbolizira njegovo plodno znanstveno in človeško življenje. Po njegovi smrti so delo na njunem nemškem slovarju nadaljevale ekipe jezikovnih strokovnjakov še celo stoletje.

Življenje in delo bratov Grimm je primer neutrudnega dela vrhunsko nadarjenih in izobraženih znanstvenikov, pedagogov in odgovornih javnih delavcev v svoji skupnosti. Svoja spoznanja sta sproti objavljala. V času, ko je bilo pisanje tisočih strani njunih knjig ročno, je njuna bibliografija tako obsežna, da se z njo lahko primerja malo današnjih znanstvenikov ob vsej elektronski podpori. Temeljni motiv njunega dela je bila ljubezen do domovine – vedno v širokem in tesnem prijateljstvu in sodelovanju s širokim krogom ljudi, ki so delali za te cilje v drugih evropskih narodih ter v pristnem spoštovanju lastnega kulturnega izročila in izročila vseh drugih.

3 ZAKORENINJENOST V KULTURNEM IZROČILU PRAVLJIC, STARIH PESMI IN PRAVNIH OBIČAJEV

Kulturno izročilo je zgrajena in preizkušena cesta do sedanjega trenutka v razvoju neke skupnosti. Poznanje in uporaba kulturnega izročila osvetljuje dosedanje razvojno pot človeka in skupnosti, s tem pa omogoča sedanji razvoj posameznikov, njihovo sožitje in ustvarjanje naslednjega odseka pri gradnji te ceste – med drugim tudi pri gledanju na starost ter prizadevanju za kakovostno staranje in medgeneracijsko sožitje. Brata Grimm sta izjemen primer raziskovanja in uporabe kulturnega izročila v pravljičah, pripovedkah, bajkah, starih pesmih in starih pravih običajih.

Prvi raziskovalni vir podatkov za potrditev te trditve so svetovno znane Grimmove **pravljice**, ki so prevedene v večino svetovnih jezikov, tudi v slovenščino (Grimm J. in W., 1993). V velikem monografskem zborniku raziskav o starosti, staranju in sožitju v pravljičah se številni avtorji naslanjajo prav na to zbirko (Heindrichs, Hrsg., 2000).

Brata Grimm sta pravljice zapisovala sama po pripovedih nekaterih nadarjenih pripovedovalcev med njunimi bližnjimi, zavzeto so jih zanju zbirali številni znanci iz različnih krajev, imela sta vpogled v vse tiskane vire pravljič od klasičnih grških, preko domačih nemških do drugih evropskih narodov. Vse to gradivo sta leta in leta znanstveno preučevala, za knjižne izdaje pa pravljice nenehno

dopolnjevala vsebinsko, količinsko in jezikovno. Poleg pravljic sta podobno delala s pripovedkami in bajkami.

Ljudska jezikovna ustvarjalnost pravljic, pripovedk in bajk, ki sta jo brata Grimm zapisala in analizirala, bi z vidika skrivnostne govorice o staranju in sožitju zahtevala obsežno samostojno analizo. Tukaj se bomo omejili na ilustrativen pregled nekaterih vidikov iz obeh knjig slovenske izdaje Grimmovih pravljic (Grimm J. in W., 1993).

- Star človek je v številnih pravljicah prikazan **v eni od skrajnosti – kot zelo dober**, tako da s svojo modrostjo in nesebičnostjo rešuje druge in hude situacije, ali pa **kot zelo hudoben in grd**, da škoduje drugim, uničuje življenje in spravlja okolico v strah. Primera za hudobnost starejših ljudi sta med drugimi starka in mati v pravljici *Janko in Metka* (1. knjiga, str. 88-96) ter mačeha, ki je razvajala grdo hčerko in krivično mučila lepo pastorko v pravljici *Pehtra* (1. knjiga, str. 143-145). V isti pravljici je starka Pehtra primer za dobro, modro starko, ki je preganjano pastorko bogato nagradila, brezčutno in leno hčerko pa kaznovala. Primer čuteče in modre starke je stara vragova mati v bajki *Vrag s tremi zlatimi lasmi* (str. 160-167); s svojim modrim odnosom rešuje pogumnega in poštenega fanta, ki doživlja skrajno nevarnost zaradi krivičnega in pohlepnege starega kralja. V pravljici *Ženin ropar* (1. knjiga, str. 216-219) je čuteča in modra »kot zemlja stara« sužnja v roparskem brlogu ljudožercev – ta reši pred smrtjo lepo mlinarjevo hči, ki jo je oče v dobri veri obljubil njihovemu vodji za ženo; obe skupaj razkrinkata in uničita gnezdo razbojnikov. Razplet vsake od teh pravljic izraža človeško prazaupanje v življenje in sožitje, ki se razplete v propad hudobije, medtem ko modrost in dobrota utreta novo pot za razvoj.
- Pravljice prikazujejo **stare ljudi tudi kot nemočne, ki v mlajših in zdravih ljudeh prebujajo solidarnost**, da jim pomagajo in rešujejo njihove stiske; **pri tem stari ljudje s svojo izkušnjo pomagajo svojim mlajšim pomočnikom ali pa si pomagajo med seboj**. Primer: bolna babica in ljubka vnukinja ter lovec v *Rdeči kapici* (1. knjiga, str. 149-154). V basni *Bremenski mestni godci* si med seboj pomagajo pri preživetju stare odslužene domače živali: osel, pes, mačka in petelin (1. knjiga, str. 155-157). Solidarna pomoč, ki rešuje starostne tegobe, je prikazana tudi v basni *Stari sultan* (1. knjiga, str. 247-249), kjer pa je poudarjeno, da pomoč pri stvareh, ki kršijo temeljni vrednoti poštenosti in zvestobe, niso solidarnost in se jih tudi iz hvaležnosti ne sme storiti.
- **Nekateri starejši ljudje – tudi starši in stari starši – naredijo zaradi pohlepa, lakomnosti in strahu hude napake nad otroki**. Če iščejo v posledicah teh svojih napak smisel in jih po svojih močeh popravljajo, niso usodne; pogosto jih ustvarjalno rešujejo starejši ljudje, ki imajo razvito sočutje. Primer tega je bajka *Brezroka deklica*, ki govori o lepi in pobožni

mlinarjevi hčeri, ki jo je oče nevede prodal hudiču in ji odsekal roke. Postala je kraljica, toda skupaj s prvorojencem bi morala biti ubita. Usodo z bajeslovnim zapletom rešujeta sočutna babica in nesrečni kralj – mož in oče s svojim spokornim junaštvom (1. knjiga, str. 171-177). Šegava pravljica v poetičnih dialogih *Brihtni Anžon* (1. knjiga, str. 178-182) pa kaže, kako usodna je negativistična in moralizirajoča formalna vzgoja (»*To si pa neumno naredil, moral bi ...*«), ki povzroči, da mlad človek ni pripravljen nič narediti za drugega, ampak vse pričakuje zase od drugih in pri tem ne misli s svojo glavo; s tem se vse uniči in slabo konča zanj in za druge.

- Slikovita govorica pravljic prodorno govori o tem, da **je za lepo sožitje odločilno komuniciranje**, to je razumevanje drugih in odgovarjanje na njihove potrebe v dani situaciji ter da je pogoj za to zavesten razvoj vživljanja vanje, sodoživljanja z njimi, sočutja, empatije, solidarnosti. O tem govori na primer pravljica *Trije jeziki* (1. knjiga, str. 183-185). Star grof v Švici je bil zelo nezadovoljen z znanjem in zmožnostmi svojega edinega sina. Poslal ga je tri leta zapored k trem mojstrom v tuja mesta. Tam se je naučil, kaj psi lajajo, kaj tički pojejo in kaj žabe kvakajo. Oče je besno razglasil, da ni več njegov sin in zapovedal, naj ga v gozdu ubijejo. Iz usmiljenja so ga tam izpustili, starcu pa prinesli za dokaz oči in jezik ubite srne. Razumevanje jezikov, ki se jih je naučil, mu je prineslo najprej grofovsko mesto, nato pa papeško.
- **Za razvoj človeka in skupnosti je odločilna pristna družinska ljubezen v sožitju med zakoncema, med starši in otroki ter med brati in sestrami.** Nezaupanje, zavist, zdrahe, zmote in hudobija povzročajo gorje v družinskem sožitju, medtem ko nesebično žrtvovanje za druge in zvestoba to tragiko rešuje. O tem govorita pravljici *Šest labodov* (1. knjiga, str. 250-255) in *Najdiptiček* (1. knjiga, str. 260-263). Pravljica *Kako razdeliti žalost in veselje* (2. knjiga, str. 315-316) z ironijo prikaže tragičnost sožitja, če ima eden zakoncev neobvladan značaj – v tej pravljici slabo konča prepirljiv, vedno nezadovoljen in nasilen krojač, ki mu njegova dobra, pridna in pobožna žena ni mogla nikoli ustreči.
- **V sožitju so usodne slabe navade**, zlasti kritiziranje vseh ob lastni nezmožnosti, lenobi in drugih razvadah. Človeku, ki ima utirjene slabe navade, se tudi njegov trenutni uvid v nesmiselnost tega vedenja razblini kot sanje, medtem ko njegove razloge, s katerimi opravičuje svoje početje, vsak človek prepozna kot neumnost in krivičnost. To opisuje pravljica *Mojster Šilo* (2. knjiga, str. 331-334), katere negativni junak je čevljar – majčken, suh, živahen, neroden, domišljjav, napadalen in za vse okrog sebe neznošno težaven človek.
- Tudi Grimma imata kratko pravljico *Ded in vnuk* (1. knjiga, str. 394), ki je znana v številnih jezikih in kulturah; pri nas tudi kot *lesena skleda*. Govori

o opešanem dedku, ki sta ga sin in snaha preselila od mize za peč in mu dajala jesti v leseni skledi, da ne bi razbil krožnika. Ko je njun sin zbijal deske in jima na vprašanje, kaj dela, odgovoril, da korito zanju, da boste iz njega jedla, ko bo on velik, sta uvidela svojo zablodo do starega očeta in lepo uredila njihovo družinsko sožitje. Ta pravljica z arhetipsko zgovornostjo pove **bistvo vzgoje za lepo medgeneracijsko sožitje in razvoj – to je mogoče samo z lastnim zgledom na temelju doživetega uvida, da je razvito sočutje edini izvir pristnega sožitja in sodelovanja.**

- Pravljice znajo s svojo prikupno govorico predstaviti tudi zahtevno **ekzistencialno nalogo sprejemanja celotnega življenja – vključno z nemočjo in smrtjo – s potrebno vedrino, pogumom in zaupanjem.** Legenda *Čas življenja* (2. knjiga, str. 327-328) predstavi človekovo željo po podaljšanju življenja v nedogled. Bajka *Smrtni sli* (2. knjiga, str. 329-330) pa prikaže bolezniki kot sle, ki jih je smrt pošiljala dobrodušnemu človeku v zahvalo; kot fant ji je namreč pomagal v njeni slabosti, ne da bi jo poznal.
- Na koncu omenimo še **človeško slutnjo o višjem smislu življenja, ki zaobjema vse dobro in hudo ter uravnava razvoj.** Tudi ta vsebina, ki sodi med značilne potrebe zlasti v starosti, je v pravljicah pogosta. V pravljici *Gosja pastirica pri studencu* (2. knjiga, str. 335-344) se kaže kot starka, po videzu čarovnica, v resnici pa razvojna Modrost, ki poskrbi za lepo najmlajšo kraljevo hčerko, ki je v svoji čisti ljubezni postala žrtev nečimrnega in jeznoritega očeta – njena nagrada za triletno zvesto delo je osrečujoča ljubezen mladega grofa in grad; sreča staršev, ki sta našla hčerko, pa je plačilo za očetovo iskreno obžalovanje krivde. Poseben čar daje pravljici tudi njen slikovit simboličen zaključek: »Zdaj zgodbe še ni konec, samo stari materi, ki je vse to pripovedovala, je opešal spomin ...«; pripovedovalec nadaljuje s pripovedovanjem, da so se lepo in prav razpletle tudi vse druge stvari, toda ne kot razvidno dejstvo, ampak v obliki svoje globoke slutnje: »Vedno se mi je zdelo, da ...«

Poleg pravljic sta brata Grimm zbirala in obdelovala tudi **pripovedke.** V dveh knjigah sta jih objavila skoraj šeststo, v prvem zvezku leta 1816 krajevne in v drugem 1818 zgodovinske. O tem pravi življenjepisec: »Medem ko je šlo pri pravljicah za izmišljene, še več, za neverjetne dogodke, ki se niso ujemali z naravnimi zakoni, ki so omogočali čudovite stvari in so se dogajali v zemljepisno nedoločljivi deželi, je bilo to pri pripovedkah čisto drugače. Seveda so tudi pripovedke večkrat poročale o nenavadnih, izjemnih in celo čudežnih dogodkih, o srečanjih z duhovi, velikani in palčki. Vendar so bile te pripovedi navezane na kak zgodovinski dogodek, zgodovinsko osebo ali pa na kak določen kraj. Njihov svet ni živel izključno samo v domišljiji!« (Gerstner, 1974, str. 109)

Brata Grimm sta vse od začetka po javnih in samostanskih knjižnicah po Nemčiji in drugih evropskih mestih iskala, prepisovala, urejala in izdajala **stare**

pesmi vseh vrst, od junaških epov preko ljubezenskih spevov do pesmi z verskim navdihom. Pri tem je vse življenje prednjačil poetični Wilhelm. Prva Jacobova knjiga (1811) je bila posvečena mojstrom pevcem, Wilhelm pa je isto leto izdal danske junaške pesmi, balade in pravljice. Lepota in pristnost človeškega doživljanja v starih pesmih ga je povsem očarala; v uvodu je zapisal: »*To, kar nam je v teh pesmih tako drago, je strast srca, ki govori iz njih, ki žaluje ali se veseli. To moramo spoštovati kot najvišje počelo, zakaj iz nje edine izvira, kar imenujemo življenje, resnica, lepota, poezija ali kako drugače. To je velika odlika ljudskega pesništva v primerjavi z umetnostjo: ne pozna nikakršnih pustinj, marveč se ji zdi ves svet zelen, svež in razžarjen od poezije, vé, da nebo zajema prav vse in da ni ničesar nepreštetega na zemlji, niti las na glavi. Zato pove samo tisto, kar je potrebno, ter zametuje vnanji blišč, kakor so tudi ptice pevke enobarvne.*« (Gerstner, 1974, str. 55).

V 400 strani obsegajoči izdaji Nemških junaških pripovedk (1828) je Wilhelm zajel več kakor tisočletno izročilo junaškega epa v nemškem jezikovnem prostoru, od 6. do 17. stoletja. O tem je dejal: »*Raziskovanje, posvečeno nastanku in razvoju nemškega epa, je prav tako pomembno za zgodovino nemškega duha, kakor tisto, ki se ukvarja s Homerjem. ... Pesnitve, ki nam sporočajo snovi junaške pripovedke – ne glede na to, od koga smo jih podedovali, naj smo jih prejeli iz grškega ali iz indijskega starega veka, iz nemške, galske ali slovanske davnine ali iz krščanskih stoletij romanskih ljudstev – se sicer ločujejo po zelo različnih vsebinah kot tudi po predstavljanju, vendar veje skozi vse neki soroden duh, po katerem spoznamo, da je njihovo bistvo skupno. Ta čudovita dela neimenovanih pesnikov, ki jih napolnjuje najčistejša poezija, preprosta in neprisiljena, globoka in neizmerljiva, ohranjajo podobo mladostnega, v nesprijenih navadah krepko cvetočega življenja.*« (Gerstner, 1974, str. 128-129)

V nastopnem govoru je kot novi profesor na göttingenski univerzi izrekel o poeziji tole: »*Poezija je prvi, najbolj preprost in obenem največkratnejši pripomoček, ki je bil dan človeku, da z njim lahko izrazi visoko čustvo, višje spoznanje. To je zakladnica, v katero spravlja ljudstvo svoje duhovne pridobitve in jih v njej zbira. Poezija uporablja preprosto sredstvo, ki pa je bilo že takoj v začetku pretanjeno in kar popolno, to je čudež, ki se skriva v človeški govorici; zato se zna in more izražati na vseh najrazličnejših stopnjah izobrazbe in kulture ter lahko spregovori srcu bodisi preprosto in neizumetničeno, bodisi z bogatim razkošjem najbolj umetelnega govora.*« (Gerstner, 1974, str. 144-145)

Brata Grimm sta vse življenje raziskovala in objavljala stare nemške pesmi, prav tako pa danske, nordijske, škotske in pesmi drugih evropskih narodov. Te davno zapisane priče ustvarjalne zakoreninjenosti ljudi v naravi, v svoji skupnosti in v skrivnostih človeškega bivanja sta cenila kot humus za razvoj današnje kulture.

Jacobova vseživljenjska ljubezen je bilo zbiranje, raziskovanje in izdajanje **starih pravnih predpisov in običajev**, po katerih so ljudje po vaseh in krajih

urejali sožitje, spore in kršitve reda, pa tudi bolj formaliziranih pravnih besedil na višjih ravneh vsakokratne oblasti. Njegove Nemške pravne starine so izšle 1828 kot zgodovinski in jezikovni dokument, kažejo pa tudi avtorjev kritičen socialni čut za sedanost: *»Podložnost in suženjstvo preteklih časov sta bila v mnogočem lažja in bolj ljubezniva kot mučno življenje naših kmetov in tovarniških dninarjev; današnje ovire, ki otežujejo sklepanje zakonske zveze ubogemu služabniku, so tik okoliščin, v katerih je živel tlačan; sramotne razmere v naših zaporih pomenijo hujšo muko kot telesne kazni nekdanjih časov s pohabitvami vred.«* (Gerstner, 1974, str. 130-131)

Svoje poetično doživljanje je Jacob – prvenstveno neumorni znanstveni raziskovalec – pokazal v obsežni Nemški mitologiji (1834), ki je imela v literaturi, glasbi in ostali javnosti velik odmev. V uvodu je vzporejal pomen treh virov izročila: starih ljudskih pesmi, ki so ljudem kruti delavniki dopolnile v praznik, starih pravnih običajev, s katerimi so urejali socialno sožitje, in slikovitih mitov, ki so jim pomagali iskati bivanjsko trdnost pri razvoju človeške kulture. *»S primerjavo starih in preziranih mlajših virov sem si v drugih knjigah prizadeval dokazati, da naši predniki – če sežemo tja v poganske čase – niso uporabljali divjega, robatega in neurejenega jezika, ampak je bila njihova govorica pretanjena, gibčna, lepo uravnana, tako da je bila že v najbolj zgodnjih obdobjih primerna za pesniško izražanje; da niso živeli v zmedenem in neukročenem tropu, marveč so se v svobodni zvezi ravnali po starodavnem in smiselnem pravu, po krepko cvetočih običajih. S prav takšnimi in nič drugačnimi pripomočki sem tudi zdaj hotel pokazati, da so bila njihova srca polna vere v boga in bogove, da so njihovo življenje osrečevale in spodbujale vedre in veličastne, čeprav nepopolne predstave o višjih bitjih, veselje nad zmago in prezir smrti ... V času, ko je imelo ljudstvo zdrav jezik in zdravo pravo, ki pričata o nepretrgani povezavi z višjim starim vekom, ni moglo biti brez vere.«* (Gerstner, 1974, str. 153)

Pravljice, pripovedke, bajke in basni kažejo razvojni vzgon naših prednikov, v katerega smo zakoreninjeni, iz starih pesmi dehti njihovo doživljanje lepote, poznavanje starodavnih pravnih predpisov pa nam govori o njihovem prizadevanju za urejeno sožitje v skupnosti. Eno, drugo in tretje je tudi danes duhovna hrana vsakega posameznika in naših kultur, zato je orjaško raziskovanje bratov Grimm o kulturnem izročilu pravljič, starih pesmi in pravnih običajev zgled intelektualnega dela za zdrav razvoj kulture.

4 ZAKORNINJENOST V MATEREM JEZIKU

Jezik, predvsem materni jezik, je glavna korenina slehernega človeka, skozi katero prejema hrano iz kulturnega zaklada za svoj osebni razvoj. Jezik je samoumeven pogoj, da z branjem in študijem vse življenje spoznavamo, sprejemamo in uporabljamo to, kar so generacije človeštva do danes spoznale, doživele

in ustvarile. Jezik je tudi samoumeven pogoj, da vse, kar človek doživi, spozna in ustvari, prenesemo neposredno bližnjim v družini, službi in družbi, zapisano ali telekomunikacijsko povedano pa neznanim ljudem in prihodnjim rodovom. Jezik je pogoj za prenos vrednot iz roda v rod, za razvoj kulture, da vsak rod lahko sprejme in uporablja vso duhovno dediščino človeštva in ji doda svoj življenjski prispevek. Jezik je najmočnejše in nezamenljivo vezivo generacij, srčna žila človekove zakoreninjenosti v skupnost in njegovega svobodnega razvoja v njej.

Slovenski antropolog in psiholog Anton Trstenjak ni v prazno poudarjal, da je večša uporaba maternega jezika največja dota, ki jo lahko starši dajo svojemu otroku. To trditev lahko tudi obrnemo: za razvoj svoje narodne kulture naredi največ tisti, ki omogoči boljše uporablanje maternega jezika, olajša njegovo pravilno rabo ter lepše govorjenje in pisanje. Skratka, večša raba maternega jezika in delo za njegov razvoj sta temeljni obliki domoljuba.

Brata Grimm sta z vidika te trditve vrhunska domoljuba. V vsem njunem raziskovalnem, publicističnem in pedagoškem delu sta posvečala glavno pozornost jeziku. Tukaj bomo na kratko prikazali njun izjemni prispevek k razvoju sodobnega nemškega knjižnega jezika. Zanj sta pionirsko prispevala dvojce temeljnih del: slovnico in slovar.

O **Nemški slovnici** Jacoba Grimma pravi življenjepisec Gerstner, da je »*temelj za preučevanje zgodovinskega razvoja germanskih jezikov*«; z njo je »*postal začetnik prave germanistike, nemške filologije*«, z njo je »*želel – na zanesljivih znanstvenih osnovah – raziskovati zakonitosti jezika*«. Nato navaja samega avtorja: »*Živo me je zgrabila misel na to, da bi se lotil zgodovinske slovnice nemškega jezika. Pri skrbnem prebiranju starih nemških virov sem tako rekoč dan za dnem odkrival oblike in popolnosti, za katere smo večkrat nevoščljivi Grkom in Rimljanom. Obenem pa so se pokazale nadvse presenetljive podrobnosti med vsemi sorodnimi narečji in še docela spregledana razmerja med odstopanji. Silno pomembno se mi je zdelo ugotoviti te nenehne, napredujoče in nepretrgane povezave do najmanjših nadrobnosti ter jih predstaviti.*« ... »...današnje oblike so nerazumljive, kolikor se ne poglobimo v prejšnje, stare in najstarejše, da je torej mogoče postaviti sodobni slovnični stroj jezika samo zgodovinsko.« (Gerstner, 1974, str. 113-115).

Prvi zvezek slovnice je izšel leta 1819 in takoj naletel na izjemno odobravanje in hvaležnost strokovnjakov in literatov; to leto je univerza v Marburgu Jacobu in Wilhelmu Grimmu podelila častna doktorata. Značilni izjavi o odzivu na slovnico (Gerstner, 1974, str. 115): »*Delo cenim tako visoko zavoljo njegove čisto zgodovinske obravnave ter neskončne marljivosti, ki se kaže tako v posameznostih kakor v tem, kako je posamična zamisel izvedena skozi celoto.*« (Avgust Wilhelm Schlegel); »*Misli, ureditev in izvedba kažejo toliko bistroumnosti, preudarnosti in učenosti, da jo mora vsakdo, ki sme o teh rečeh soditi, razglasiti za pravo mojstrovino. Če bi nam naši bralci ustregli in razumevali besedo naravoslovje v njenem pravem in resničnem pomenu, kot zgodovino narave, bi imenovali to slovnico*

naravna zgodovina jezika. Vsi smo čutili, da nam manjka nemška slovnica, nihče pa ni slutil, da se nam bo želja izpolnila tako do kraja.« (Georg Benecke).

Prvi zvezek slovnice je vseboval glasoslovje, pregibanje besed, poudarjanje in druge osnove jezika. Jezikovne zakonitosti nemščine je avtor primerjalno luščil iz njene celotne pisne zgodovine, prav tako pa vključil v raziskovanje gotski, angleški in skandinavske jezike. Knjiga je bila proti vsem pričakovanjem v prvem letu po izidu razprodana. Jacob se je lotil njene temeljite predelave in leta 1822 je izšel prvi zvezek slovnice na 1100 straneh kot nekaj popolnoma novega, kakor je dejal sam. Eden od sodobnikov je rekel, da so bila Jacobova jezikovna odkritja za germanistiko tako temeljnega pomena, kakor odkritje težnostnega zakona za fiziko (prim. Gerstner, 1974, str. 117).

Takoj se je lotil pisanja drugega zvezka slovnice, v katerem je razpravljal predvsem o besedotvorju; izšel je leta 1826. V tem času je prevedel tudi srbsko gramatiko Vuka Stefanovića Karadžića (1824) in pri tem slavil pesniško bogastvo, »s katerim je srbsko ljudstvo obsijalo svoj jezik.« V tretjem delu slovnice je nadaljeval s spoznanji o nastanku besed (izšel 1831), v četrtem in zadnjem (izšel 1837) je raziskoval stavkoslovje – sintakso. Pri tem delu je zapisal: »Za naše prihodnje raziskave je treba izdati že samo iz trinajstega stoletja še najmanj sto tisoč verzov in jih napraviti dostopne; naj tudi ta pripomba razloži in opraviči številne napake in slabosti, ki zdaj bremene slovniško obdelavo nemškega jezika.« (Gerstner, 1974, str. 150). Nameraval je narediti še peti zvezek, da bi s tolmačenjem modernega leposlovnega jezika podal »vrh in sklenjeno krono nemške slovnice«, vendar je dal prednost drugim nalogam, zlasti nemškemu slovarju.

Življenjepisec Gerstner pravi, da je Jacob Grimm s svojo slovnico pokazal, kako je jezik nastajal in rasel, kako se je spreminjal in razvijal. Drugi zvezek je pisal dobri dve leti brez prestanka in ob tem rekel: »Nemški jezik zahteva in si lastni vse moje sile.« ... »To, kar najdem in odkrivam v njem, bo imelo trajnejšo vrednost, kot pa če bi si bil pred časom prizadeval skleniti pretresanje naših domačih virov in se zadovoljil z bolj nasplošnimi ali nekakimi višjimi načeli.« (Gerstner, 1974, str. 129). Ob četrtem zvezku je povzel svoja spoznanja: »Kdor se poda v raziskovanje nemškega jezika in pri tem tudi vztraja, bo z veseljem spoznal, kako se bistvo in zgodovina našega ljudstva zrcalita v lastnostih in usodi našega jezika. Nemško čud že od nekdaj odlikujeta dve nasprotujoči si temeljni potezi, zvesta privrženost vsemu podedovanemu in sprejemljivost za vse novo. Nemci niso voljni odreči se podedovani moči svoje narave, pač pa so bili zmerom pripravljene sprejeti vase vse duhovno.« (Gerstner, 1974, str. 154)

Leta 1838 (leto za tem, ko sta bila z göttingensko sedmerico pogumnih profesorjev odpuščena iz univerze in Jacob izgnan iz države) so založniki bratoma Grimm predlagali, da zasnujeta **slovar nemškega jezika**. To orjaško delo sta sprejela in se ga lotila sistematično in poglobljeno; četrto stoletje je vse do njune smrti zavzemalo glavnino njunega časa in vse njune zmožnosti. Jacob je ob začetku

dela pisal prijatelju: »Zbrati torej ne nameravamo samo celotnega besednega zaklada živega visokonemškega jezika, ampak bomo zajeli tudi vse besede 16., 17. in 18. stoletja, ki so upravičeno ali neupravičeno zastarele. Kdor bi hotel podati samo nezastarele in danes veljavne besede, bi si postavil preozek cilj. Ob pravem trenutku lahko obudimo in na novo uporabimo vse lepe in krepke besede iz Luthrovega in poznejših časov; uspeh in posledica besednjaka naj bi bila namreč ta, da pisatelji spoznajo iz njega vse bogastvo popolnoma uporabnega jezika in se ga naučijo ... Delo naj zajema vse, kar premore visokonemški jezik, kakor so ga izoblikovali pesniki in pisatelji zadnjih treh stoletij.« (Gerstner, 1974, str. 176)

Brata Grimm sta se dobro zavedala, kakšen pomen ima slovar: »Besednjake so tudi pri drugih narodih zmerom obravnavali kot resnično nacionalne naloge, kot dela, ki brezmejno vplivajo na ohranjanje čiste materinščine in na njen nadaljnji razvoj ...« Prav tako dobro sta se zavedala zahtevnosti tega dela; z ironijo sta zapisala, da ga v Nemčiji opravljajo zasebni znanstveniki, ki so prišli v nemilost vladarjev, izključno ob pomoči prijateljsko razpoloženih sodelavcev, medtem ko je potekalo drugod pod vodstvom kraljevskih akademij. (Gerstner, 1974, str. 177)

Izdelala sta metodo za zbiranje gradiva. Naredila sta natančna navodila za enotno izpisovanje besed in njihovega konteksta na listke. Pri tem sta imela že po enem letu nad petdeset pomočnikov po vsej Nemčiji. Besedno gradivo sta zbiralala in ga obdelovala. Dve leti sta to delala kot krivično odpuščena brezposelna znanstvenika in podnajemnika pri bratu slikarju Emilu v Kasslu, leta 1840 pa ju je pruski kralj povabil v Berlin, da bi v okrilju akademije nadaljevala jezikoslovno delo za nemški narod. Preselitev v Berlin sta doživljala kot srečo, da bosta lahko svobodno delala za znanost in tudi predavala na univerzi. Ob Jacobovem nastopnem ciklu predavanj na berlinski univerzi je njun življenjepisec lepo opisal, kako sta brata Grimm doživljala celoto življenja in sožitja skupnosti. Poslušala ga je navdušena množica več sto študentov. Izbral ni jezikovne snovi, ampak o »stariinah nemškega prava«. Po bridkih izkušnjah z duhovno ozkimi absolutističnimi vladarji je hotel povedati, kako odločilna je vloga prava v državljanskem sožitju. »Nedvomno je Jacob služil čisti znanosti – vseeno pa ni bil tuj svojemu času, ampak je bil prepričan, da s svojimi dosežki pomaga nemškemu ljudstvu, ki se je bojevalo za enotnost in svobodo. Ni bil samo znanstvenik, ki se ozira nazaj in ohranja staro, ampak je daljnovidno želel to, kar je že zrastle, zvezati s tistim, kar bi bilo treba še zgraditi.« (Gerstner, 1974, str. 194–195)

Delu za slovar sta brata Grimm posvetila glavnino svojih moči, tudi obiskov sta sprejemala čim manj, izogibala sta se sestankov in poti. Ob tem sta izboljševala vedno nove izdaje pravljič, mitologije, slovnice in drugih njunih knjig, Jacob je imel zasnovanih tudi vrsto novih knjig. Vendar se je od prihoda v Berlin več ko dve desetletji garaško posvetil predvsem delu za nemški slovar.

Kakšno delo je bilo pisanje nemškega slovarja, kaže izjava Jacoba jeseni leta 1852: »Vsak dan sedim pri tem najmanj dvanajst ur in to pomeni kar veliko,

če bo človek vsak čas osemindeset let.« Prvi zvezek je izšel leta 1854, po šestnajstih letih zbiranja in obdelave besed na črko A in B do Biermolke. V obsežnem uvodu je Jacob napisal, da sta nad tem velikim delom za materni jezik plavali dve srečni zvezdi, »*okrepljena ljubezen do domovine in neuničljivo hrepenenje po trdnjši združitvi le-te. Kaj pa imamo sploh skupnega razen jezika in slovstva?*« Vedel je, da je slovar več kakor prisposoda narodne enotnosti v času množice držav in državic na nemškem ozemlju; »*Ljubljeni nemški rojaki, iz katere koli države in katere koli vere ste, stopite v dvorano, ki vam je vsem odprta, v dvorano vašega rodnega, prastarega jezika, učite se ga, posvečujte ga in držite se ga, moč in trajanje vašega ljudstva sta odvisna od tega.*« (Gerstner, 1974, str. 226-227)

Izid prvega zvezka slovarja je bil deležen izjemnega odziva javnosti, založniki so želeli čim prej naslednje zvezke. Tudi sama brata Grimm sta kljub vsem oviram ostala *vprežena v ta prostovoljni jarem*. Jacob si je večkrat očital, da to suhoparno in natančno pisanje, podobno srednjeveškemu prepisovanju starih knjig na pergamente, bratu Wilhelmu preperečuje ustvarjalnejše leposlovno delo. Sam je čutil tako starostno pojemanje moči kakor moč duha: »*Slabotnost telesa pri še prizadevnem duhu je sicer boleča stvar, vendar bi bilo duhovno pojemanje pri telesni ohranjenosti veliko bolj žalostno. ... Delam lahko še tako kot zamlada.*« Imel je zasnovanih še vrsto drugih knjig, ki se jim je povsem odpovedal. »*Spričo svoje priletnosti čutim, da se niti drugih knjig, ki sem jih bil začel ali jih še nosim s seboj in jih imam še zmerom v roki, trgajo. Če dolge dneve padajo z neba drobni, pa gosti snežni kosmi, je kmalu vsa pokrajina pokrita z neznansko debelo snežno odejo – množice besed, ki rinejo vame iz vseh kotov in skozi vse špranje, so enake snežnemu metežu in vsak čas bom docela zasnežen. Tu pa tam bi se hotel dvigniti in stresti vse skupaj raz sebe, vendar se pravočasno zavem, za kaj gre. Saj bi bila prava norost, če bi se hrepenec poganjal za malovrednimi nagradami, vélike stvari pa bi zanemaril.*« (Gerstner, 1974, str. 228-229)

Brata Grimm sta se zavedala, da slovarja ne bosta končala, in prav tako, da sta zastavila nujno potrebno delo za prihodnje rodove in za razvoj narodne kulture. Drugi zvezek z besedami do črke D je izšel 1860. Črko D je pripravljala Wilhelm, ostalo Jacob po bratovi smrti: tretji zvezek od črke E do Forsche (1862) in večino četrtega zvezka do Frucht (izšel 1878). Njunjo delo za nemški slovar so za njima nadaljevale ekipe jezikoslovcev na akademijah skozi več rodov – zadnji zvezek je izšel leta 1961, to je sto triindvajset let za tem, ko sta ga brata Grimm zasnovala in javno razglasila svojo zamisel.

Življenjepisec Gerstner (str. 155) poudarja ob jezikoslovnem raziskovanju Jacoba Grimma njegovo iskanje skupne korenine človeških kultur in ljudstev – preteklih, iz katerih rastemo današnji ljudje, in naših potomcev, ki bodo nadaljevali razvoj naših kultur. »*Jacob je učil, kako je treba poiskati in pregledati soodvisnosti prajezikov in iz teh sklepati, kakšno je bilo stanje davno izginulih*

ljudev, ali kot se je izrazil Scherer, znal je izkoristiti primerjalno besedoslovje kot 'izboljšan daljnogled' za razglede po 'velikanskih časovnih prostorih prazgodovine.«

Sam Jacob Grimm je o jeziku napisal: *»Med vsem, kar so ljudje izumili in si izmislili, zvesto gojili in predajali drug drugemu, med vsem, kar so dosegli skupaj z naravo, kakršna je bila pač ustvarjena in položena vanje, je očitno prav jezik največje, najplemenitejše in najbolj nepogrešljivo bogastvo. In vendar ga je nad vse težavno zares in docela obvladati in mu priti do dna. Že sam izvir jezika je skrivnosten in čudovit, okrog in okrog pa ga obdajajo še drugi čudeži in tajnosti.«* (Gerstner, 1974, str. 113)

V svojem govoru o izvoru in razvoju jezika na akademiji (1851) je poudaril svoje prepričanje, da je jezik popolnoma svobodna človeška stvaritev. *»Jezik se uveljavlja kot nenehno ustvarjanje, kot obenem hitra in počasna pridobitev, ki jo ljudje dolgujejo svobodni razmahnitvi svojega mišljenja, ter jih hkrati ločuje in druži. Vse, kar so ljudje, dolgujejo Bogu, za vse, kar si priborijo, v dobrem in slabem, se imajo zahvaliti sami sebi. Stvarnik je položil v nas dva dragocena darova: dušo, tj. moč misliti, in govorne organe, tj. moč govoriti. Vendar mislimo šele tedaj, ko to moč izurimo, in govorimo šele potem, ko se jezika naučimo. Misel kakor tudi jezik sta naša last, na oba se opira vzpenjajoča se svoboda naše narave.«* (Gerstner, 1974, str. 237-238)

V jeziku se odraža sožitje ljudi. Jezik, ki ga ljudje v neki družbi uporabljajo v javnih občilih, ki ga pišejo jezikovni ustvarjalci in govorijo ljudje v vsakdanjem življenju, je glavni pokazatelj stanja v tej skupnosti in glavno orodje za razvoj njene kulture. Bistveni del domoljubja je ljubezen do materinščine in skrb zanjo – ta ljubezen je most med človekovo zakoreninjenostjo v kulturno izročilo in med njegovo svobodo pri ustvarjanju prihodnosti. Brata Grimm sta tudi v tem izjemen primer domoljubov.

5 SVOBODA IN POGUM PRI OBLIKOVANJU PRIHODNOSTI

V prejšnjih naslovi smo pokazali, da življenje in delo bratov Grimm nudi obilje podatkov o njuni zdravi zakoreninjenosti v kulturno izročilo – tega sta vse življenje radovedno raziskovala s svojimi vrhunskimi zmožnostmi in garaškim delom. Enako obilje podatkov je tudi o njuni ustvarjalni razvojni svobodi: v jezikovnih in drugih kulturnih zakonitostih, ki sta jih odkrila, v izjemnem pisnem opusu, ki sta zapustila, v njuni prizemljenosti, ko sta živela skromno – danes bi rekli ekološko – in v živem stiku z vso resničnostjo družbe, razmer in samega sebe. Izjemno moč notranje svobode sta dosegala tudi pri ustvarjanju samega sebe kot človeške osebe in sožitja z najbližjimi. Sedaj bomo razčlenili podatke o njunem izjemnem pogumu za etično ravnanje ob krivični oblasti, ki ima med raziskovalci in učitelji malo tekmecev. Pogoj za svobodo pri smiselnem ustvarjanju prihodnosti je namreč človekov pogum, ki zmore kljubovati strahovom in

razdiralnim težnjam v sebi, nasprotovanjem v družbi in oviram v okolju. To je etična moč in osebnostna pokončnost. Življenje bratov Grimm nudi zgovoren primer tega – sodita v göttingensko sedmerico profesorjev, ki so se v zvestobi do svoje prisega ustavi uprli absolutističnemu in samovoljnemu kralju, ki je razveljavil ustavo.

Göttingen, kjer sta brata Grimm bila profesorja na univerzi, je spadal v hannovrsko kraljevino. Kakor mnoge druge, je tudi ta že imela ustavo, s katero so bile določene pravice in dolžnosti kralja, stanov in državljanov. Po smrti kralja leta 1837 je zavladal njegov brat, znan po razvrtnosti in absolutizmu – zanj ni bilo več državljanov, ampak samo podložniki. Ukinil je ustavo, na katero je prisegel tako njegov predhodnik kakor držani uradniki, vključno s profesorji na univerzi. Njegovo ravnanje in zahteve do uslužbencev so bile neetične, prelomile so prisego pred Bogom. V državi je zavladal šok. Uradniki in večina profesorjev se je tiho prilagodila, sedem vrhunskih profesorjev pa je napisalo slovesen uradni ugovor. To so bili: zgodovinar Friedrich Christoph Dahlmann, pravnik Wilhelm Edward Albrecht, Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, literarni zgodovinar Georg Gottfried Gervinus, orientalist Georg Heinrich Ewald in fizik Wilhelm Eduard Weber.

Jacob Grimm je o tej odločitvi zapisal: »V tako mučnem položaju, po dolgih posvetovanjih in odlašanju se je naposled odločila skupinica ljudi, ki niso zgubili poguma, da bo prebila led molka, katerega skorja je trdno in sramotno prekrila vso deželo.« (Gerstner, 1974, str. 162) Prebita ledena skorja molka, ki trdno in sramotno pokriva vso deželo, je zgovorna prisposoba za domoljubno junaštvo, ki zmore s svojo *kljubovalno močjo duha* preprečiti utapljanje skupnosti v *kolektivno patologijo časa* (prim. Frankl, 2015, str. 138 sl.; 1987, str. 114. sl.).

Kralj je vse vrgel iz službe, Dahlmann, Jacob Grimm in Gervinus pa so bili izgnani; če v treh dneh ne zapustijo dežele, jim je odvzeta prostost. Življenjepisec Gerstner (str. 164) opiše usodnost tega koraka za brata Grimma: »*Wilhelm je imel družino, Jacob je živel samo svojemu neutešenemu raziskovalnemu gonu – in oboje je bilo ogroženo, družina in raziskovalno delo, ko sta se podpisala pod listino. Tako sta pred vsem svetom in tudi za prihodnost dokazala, da še zdaleč nista bila svetu odtujena učenjaka, marveč ob svoji strogi znanosti nista spregledovala bistvenega javnega dogajanja. Njuna pogumna izjava in tveganje, s katerim sta kot moža več ko petdesetih let postavila na kocko doslej dosežene življenjske osnove, sta pomenili zgodovinsko ravnanje. Dejanje göttingenske sedmerice je postalo eden najbolj bleščečih dogodkov v zgodovini nemške znanosti.*«

Ob vsej kraljevi represiji so bili profesorji, zlasti izgnanci deležni velikega odobravanja in podpore v domači deželi in po vsej Nemčiji. Izgnanca Grimma in Dahlmanna je pričakalo pred deželno mejo več sto študentov, ki so izpregli konje in sami vlekli njuno kočijo ter imeli na meji prireditev njima v čast. Oblasti nekaterih nemških dežel so ponudile profesuro vsej sedmerici profesorjev. Ustanovili so sklad in ljudje po vsej Nemčiji so zbirali denar za častno plačo

odpuščenim profesorjem. Brata Grimm sta dobivala številna čuteča pisma od znancev in znanstvenikov. Wilhelmova žena Dortchen je globoko doživela, ko ji je vrnil plačilo revni učitelj glasbe, ki je učil njunega sina. Wilhelm je po teh dogodkih zapisal: *»Meni se zdi ta čas najsrečnejši v mojem življenju, ker doživljam toliko ljubezni in zvestobe, da si tega ne bi bil nikdar predstavljal, in dokler bom dihal, bo to ostalo vtisnjeno globoko v moje srce. V takšnih trenutkih se brž pokaže resnično mišljenje, vendar to, kar doživljam dobrega, daleč prekaša to, kar bi me utegnilo zagreniti.«* (Gerstner, 1974, str. 167)

Jacob se je spet naselil v Kasslu pri bratu slikarju Emilu, nekaj mesecev za tem je prišel za njim tudi Wilhelm z družino. Jacobov spis O moji odpustitvi je dokument o doživljanju etične pokončnosti znanstvenika, obenem pa avtopsihoterapevtski spomenik, ki ga je postavil nad kruto usodo, da se je spet lahko prepustil nadaljevanju svojega znanstvenega dela. Cenzura si ga ni upala izdati nikjer v Nemčiji, zato je izšel v Švici. V njem je med drugim napisal:

»Strela, ki je zadela mojo tiho hišo, je vznemirila srca v širokem krogu. Ali je to samo človeško sočutje ali pa se je udarec električno razširil in je to hkrati bojazen, da grozi nevarnost tudi posesti drugih. Ne roka pravice, marveč nasilje je bilo tisto, ki me je prisililo zapustiti deželo, v katero sem bil poklican in kjer sem prebil osem let pri zvestem, častnem delu ... Svet je poln mož, ki mislijo in učijo tisto, kar je prav, brž ko bi morali tako ravnati, pa jih napadejo dvomi in malodušnost, ki jim tudi popustijo ter se umaknejo. Njihovi dvomi so nekaj takšnega kot plevel, ki na cestah predira med tlakom na svetlo; nekateri ga populijo, vendar ne traja dolgo, pa spet prekrije velike ploskve ... Kateri dogodek je torej udaril v odmaknjeno sobico mojega enoličnega nenevarnega početja, vdrl vanjo in me vrgel iz nje? Zgodilo se je to, da nisem hotel prelomiti dolžnosti, ki mi je bila naložena od dežele, v katero sem bil sprejet, ne da bi se bil kaj vrival, in da se v trenutku, ko sem se znašel pred grozečo zahtevo, da storim tisto, česar nisem mogel, ne da bi prelomil prisego, nisem obotavljal slediti glasu svoje vesti. Tisto, česar ni bilo niti v mojem srcu niti v mojih mislih, me je z neizbežno neogibnostjo naenkrat zgrabilo in me odvleklo. Kakor mirno sprehajajoč se človek zaide v pretep, iz katerega je zaslišal klic, ki mu mora v trenutku slediti, se vidim zapletenega v javno zadevo, ki se ji nikakor ne morem umakniti niti za korak; ne da bi se najprej oziral naokrog, kaj delajo ali ne delajo sto tisoči ...« (Gerstner, 1974, str. 168-169)

Brata Grimm sta doživela nizko človeško in kulturno raven oblasti že pred tem, ko sta bila dolga leta kot knjižničarja v Kasslu službeno podrejena hessen-skemu knezu ter bila po vsej Nemčiji in zunaj znana s svojimi deli. Tudi ta knez je podobno kakor novi hannovrski kralj živel razvratno in v svojih absolutističnih sanjah: *Država to sem jaz!*« Intelktualno, socialno in duhovno raven kaže njegova izjava, ko sta Grimma leta 1829 odhajala v Göttingen: *»Gospoda Grimma odhajata! Velika izguba! Za mene nista naredila nič!«* (Gerstner, 1974, str. 134)

Navedimo še zgovorno mesto iz govora Jacoba v frankfurtski narodni

skupščini leta 1848, ko so evropski narodi doživljali pomladno vrenje. »Tudi meni je jasno, da se mora plemstvo kot stan s posebnimi pravicami nehati. Plemstvo je cvetica, katere cvet je izgubil svoj duh, mogoče tudi barvo. Odločili smo se, da najvišje postavimo svobodo, kako bi potem mogli postaviti ob njo kaj še višjega? Glede plemstva predlagam naslednje določilo: 'Vse pravne razlike med plemiči, meščani in kmeti minejo, ni več povzdigovanja v plemiški stan niti iz nižjega v višje plemstvo.' Mislim, da bo potem plemstvo kar samo po sebi počasi izginilo.« (Gerstner, str. 234)

Dve leti po nizkotni göttingenski politični aferi sta notranje utrjena brata Grimm bila povabljeni v Berlin, kjer sta na kraljevi akademiji znanosti ter na univerzi dobila svoje dokončno mesto v nemškem prostoru. Njuna sodelavka iz višje družbe, Bettina von Arnim, je pisala svojemu bratu Clemensu Brentanu: »Jacob, nadvse preprost in hkrati najmiroljubnejši značaj, pa tudi človek, ki ne zanemari nobene pravice in nobene dolžnosti, je izšel iz tega konflikta javnih mnenj, tajnih obrekovanj in političnih spletk s svetniškim sijem, in tega ne mislim samo kot prisposodo. Že samo veliki mir, ki ga je postal deležen ob tako pomembnih vprašanjih, na katera se ni obotavljal odgovoriti, pa čeprav ga je to veljalo pozemsko blaginjo, je vtisnil v njegove poteze moč borilca in obenem blaženost mučenika in redki ljudje ga morejo gledati, ne da bi jih postalo sram.« (Gerstner, 1974, str. 196)

V dosedanji zgodovini so spomenike postavljali junakom za pogumno obrambo zunanje svobode narodne ali druge skupnosti pred zavojevalcem. Notranja etična svoboda duha za smiselno usmerjanje svojega razvoja in solidarno pomoč pri razvoju skupnosti je z zunanjo tesno povezana. Razvoj vsakega posameznika, družine in drugih skupin ter skupnosti pa postaja čedalje odvisnejši od notranje, etične svobode v doživljanju, zavzemanju stališč in ravnanju. Zato je göttingenska sedmerica profesorjev z bratoma Grimm trajni vzor domoljubnega junaštva razumnikov – to junaštvo postaja čedalje odločilnejše za kakovosten razvoj današnjih skupnosti.

6 SODELOVANJE – VEZ MED ZAKORENINJENOSTJO IN SVOBODO

Sodelovanje bratov Grimm si bomo ogledali pri njuni rodni in Wilhelmovi lastni družini, medtem ko bomo podatke o njunem enako kakovostnem sodelovanju z drugimi samo omenili.

Družina je najelementarnejši prostor medčloveškega sodelovanja. Od nekdanje je bila in ostaja najboljša možnost za kakovosten razvoj ljudi. V začetku življenja je družina otrokova usoda, ki odloča o njegovem življenju in vstopanju v človeško skupnost. V srednjih letih življenja se generacija staršev lahko uči ljubezni, sožitja in sodelovanja v družini bolj in bolje, kakor kjerkoli drugje. V starosti družina odločilno podpira človekovo zorenje in oskrbo v njegovem pešanju. Po človekovi smrti se družina hvaležno spominja pokojnih prednikov. Zdrava

zakoreninjenost v lastno družino, ustvarjalna svoboda pri njenem razvijanju in sodelovanje v družini so najelementarnejše domoljubje.

Ob poroki Wilhelma s sosedo Dortchen leta 1825 je Jacob pisal prijatelju o njihovem družinskem sožitju in sodelovanju, da *»se samo po sebi razume in temelji že na starem, neprelomljivem sporazumu, da bova brata (Jacob in Wilhelm) zmerom stanovala skupaj in vse (denar) dajala vkup.«* Dortchen je bila Wilhelmu ljubeča žena, o kateri je pozneje zapisal: *»Nikdar se nisem nehal zahvaljevati Bogu za srečo in bogati blagoslov svojega zakona«,* svakoma Jacobu in mlajšemu bratu, slikarju Ludwigu Emilu, pa je bila iskrena sestra. (Gerstner, 1974, str. 122-123)

Wilhelmovi zapisi po smrti še ne enoletnega prvorojenca Jacoba kažejo njihovo družinsko povezanost in globoko doživljanje tega bivanjskega udarca: *»Noč, ko je umrl, je bila strašna; nikdar ne bom pozabil, kako silovito mu je bilo srce pod mojo roko. Dvanajst ur je ležal v trdem boju in oči je zaprl šele, ko je zadnjič vzdihnil. Potem je bil tako lep! Lepši kot kadar koli zaživa, in ležal je s sklenjenimi ročicami kot kak angelček; tako lepo čelo in vse poteze tako plemenitene.«* O ženi je zapisal, kako se je v teh žalostnih urah odprlo njeno *»nepopisno ljubeče srce«,* o bratu Jacobu pa, da *»je sedel dvanajst ur pri otrokovi postelji, nagnjen k njemu, vse do zadnjega diha.«* In svoje globoko človeško spoznanje ob tem: *»Čutil sem, da je ljubezen edino, kar človeka zares potolaži.«* (Gerstner, 1974, str. 125)

Wilhelm je bil vse življenje bolehen. Ob eni od njegovih težjih bolezni je Jacob zapisal: *»S kakšnim strahom v srcu sem tiste dni sedel pri njegovi mizi, med njegovimi stvarmi, kako me je ganilo vse, karkoli sem pogledal, njegove knjige, njegovo pisanje, red in snaga vsepovsod, pa misel, da bi moglo biti v trenutku vse izgubljeno in bi mi moralo življenje poslej minevati v nenehni žalosti in hrepenenju po njem, vsega tega ne morem popisati. Samo to lahko rečem, da sem vroče prosil Boga in se mu potem vroče zahvaljeval za milost, ki nam jo je izkazal.«* (Gerstner, 1974, str. 141) Ob smrti svoje sestre Lotte je to misel ponovil: *»Človeško srce je takšna čudna in neizmerljiva stvar, vendar sem začutil bolj živo kot kadar koli, da je ljubezen edina prava stvar, ki nam jo da ta svet in ki drži in obstane, ko druge, malovredne stvari propadejo.«* (str. 147)

Povezanost in ustvarjalno sodelovanje med bratoma se vidi iz besed v Jacobovem predgovoru v četrti zvezek njegove slovnice: *»Ljubi Wilhelm, ko si bil zadnjo zimo tako zelo bolan, mi je moralo priti na misel tudi to, da tvoje zveste oči mogoče ne bodo več videle te knjige. Sedel sem pri tvoji mizi, na tvojem stolu, in z nepopisno otožnostjo gledal, kako čisto in natančno si prebiral in izpisoval prva zvezka moje knjige; bilo mi je, kot da sem jo pisal samo za tebe in kot da je sploh ne bi mogel napisati do konca, če bi mi bil ti odvzet. Božja milost je bila usmiljena in te nam je pustila, zato po vsej pravici pripada ta knjiga tebi. Pravijo sicer, da so nekatere knjige napisane za poznejše rodove, še veliko bolj res pa je, da je vsaka med njimi omejena na ozki krog naše sedanosti, ki tudi pogojuje njeno najgloblje razumevanje, in da ostane potem spet zaprta. Če bi me le ti bral, ki dobro poznaš*

mene in ves moj način, kar je dobrega in kar je pomanjkljivega, mi je to ljubše, kot če me bere sto drugih ljudi, ki me tu in tam ne razumejo ali so do mojega dela na mnogih mestih brezbrizni. Tvoje zanimanje pa je – ne samo zaradi same stvari, ampak tudi zavoljo mene – najenakomernejše in najbolj nespremenljivo. Bodi torej z vsem bratovsko zadovoljen!» (Gerstner, 1974, str. 151)

Poleg družinskega sodelovanja sta brata Grimm primer lepega in uspešnega sodelovanja tudi na drugih področjih: s prijatelji, sodelavci, z delodajalci in v širokem evropskem medkulturnem prostoru. Glavna značilnost njunega življenja je sicer predanost znanstvenemu delu za svojo študijsko in pisalno mizo ter iskanje virov po javnih in zasebnih knjižnicah širom Evrope, vendar pa pri tem enako izstopa njuno tesno sodelovanje s širokim krogom znanstvenih in strokovnih sodelavcev ter osebnih prijateljev in znancev v njunem neposrednem okolju širom Nemčije in po tujini. Jacob je tudi veliko potoval po Nemčiji in Evropi; v njegovih mlajših letih je bila kočija edino prevozno sredstvo na njegovih dolgih poteh v Pariz in na Dunaj, v poznejših letih že tudi vlak. Še deset let pred smrtjo je prepotoval Švico, južno Francijo, Italijo in se skozi Avstrijo in Češko vračal domov v Berlin.

To, da sta brata Grimm poglobljeno gojila zakoreninjenost v kulturno izročilo, je bilo neločljivo povezano z njunim stvarnim čutom za sedanost ter oboje z ustvarjalno svobodo pri razvijanju kulture za prihodnost. Vse življenje sta bila v doživljajskem in dejavnem toku, ki povezuje generacije preteklosti, sedanosti in prihodnosti v eno človeško kulturo. Skupni imenovalec njunega dejavnega življenja pa je njuno kakovostno sodelovanje v sožitju – in sicer v krogu svoje družine, poklicnega delovanja in najširše družbe.

7 BRATA GRIMM PRI ISKANJU ODGOVORA NA BIVANJSKA VPRAŠANJA STAROSTI IN SMRTI

S podatki o življenju in delu bratov Grimm smo preverjali trditev, da sta zakoreninjenost v kulturno izročilo in ustvarjalna svoboda pri razvijanju kulture ob dobrem sodelovanju – to je domoljubje – pomemben gradnik kakovostnega sožitja generacij in staranja. Podatki, ki smo jih analizirali, pa so prepleteni z dejavnikom, ki ga ni v naši opredelitvi domoljubja, kaže pa, da je skupna osnova zdrave zakoreninjenosti, ustvarjalne svobode in dobrega sodelovanja bratov Grimm. Značilnost tega dejavnika je njuno stališče do bivanjskih vprašanj o presežnem smislu vsega – tudi do njunega poglobljanja v kulturno izročilo, njunega ustvarjalnega razvijanja kulture in njunega dobrega sodelovanja. Njuno predanost delu za to troje poganja zaupanje, da je to smiselna življenjska naloga.

Človekovo zaupanje v presežni smisel pride do izraza zlasti ob bivanjskih prelomnicah, kakršne so izkušnja smrti bližnjih in lastnega pešanja v starosti ter ob vprašanju, kaj od človekovega dela in življenja ostane za njim. Pregledali

bomo še nekaj podatkov o tem globljem duhovnem dogajanju v življenju in delu bratov Grimm.

Ob neutrudnem delu za nemški slovar sta **čedalje bolj čutila svoje staranje in pešanje moči**. To svojo realnost sta budno doživljala z vso zavestjo. Wilhelm je v 70. letu življenja zapisal: *»Korak za korakom hodimo naprej, dnevi minevajo in leta, preteklost se umika v ozadje kakor visoke gore, nad katerimi se širi nežen vonj in ki zjutraj in ponoči čudovito žarijo.«* Jacob je starostno pešanje občutil zlasti pri tem, da svojih začetih in zamišljenih knjig ne bo mogel napisati, in ko je videl, da slovnica in slovar *»presegata mero, ki si jo lahko postavi delaven človek.«* (Gerstner, 1974, str. 236). Ko se je ponoči zbujal in dolgo ni mogel zaspati, zaradi tega ni bil nesrečen, ampak je podoživljal lepe spomine svojega za tedanje razmere dolgega življenja, domišljal spoznanja ob svojem tekočem delu ali pa skozi okno opazoval zvezdno nebo in jutranje rojevanje novega dneva. (str. 149)

Pri delu za nemški slovar je včasih opešal tudi močni Jacobov organizem. Brat Wilhelm je menil, da ga je ohranila pri življenju edinole **duhovna moč**. Ob tej bolezni je Jacob bratu in svakinji Dortchen napisal kot oporoko, da naj v primeru njegove smrti vse njegove nedokončane zapise in delovne načrte sežgejo. Nadaljeval je z eksistencialno jasnostjo: *»Moje misli in čuti so v tem trenutku mirni in jasni, moje telo pa sta v zadnjih dneh vedno spet prevzemali silna teža in utrujenost in sem hrepenel po tem, da bi skopnel v Bogu, ki je en sam in edini, in ki me bo vzela, kakršnega me je ustvaril, in ki ve, zakaj hoče, da naše oči obledijo, naše roke počivajo, naša srca mirujejo. Pomirita se, kar se mene tiče, sorodniška ljubezen je še najsvetejše na svetu, in spominjajta se me, kakor se jaz spominjam svoje ljube matere.«* (Gerstner, 1974, str. 198). Ali pa: *»Ljudje se zapletamo v načrte, ki jih pozneje ne moremo izvesti tako, kot je bilo videti v trenutku, ko smo jih zasnovali.«* (Gerstner, 1974, str. 202)

Osebnizkušnji pešanja odgovarja **modrost izpuščanja** – česar človek ne potrebuje ali ne zmore, *»izpusti iz svojih rok«*, da ima proste za doživljanje in delo, ki ga zmore in se mu nudi zdaj in tukaj. Modrost izpuščanja raste iz semena zaupanja v presežni smisel razvoja vsega, razvija pa se iz izkušnje in doživljanja ljubezni, kakršno je Jacob izrazil v prej navedeni »oporoki«.

Ob tem sta brata Grimm **zavestno skrbela za krepitev preostalega zdravja in svojih moči**. Wilhelm je bil v svoji bolehnosti večkrat na okrevanju v zdraviliščih, svoje zdravje je utrjeval na hribovskem svežem zraku ali v toplicah. Jacob je imel vse življenje zdravo navado hoditi v naravi. Njegovo izkušnjo s hojo potrjujejo raziskovalni podatki o staranju – **hoja** se kaže kot najuniverzalnejši in najučinkovitejši varovalni dejavnik telesnega, duševnega, duhovnega in socialnega zdravja v starosti (Ramovš, 2013). V svojem znanem Govoru o starosti, pri katerem se bomo ustavili pozneje, je Jacob posvetil sprehajanju pravi slavospev.

»Vse do danes in dokler bo obstajal svet, pa je nekaj prav narejeno in kot ustvarjeno za starost: samotni sprehod. Že deček jo rad ubere čez polje, stikajoč

za ptičjimi gnezdi in metulji, mladenič sanjaje pohaja po gozdovih in travnikih, misleč na svojo ljubo, mož le redko najde prost trenutek za sprehod na svežem zraku, saj ga na stotine načrtov in opravkov zadržuje v mestu. Za starega človeka pa vsak sprehod postane lagodno pohajkovanje, kar je morda slišati nenavadno, vendar zadene žeblico na glavico. Lagodni pohajkovec si na vsakem koraku, ki ga stori, z vsakim vdihom svežega zraka nabira življenjskih moči in se kreпча. V mlajših letih celo mislimo, da s sprehajanjem zapravljamo čas – a ne le, da ga ne zapravljamo, ampak ga z njim še pridobimo. Kajti med hojo se misli, ki jih človek nosi s seboj, nemoteno in neovirano nadaljujejo, kar sem dodobra izkusil tudi sam: ko so me odročne stezice vodile čez polja in livade, sem bil kljub hitri hoji izdatno deležen dobrih prebliskov; kjer me je doma še obhajal kak dvom, se je ob peripatetičnem premišljevanju razblinil; spotoma pa sem srečal še ljubega mi znanca! Kako iskreno sem se razveselil, ko sem pri živalskem vrtu naletel na brata, ki mi je nenadoma prišel naproti z druge strani: pokimala sva si in šla molče drug mimo drugega, kar se zdaj ne more več zgoditi.« (Grimm J., 2022)

Človekovo izpuščanje ob starostnem pešanju in skrb za svoje zdravje potekata na zdrav način v okviru njegove **volje, da vztraja pri smiselnem delu**, kolikor mu dopuščajo moči in razmere. Jacob je po bratovi smrti z enako zavzetostjo delal na nemškem slovarju. Krajši premor pri tem je vzel le, ko je izboljševal besedila svoje slovnice in drugih del za nove izdaje – njegovo prepričanje je bilo, da pri pomembni knjigi šele druga izdaja, ki jo avtor temeljito dopolni, doseže kakovost. Svoje zapise ob gradivu za nove knjige je večinoma prepustil zobu časa, nekaj časa pa je posvetil svojemu vseživljenjskemu poglobljanju v stare pravne predpise – ohraniti je hotel spomine na vaško pravo, navodila in pravne običaje iz prejšnjih stoletij. O tem je zapisal: »*Takšnih starih modrosti sem rešil nekaj tisoč, to so še nezavrti izteki svežega svobodnega prava, ki se je razvilo med ljudstvom in se utrdilo v njem kot običaj, ki so ga njegova sodišča posvetila v pravo in ki se ni umikalo ali omajalo in ni bilo potrebno nobene vladarske zakonodaje.*« Četrty zvezek je izdal še sam (1863), tri zvezke pa so izdali po njegovi smrti do leta 1878. (Gerstner, 1974, str. 249) Ob uspešni zbirki pravljic bratov Grimm pa je Jakob z zadovoljstvom dejal: »*Ta bajanica nama je srečno prišla v roke in kadar koli sva z njo poslej udarila kje ob tla, je vsepovsod prišel na dan zaklad pripovedk in ljudskih izročil.*« (str. 249)

Da človek zavzame zdravo stališče do svojega pešanja, da varuje preostalo zdravje in v starosti nadaljuje smiselno delo, veliko pripomore **znanje**, ki se ne-nehno veča. Čeprav je znanje orodje in lahko isto znanje uporabimo za najboljši napredek in za najhujšo razdiralnost, je raziskovanje za novo znanje rdeča nit v razvoju človeške vrste. Jacob je o tem zapisal: »*O znanosti imam najvišje predstave. Vsakršno znanje ima neko elementarno silo in ga lahko primerjamo vodi v izviru, ki kar naprej priteka, ali plamenu, ki – brž ko se vname – kar razsipa okrog sebe*

svetlobo in toploto. Dokler bodo ljudje živeli, ne bo nikoli ugasnila ta silna žeja po znanju, pa naj jo še toliko gasijo.« (Gerstner, 1974, str. 222)

Vrnimo se k Jacobovemu slavnostnemu **Govoru o starosti**, ki ga je imel v berlinski akademiji znanosti in umetnosti 26. januarja 1860 – le nekaj tednov po bratovi smrti. Naš članek ni namenjen njegovi gerontološki analizi, ampak analizi podatkov iz življenja in dela bratov Grimm o domoljubju kot pogoju za medgeneracijski prenos vrednot iz roda v rod. Ker je ta govor v pričujoči številki revije prvič objavljen v slovenskem prevodu (Grimm J., 2022), bomo tu opozorili le na spoznanja o starosti in sožitju med generacijami, ki v njem izstopajo. V njem je povzel spodbudne in malodušne misli o starosti, ki so jih napisali pesniki in filozofi, zlasti grški in rimski klasiki, ter svojo življenjsko modrost ob lastnih izkušnjah. Med njegovimi mislimi v govoru **izstopa stališče o resnicoljubni svobodi, o veri in o ureditvi javnega življenja**, ki odraža njegovo življenjsko modrost.

»Ob tej neokrnjeni zmožnosti za delo in neskaljeni želji po raziskovanju pa obstaja še ena in pomembnejša prednost svobodnega duha, ki s starostjo raste in se krepi. V človeku, v katerega je bilo že od rane mladosti položeno seme svobode (in le v koga naj bi ne bilo) in se je v njegovem dolgem življenju ta zlahtna rastlina še razcvetala, ne more biti drugače, kakor da se v njegovem postaranem srcu pokaže globoko ukoreninjena in ga do zadnjega ne zapusti. Bolj ko se približujemo robu groba, bolj se moramo oddaljevati od plahosti in pomislekov, ki smo jih nekoč imeli pred tem, da bi ob dani priložnosti spoznano resnico tudi pogumno izprijali. Z njenim zamolčevanjem se ohranjajo in razširjajo škodljive in velike zmote. V mnogih razmerjih se nam ponuja priložnost za izkazovanje svobodnega načina razmišljanja, vendar se mora ta izraziti predvsem v dveh okoliščinah, ki najbolj notranje vznemirjata in prežemata človeško življenje: v kakovosti naše vere in v ureditvi našega javnega življenja. Za svobodomiselnega starca bo kot prava obveljala le tista religija, ki z odstranjevanjem vseh preprek omogoča čedalje večje približevanje neskončnim skrivnostim Boga in narave, brez utvare, da bi bilo to blaženo približevanje lahko kadar koli dokončano, saj bi tedaj prenehali biti ljudje. Najbolj zaželena državna ureditev pa bi se mu zdela tista, ki bi kar najboljše zaščitila vse, ter tako omogočila in ustvarila nemóten in nedotakljiv življenjski prostor slehernemu posamezniku. Seveda je resničnost, ki smo ji zdaj zavezani, neizmerno oddaljena od vseh teh želja, vendar bi morali ti ideali lebdeti nad nami kakor zvezde vodnice; sploh pa, le kdo bi želel starost oropati utvare, da jih že vidi, kako se svetlikajo na robu obzorja?«

Svoj Govor o starosti je končal: »Čas za delo je, dokler nam sveti sonce – dokler se naši dnevi ne iztečejo in ne odpadejo kakor posamezne kaplje s strehe. Stopímo na zemljo in hodímo po njej, dokler se ne pogreznemo nazaj v materino naročje.«

S podatki o tem, kako sta brata Grimm **doživljala smrt**, smo se srečali že v prejšnjih poglavjih, v poglavju o sožitju na primer z njunimi besedili o umiranju Wilhelmovega prvorojenca. Navedli bomo še nekaj besedil o Jacobovem doživljanju ob smrti bratov Wilhelma in Emila ter ob smrti njegovih znancev v njegovih

zadnjih letih. Z njimi bomo sklenili iskanje globljega skupnega dejavnika, iz katerega je raslo zdravo domoljubje bratov Grimm. Tudi ta besedila kažejo, da je ta dejavnik smiselno stališče do življenjskih prelomnic ter bivanjskih vprašanj ob njih, ki ga omogoča človekova duhovna razvitost.

Ob smrti brata Wilhelma 16. decembra 1859 je Jacob zapisal v njihovo družinsko biblijo: »*Temu najljubšemu bratu bom kmalu sledil in prišel ležat ob njegovo stran, kakor sem bil v življenju skoraj zmerom združen z njim.*« Od njega se je poslovil z besedami: »*Od otroških let naprej sva bila skupaj in zmerom sva vse delila, tako da so zdaj prerezane vse moje niti.*« (Gerstner, 1974, str. 242 in 243)

O medgeneracijskem odnosu ter o prenosu temeljnih vrednot iz roda v rod med očetom in sinom govori nekrolog Wilhelmovega sina Hermanna za očeta, kjer je med drugim zapisal: »*V njegovih strogo znanstvenih delih, manj strogo zasnovanih razpravah, v njegovih uvodih in pismih, vsepovsod se srečujemo z enakim veseljem nad opazovanjem reči, z enako srečnim izrazom, s katerim jih je razodeval ... Svet je postal siromašnejši za moža; vendar bodo na njegovo mesto stopili drugi ... Dokler pa bo trajal nemški jezik, ki ga govorimo, bo ime Wilhelm Grimm neka prav posebna beseda, ki pomeni plemenitega moža, čigar življenje in moč sta bila posvečena njegovemu ljudstvu.*« (Gerstner, 1974, str. 243)

Na slavnostni komemoraciji berlinske Kraljevske akademije za svojim pokojnim članom Wilhelmom Grimmom 5. junija 1860 je imel Jacob uradni govor. Poleg njegovega Govora o starosti pol leta prej sodi tudi ta govor med trajne spominske govore v svetovni literaturi. Govoril je o njunem skupnem življenju »*pod eno streho v popolni skupnosti imetja in knjig*«, o njunem »*prizadevanju za raziskovanje domačega jezika in pesniške umetnosti*«, pa tudi o razlikah med njima: »*Že od otroških časov je imel v sebi neko železno pridnost, kakršno mu je njegovo oslABLJENO zdravje omogočalo, njegova dela pa so bila prepletena s srebrnimi pogledi, ki jih jaz nisem bil zmožen. Njemu je bilo v veselje in pomiritev, če se je predajal delu, in ob pogledih naokrog ga je delo razvedrilo, moje veselje in dobra volja pa sta bila pač v samem delu.*« (Gerstner, 1974, str. 247)

Jeseni 1862 ga je pretresla smrt prijatelja, pesnika Ludwig Uhlanda: »*Dve, tri leta sem starejši kot Uhland, torej bolj zrel za rez, poleg tega pa je bil on skoraj zmeraj, vse do zadnje bolezni, zdrav, jaz pa zadnja let vedno spet kaj boleham.*« Kljub temu pa je bilo tudi zadnje leto Jacobovega življenja njegovo veselje nad delom še povsem sveže. Zapisal je: »*Dokler mi življenje traja, naj, upajmo, traja tudi moč za delovanje.*« Toda v stvarnih okvirih: »*Pot mojega h koncu nagibajočega se življenja postaja čedalje bolj strma in med nenehnim delom minevajo meseci skoraj kot dnevi. Tudi moje zdravje pojenjava in mi prizadeva precej težav, vendar moja marljivost še drži in veselje, da započeto dokončam, še traja.*« (Gerstner, 1974, str. 250)

Njegovo prizemljeno stališče do svoje pozne starosti kaže tudi njegov naslednji zapis. »*Starec bi moral biti hvaležen, da mu je bilo dano priti na zadnjo življenjsko*

stopnico, ni mu treba tožiti, ko se mu približuje, dovoljeno pa mu je, da se s tiho otožnostjo ozre nazaj in po soparnem dnevu tako rekoč poseđi na klopi pred hišnimi vrati ter prelistava stranice minulega življenja. Takšen človek v visoki starosti, ki so mu sorodniki in prijatelji pomrli in mu stoje ob strani le še njihovi potomci, se pač res lahko počuti tudi samotnega in zapuščenega in se mešata v njem veselje in žalost.« (Gerstner, 1974, str. 244)

Spomladi 1863 mu je umrl še zadnji brat, slikar Ludvig Emil, ki je s številnimi slikami ohranil podobe družine Grimm; bil je profesor na umetnostni akademiji v domačem Kasslu. Jakob se je zavedal, da je ostal na svetu sam od devetih otrok, ki jih je rodila njegova mati.

9. junija 1863 je vpisal zadnjo misel na rob svoje nemške slovnice. V delovne izvode svojih knjig je namreč vse življenje zapisoval dopolnitve in izboljšave za nove izdaje; na ta mesta je vlagal spominke, od materine slike do posušenega lista s sprehoda. Znanec, s katerim sta se v tem času srečala na sprehodu, je pozneje pripovedoval, da se mu je zdel kot »*kak lahek, tanek ovoj, v katerem živi velik, daleč naokrog segajoč duh.*« (Gerstner, 1974, str. 251) Zelo mu je opešal sluh. Po krajši boleznii je 20. septembra umrl.

Nečaki so ohranili njegovo knjižnico in pisalno mizo. Med knjigami, ki jih je tako nežno ljubil, je vse življenje ustvarjalno delal in se dobro počutil. Tu je v dosledni zvestobi dani obljubi opravil velika dela in naloge, ki jih je svobodno sprejel kot svojo smiselno izbiro za skupnost.

Navedeni in podobni podatki o tem, kako sta brata Grimm doživljala in odgovarjala na bivanjska vprašanja o starostnem pešanju, smrti, presežni vrednosti opravljenega dela in drugega dobrega v življenju kažejo torej na duhovne korenine v človeku, iz katerih raste njegovo poglobljanje v kulturno izročilo, njegova svoboda za ustvarjanje kulture in njegovo dobro sodelovanje, vključno s pogumnim uporom krivici – to sta zaupanje in vera v smisel in razvoj, ki nas presegata. Tudi po spoznanjih Frankla, ki velja za glavnega psihološkega raziskovalca tega področja, je najtrdnejša človeška motivacija zaupanje, da ima v življenju sleherni trenutek smisel, človekova naloga pa je, da ga odkrije in uresničuje. V letih, ko je človek na višku svojih moči, je ta motivacija odločilna za zdrav razvoj njegove osebnosti in sožitja, v letih starostnega pešanja pa krepí moč njegovega duha za kljubovanje tegobam, njegovo zavest pa usmerja v veselje, ponos in hvaležnost za vse lepo in dobro, ki ga je doživel, spoznal, naredil ali pa zdržal hudega.

8 SKLEPNA SPOZNANJA

V članku smo preverjali opredelitev domoljubja na podatkih o življenju in delu bratov Jacoba in Wilhelma Grimma. Potrdile so se vse tri sestavine zdravega domoljubja.

1. Vse svoje poklicno življenje sta se zavzeto in uspešno poglobljala v korenine kulturnega izročila pravljic, ljudskih pesmi in pravnih običajev ter v zakonitosti, razvoj in strukturo maternega jezika.
2. Ta njuna zdrava zakoreninjenost v kulturno izročilo je bila neločljivo zraščena s svobodo pri njunem ustvarjalnem raziskovanju, objavljanju, pedagoškem in drugem delu za razvoj kulture za sedanost in prihodnje rodove. Pri tem sta pokazala tudi izjemen etični pogum za upor krivičnemu oblastniku.
3. Njuno zakoreninjenost v izročilo in ustvarjalno svobodo za razvoj je povezovalo v skladno celoto njuno izjemno kakovostno sodelovanje v družini, službi in družbi.

Pri tem raziskovanju se je pokazal četrti konstitutivni dejavnik zdravega domoljubja – duhovna modrost za smiselno stališče do bivanjskih vprašanj o starostnem pešanju, smrti, o presežni vrednosti opravljenega dela in o celoti življenja. Raziskovanje zdravega domoljubja iz podatkov o življenju in delu bratov Grimm nam je torej potrdilo opredelitev domoljubja kot zakoreninjene svobode ob dobrem sodelovanju, dodatno pa pokazalo da te tri lastnosti zdravega domoljubja rastejo iz človekovega najglobljega duhovnega zaupanja v smiselni razvoj tudi v prihodnje.

Zdravo domoljubje torej tvorijo štirje dejavniki: njegovo poglobljanje v kulturne korenine preteklosti, ustvarjalna svoboda pri delu za razvoj kulture, uspešno sodelovanjem v družini, službi in družbi ter njegovo modro odgovornost na bivanjska vprašanja o starosti, smrti in smiselnosti vsega. To da vse štiri človek zavestno goji in razvija vse življenje ter da skrbi za njihovo medsebojno povezanost, ga varuje pred dokaj pogostim zapadanjem v nezdravo pristranskost tradicionalizma ali progresizma. To, da pozna kulturno izročilo preteklosti v ljudski in umetniški ustvarjalnosti, človeku omogoči, da dojema sedanost in njen smiselni razvoj v prihodnost. Wilhelm Grimm je to izrazil s primerjavo: *»Človek ne izkoplje zasutega studenca, da bi si všečno ogledoval svoj obraz v vodnem zrcalu, ampak zato, da bi njegova voda prodrla navzgor ter napojila in oplodila tla.«* (Gerstner, 1974, str. 201)

Življenje in delo bratov Grimm potrjuje našo izkušnjo pri razvijanju in izvajanju sodobnih gerontološko-medgeneracijskih programov, da je domoljubje bistvenega pomena za kakovostno staranje – omogoča namreč uspešen prenos osnovnih vrednot in življenjskih izkušenj iz starejše na mlajše generacije, torej razvoj skupnosti in njene kulture, obenem pa zadovoljevanje pomembne potrebe v starosti po prenašanju svojih življenjskih izkušenj in spoznanj potomcem.

LITERATURA

- Ambrogetti Francesca (2013). Papež Frančišek Jorge Bergogli se pogovarja s Francesco Ambrogetti in Sergiom Rubinom. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Bregman Rutger (2020). Im grunde gut. Eine neue Geschichte der Menschheit. Hamburg: Rowohlt Verlag.

- Cicero Marcus Tullius (2015). *Pogovori o starosti = Cato Maior De senectute*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Frankl E. Viktor (1987). *Logotherapie und Existenzanalyse. Texte aus fünf Jahrzehnten*. München: Piper.
- Frankl E. Viktor (2015). *Zdravnik in duša. Osnove logoterapije in bivanjske analiz. Deset tez o osebi*. Celje: Mohorjeva družba.
- Fromm Erich (1976). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb: Naprijed.
- Gerstner Hermann (1974). *Brata Jacob in Wilhelm Grimm*. Maribor: Založba Obzorja.
- Grimm Jacob in Grimm Wilhelm (1993). *Grimmove pravljice. Prva in druga knjiga zbranih pravljic*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Grimm Jacob (2022). Govor o starosti, *Kakovostna starost*, letnik 25 (2022), št. 1, str. 3–xx. Izvirnik: Rede über das Alter. Gehalten in der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin am 26. Januar 1860. V: Rentsch Thomas, Vollmann Morris, Hrsg. *Gutes Leben im Alter. Die philosophischen Grundlagen*. Stuttgart: Reclam Taschenbuch, Nr. 20253, str. 96-113.
- Harari Yuval Noah (2014). *Sapiens. Kratka zgodovina človeštva*. Ljubljana Mladinska knjiga.
- Heinrichs Ursula und Heinrichs Heinz-Albert, Hrsg. (2000). *Alter und Weisheit im Märchen. Forschungsberichte aus der Welt der Märchen*. Kreuzlingen-München: Heinrich Hugendubel Verlag.
- Lee Kai-Fu (2019). *Vesili umetne inteligence*. Kitajska, Silicijeva dolina in novi svetovni red. Ljubljana: UMco.
- Ramovš Jože (2013). Hoja in druga gibljivost – pogoj za samostojno življenje v starosti. V: *Staranje v Sloveniji. Raziskava o potrebah, možnostih in stališčih nad 50 let starih prebivalcev Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, str. 279-304.
- Ramovš Jože (2021). *Domoljubje – zdrava zakoreninjenost posameznika, skupin in skupnosti. Priročnik za medgeneracijske skupine za kakovostno staranje*. 3. dopolnjena izdaja. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Trstenjak Anton (1981). *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.

Kontaktne informacije:

Jože Ramovš; joze@iat.si

GOOD QUALITY OF OLD AGE

Good Quality of old age: Journal for Gerontology and Intergenerational Relations, Vol. 25, Num. 1, 2022

INDEX

0. Editorial (Jože Ramovš)

1. Scientific and expert articles

- 1.1. Jacob Grimm: On Old Age - speech
- 1.2. Ana Perušek in Vesna Zupančič: Help and support of community nurses for older people and their family carers in the home environment
- 1.3. Nataša Zupan Cvetežar: Challenges of the pandemic from the perspective of people with disabilities, their relatives and professionals

2. Review of gerontological literature

- 2.1. Cohousing communities during COVID-19 pandemic (Alenka Ogrin)

3. Glossary of gerontological terms

- 3.1. Care receiver (Jože Ramovš)

4. Reflecting on intergenerational programmes

- 4.1. Anton Trstenjak Institute in the times of COVID-19 (Ksenija Ramovš, Marta Grčar, Ana Ramovš)

5. Classics about ageing and coexistence

- 5.1. Ramovš Jože: Patriotism – rootedness, cooperation and creative freedom – at Brothers Grimm

Good Quality of Old Age - the Slovenian scientific and expert journal on ageing and intergenerational coexistence - enters its twenty-fifth year of publication. Long-term care has been the most frequent subject of its research articles, reports on normative documents and good practices from Slovenia and around the world, and our efforts were rewarded by the Slovenian Parliament's adoption of the Long-Term Care Act in December 2021. The second most frequent topic were varied interdisciplinary issues in the field of healthy, active and quality ageing in close connection with solidarity between generations.

From time to time, the magazine has also delved into the past, which is the focus of the *Classics on ageing and coexistence* section. In the current issue, this is the dominant theme. It brings a Slovenian translation of Jacob Grimm's speech *On Old Age*, which some place alongside Cicero's *Discourses on Old Age*. It is accompanied by a very comprehensive article on the brothers Grimm and their contribution to gerontology and, in particular, to intergenerational coexistence. The brothers Grimm are the world's most famous collectors and researchers of fairy tales. The Grimm fairy tales are an inexhaustible source of information on ageing, old age, and interpersonal coexistence. The same goes with their collections of old poems and legal customs. The brothers Grimm researched the grammatical rules of language development and are pioneers of the great German dictionary; they are among the most important co-creators of the modern German language. Language is the most powerful tool for the transmission of cultural traditions from one generation to the next, and for coexistence and cooperation among people.

The life and work of the brothers Grimm can be an inspiring initiative for the current large, ageing baby boom generation: in order to be able to pass on their life lessons and experiences to the next generation, they need to develop in a balanced way their healthy rootedness in cultural tradition, the freedom to develop and to work well together.

Another theme that resonates in this issue is the articles on gerontological and intergenerational experiences during the Covid-19 pandemic.

Complete journal together with abstracts in English is published on the Anton Trstenjak Institute's website.

POSŁANSTVO REVİJE Z NAVODILI AVTORJEM

Poslanstvo revije *Kakovostna starost* je zbiranje sodobnega znanja o starosti, staranju in medgeneracijskem sožitju ter posredovanje teh znanj vsem, ki jih v slovenskem prostoru potrebujejo.

Revija je vsebinsko znanstvena in strokovna, jezikovno pa si posebej prizadeva, da so prispevki napisani v lepi in vsem razumljivi slovenščini. Pri tem so nam vzor jezik, znanstveno in strokovno delo Antona Trstenjaka, enega največjih slovenskih duhov v dvajsetem stoletju.

Revija je usmerjena v **celostno gerontologijo**, ki upošteva pri znanstvenem in praktičnem delu za kakovostno staranje in solidarno sožitje naslednja štiri izhodišča.

1. Celostna antropološka podoba človeka v njegovi telesni, duševni, duhovni, sožitno-socialni, razvojni in eksistencialni razsežnosti ob nedeljivi sistemski celoti vseh teh razsežnosti.
2. Celovit človekov razvoj skozi vsa življenjska obdobja od spočetja do smrti, isto dostojanstvo in smiselnost človekove mladosti, srednjih let in starosti ter povezanost vseh treh generacij v solidarnem družbenem sožitju.
3. Interdisciplinarno dopolnjevanje vseh znanstvenih ved in kulturnih panog, katerih znanja in tehnologije prispevajo h kakovostnemu staranju in solidarnemu sožitju; v reviji prevladujejo gerontološki in medgeneracijski prispevki iz psihosocialnega, zdravstvenega, vzgojno-izobraževalnega ter okoljsko-prostorskega področja.
4. Intersektorsko sodelovanje vseh družbenih in političnih resorjev, ki so pomembni za kakovostno staranje in solidarno sožitje; posebna pozornost je posvečena medsebojnemu dopolnjevanju družine, krajevne skupnosti, civilne družbe in države.

Posamezni prispevki naj obravnavajo svoje področje tako, da so usklajeni z navedeno jezikovno in antropološko usmeritvijo celostne gerontologije.

Revija izhaja štirikrat letno. Vodena je v domačih in mednarodnih znanstvenih bazah.

Prvi del revije je namenjen izvornim in preglednim člankom; ti so recenzirani. Praviloma vsebujejo s presledki od 10.000 do 30.000 znakov. Prispevki v drugem delu revije povzemajo informacije o novih tujih in domačih spoznanjih in izkušnjah na področju starosti, staranja in medgeneracijskega sožitja. Njihova dolžina se razteza od kratke zabeleške z nekaj sto besedami do obširnejših prispevkov o gerontoloških dogodkih ter spoznanjih in izkušnjah iz literature in prakse. Prispevki so objavljeni v slovenščini.

Uporabljene vire in literaturo se v člankih praviloma navaja sproti v tekstu v oklepaju na sledeči način: (priimek prvega avtorja, letnica izida: stran) ali pa v opombah pod črto. Uporabljena literatura se navaja na koncu članka po abecedi priimkov prvega avtorja. Primeri za navajanje posameznih zvrsti uporabljene literature:

- knjiga: Trstenjak Anton (1989). *Skozi prizmo besede*. Ljubljana: Slovenska matica;
- članek iz revije: Trstenjak Anton (1998). Štirje letni časi življenja. V: *Kakovostna starost*, letnik 1, št. 1, str. 4–7 (če je več avtorjev, se navajajo vsi, loči jih vejica);
- samostojni prispevek iz zbornika ali avtorsko poglavje v knjigi drugega avtorja: Trstenjak Anton, Ramovš Jože (1997). Sciences as a global problem. V: Pejovnik Stane in Komac Miloš (ured.). *From the global to the roots: learning – the treasure within*. Forum Bled '96, 13 – 15 October, 1996. Ljubljana: Ministry of Science and Technology of the Republic of Slovenia, str. 134–139;
- če je avtor organizacija: World Health Organization (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*.
- spletno besedilo: Trstenjak Anton. *Skozi prizmo besede*. V: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si> (datum sprejema besedila na spletu).

Izvorni in pregledni znanstveni in strokovni članki imajo naslednjo obliko: ime avtorja oziroma avtorjev, naslov članka, povzetek (do 250 besed) v slovenščini in v angleščini, ključne besede (2–5) v slovenščini in v angleščini, avtorjevi biografski podatki (do 100 besed v tretji osebi), kontaktni naslov avtorja ali avtorjev (poslovni in elektronski). Besedilo naj bo smiselno razčlenjeno v uvodni del, osrednji prikaz spoznanj, sklepne misli ter navedbo uporabljene literature. Napisano naj bo v urejevalniku besedila Word s standardno pisavo brez dodatnih slogovnih določil, velikost črk 12 pt z razmakom med vrsticami 1,5. Rokopis se pošlje v elektronski in pisni obliki na naslov revije Inštitut Antona Trstenjaka, Resljeva cesta 11, p.p. 4443, 1001 Ljubljana ali kot priponko v e-pismu na: info@inst-antonatrstenjaka.si. Objave izvornih in preglednih znanstvenih in strokovnih člankov v reviji praviloma niso honorirane.

Kakovostna starost

LET. 25, ŠT. 1, 2022

Good quality of old age

VOL. 25, NUM. 1, 2022

ZNANSTVENI ČLANKI

SCIENTIFIC ARTICLES

Jacob Grimm

Govor o starosti 3 On Old Age - speech

Ana Perušek in Vesna Zupančič

Pomoč in podpora patronažnih medicinskih sester starejšim in njihovim družinskim oskrbovalcem v domačem okolju 12 Help and support of community nurses for older people and their family carers in the home environment

Nataša Zupan Cvetežar

Izzivi pandemije z vidika oseb s posebnimi potrebami, njihovih bližnjih in strokovnjakov 21 Challenges of the pandemic from the perspective of people with disabilities, their relatives and professionals

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

28

REVIEW OF GERONTOLOGICAL LITERATURE

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

32

GLOSSARY OF GERONTOLOGICAL TERMS

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

35

REFLECTING ON THE INTERGENERATIONAL PROGRAMMES

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

CLASSICS ABOUT AGEING AND COEXISTENCE

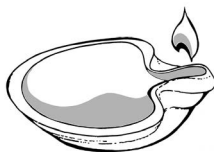
Jože Ramovš

Domoljubje – zakoreninjenost, sodelovanje in ustvarjalna svoboda – pri bratih Grimm 48 Patriotism – rootedness, cooperation and creative freedom – at Brothers Grimm

GOOD QUALITY OF OLD AGE

79

KAKOVOSTNA STAROST

INŠTITUT
ANTONA TRSTENJAKA

RESLJEVA 11, p.p. 4443,
1000 Ljubljana, Slovenija
Tel.: + 386 1 433 93 01

<http://www.inst-antontrstenjaka.si>